T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM FAKÜLTESİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

DOĞRU HABER VE BİLGİ VERME GÖREVİ DOĞRULTUSUNDA GAZETECİLERİN HABER KAYNAKLARINI AÇIKLAMAMA HAKLARININ BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Z. Duygu DOĞAN

ANKARA 2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM FAKÜLTESİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

DOĞRU HABER VE BİLGİ VERME GÖREVİ DOĞRULTUSUNDA GAZETECİLERİN HABER KAYNAKLARINI AÇIKLAMAMA HAKLARININ BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Z. Duygu DOĞAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Oya TOKGÖZ

ANKARA 2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

DOĞRU HABER VE BİLGİ VERME GÖREVİ DOĞRULTUSUNDA GAZETECİLERİN HABER KAYNAKLARINI AÇIKLAMAMA HAKLARININ BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNDEKİ YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Oya TOKGÖZ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi .....

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

1.1. KAVRAM VE TANIM.....23

1.2. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE HUKUKİ KAPSAMI.....27

1.2.1. Haber, Düşünce ve Bilgilere Ulaşma Hakkı 28

1.2.2. Haber, düşünce ve Bilgileri Yorumlama Hakkı.....29

1.2.3. Haber, Düşünce ve Bilgileri Basabilme ve Dağıtabilme Hakkı 29

1.2.4. Yaratma Hakkı 30

1.3. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ÖNÜNDEKİ YASAL ENGELLER 31

1.3.1. Anayasadaki Durum.....31

1.3.2. Türk Ceza Kanunlarındaki Durum.....36

1.3.2.1. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu 41

1.3.2.2. 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu.....49

1.3.3. 5187 Sayılı Basın Kanunu.....52

2. BÖLÜM

HABER VE HABER KAYNAĞI

2.1. BASIN TARİHİNDE HABERİN YERİ.....61

2.1.1. Sözlü Dönem.....61

2.1.2. Yazılı Dönem 62
2.1.3. Basın Tarihinde İlk Gazeteler 65
2.1.4. Basın Tarihine Yön Veren Siyasi ve Sosyal Gelişmeler 67
2.1.4.1. İletişim Geliştiren İcatlar 68
2.1.4.2. Gazeteciliği Geliştiren İcatlar 69
2.1.4.3. Ulaşımı Geliştiren İcatlar 69
2.2. HABER NEDİR 70
2.2.1. Tanımı 70
2.2.2. Haber Değerleri 71
2.2.2.1 Zamanlılık 72
2.2.2.2. İnsanın İlgisini Çekme 74
2.2.2.3. Haber Tanımına Yardımcı Açıklamalar 76
2.2.2.3.1. Haberin Hammaddesi: Olay 77
2.2.2.3.2. Haber – Gerçek İlişkisi 79
2.3. HABER KAYNAĞI 88
2.3.1. Haberde Kaynak Belirtilmesi 91
2.3.2. Haber Kaynağının İfade Özgürlüğü ve Basın Özgürlüğü Açısından Önemi 92

3. BÖLÜM

GAZETECİNİN HABER KAYNAĞINI AÇIKLAMAMA HAKKININ HUKUKİ VE ETİK DAYANAKLARI

3.1. GAZETECİNİN HABER KAYNAKLARINI AÇIKLAMAMA HAKKININ ULUSLARARASI HUKUK DAYANAKLARI 94
3.1.1.Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 95

3.1.2. Gazetecilerin Bilgi Kaynaklarını Açıklamama Hakkına İlişkin Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı.....109

3.2 GAZETECİNLERİN HABER KAYNAKLARINI AÇIKLAMAMA HAKKININ ULUSAL HUKUK VE ETİK DAYANAKLARI 118

3.2.1. 5187 Sayılı Basın Kanunu.....118

3.2.2. Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakkına İlişkin Etik İlkeler 132

SONUÇ.....157

ÖZET.....166

ABSTRACT.....167

KAYNAKÇA 168

EKLER.....178

GİRİŞ

Konunun Tanımlanması

Bu tezde, doğru haber ve bilgi verme görevi doğrultusunda gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının basın özgürlüğündeki yeri ve önemi hukuk ve etik kurallar çerçevesinde değerlendirilecektir.

Günümüzde hem gazetecinin habere, bilgiye ulaşması; hem de halkın gerçekleri öğrenmesi açısından basın özgürlüğünü ele alan yaklaşım çerçevesinde, bireylerin gerçeği öğrenebilmesi, çevrelerinde olup bitenden haberdar olabilmesi için gazetecilerin habere ulaşma kanallarının açık olması ve her türlü haber kaynağından elverişli bir biçimde yararlanabilme olanağına sahip olmaları gerekir. Çünkü bireylerin, kendi tanıklıklarıyla elde edemeyecekleri bilgileri öğrenebilmesi ancak gazetecilerin aracılığıyla mümkündür. Gazetecilerin her türlü habere ulaşabilmesine ve halkın gerçekleri öğrenebilmesine imkân vererek, basın özgürlüğüne işlerlik kazandırması bakımından 'Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakkı' büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın oturduğu ana çerçeveyi, gazetecilere tanınan bu hak ve bu hakkın kullanımını sekteye uğratan yasal ve fiili engeller oluşturmaktadır. Tezde, doğruluğun ve güvenilirliğin sağlanması bakımından temel bir ilke olarak, haberde kaynak belirtilmesinin gerekliliği kabul edilmekle beraber; gereken durumlarda, gizli gerçeklerin ortaya çıkartılabilmesi ve gizli kaynaklara ilişkin haber kanallarının açık tutulabilmesi amacıyla, gazetecilerin

haber kaynaklarını gizleyebilecekleri ve bu gizliliği garanti altına alan haber kaynaklarını açıklamama hakkına sahip olmaları gerektiği savunulmaktadır.

Bu çerçevede, tezde açıklığa kavuşturulacak hususlardan ilki; haber kaynağını açıklamama hakkının gazeteciler için bir ayrıcalık veya imtiyaz olmadığıdır. Çünkü basının haber verme kamusal görevini etkin bir biçimde yerine getirebilmesi, haber kaynaklarının gizliliğinin güvence altına alınmasına bağlıdır. Gazetecinin haber kaynağını açıklamaya zorlanması veya gazeteciye bu hakkın tanınmaması; kaynaktan gazeteciye yönelen bilgi akışının kesilmesi, gazetecilerin belli başlı haber kaynaklarına bağımlı kalmaları, gizli gerçeklerin ortaya çıkamaması, bireylerin bilme hakkının gerçekleşememesi, basının hayati nitelikteki kamunun bekçi köpeği olma rolünün sarsılması, doğru ve güvenilir bilgi sağlama görevini yerine getirememesi gibi birçok olumsuzluğa yol açarak, basın özgürlüğünün kullanılmasını önemli derecede engelleyecektir. Bu bağlamda basın özgürlüğü açısından önem arz eden ve uzunca bir süredir etik ilkelerde yer alan haber kaynaklarının gizliliğinin korunmasına ilişkin, "gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkı" yasal düzenlemelerin de konusu haline gelmiştir.

Gazetecilik kaynaklarının korunması pek çok ülkenin, basın meslek ilkelerinde belirtildiği ve uluslararası belgelerde onaylandığı üzere basın özgürlüğünün ana koşullarından biridir. Bugün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ışığında gazetecinin haber kaynağının korunması hususu basın özgürlüğünün temel taşlarından biri olarak kabul edilmiştir. Ülkemizde de, Basın Meslek İlkelerinde ve 5187 Sayılı Basın Kanunumuzda gazetecinin haber kaynaklarına ilişkin hukuki ve etik düzenlemelere yer verilmektedir.

Basın kanunumuzun 12. maddesinde gazetecinin haber kaynaklarını açıklamaya ve bu konuda tanıklık yapmaya zorlanamayacağı bir hak olarak tanınmış olsa da; pratikte haber kaynaklarının gizliliğinin tam anlamıyla güvence altına alınmış olduğunu ve bu bağlamda basın özgürlüğünü zedeleyen uygulamaların söz konusu olmadığını söylemek mümkün değildir. Gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama haklarına ilişkin olarak tezde göz önüne serilecek temel sorunlardan bir tanesi de bu hakkın önündeki fiili ve yasal engellerdir.

Tezde örneklerle ortaya konacak; haber kaynaklarının gizliliğini bertaraf ederek, basın özgürlüğünü zedeleyen fiili ve yasal engellerin başında; haber kaynağının kimliğini öğrenmek amacıyla basın kuruluşlarının aranması ve haber kaynağına ilişkin belgelere el konulması gelmektedir. Ülkemizde, görünürdeki amacı doğrudan haber kaynağını tespit etmek olmasa da, bu tür aramaların kapsamı çok geniş tutularak amacının dışına çıkmakta ve haber kaynaklarının gizliliği tehdit edilmektedir.

Haber kaynaklarının gizliliğinin güvence altına alınmasındaki diğer bir engel olarak, bu tezde ele alınacak hususlardan bir tanesi de; Anayasada sınırsız bir özgürlük olarak görülmeyen basın özgürlüğü ile ilgili maddede yer alan sınırlama sebepleridir. Bu sınırlama sebepleri içinde yer alan kamu yararı, milli güvenlik gibi muğlâk ve yoruma açık kavramların kullanılması basın özgürlüğünün sınırlanmasında aşırıya kaçılmasına yol açabilecektir. Hâkim, savcı, polis gibi hukukun uygulayıcılarının bu kavramları dar bir bakış açısıyla ele almaları; gazetecinin haber kaynağını açıklamaya veya bu konuda mahkemede tanıklık yapmaya mecbur bırakılmasına veya gazetecinin haber kaynağını açıklamaktan

kaçınması halinde hapse girmeyi göze almasına yol açan özgürlükçü olmayan uygulamaların gerçekleşmesine sebep olacaktır. Dolayısıyla toplumun tümüne, özellikle yasal düzenlemelerin ruhuna, hukukun uygulayıcılarına sirayet etmiş özgürlükçü bir yaklaşımın gelişmemiş olması ve muğlâk kavramların hukukun uygulayıcıları tarafından dar yorumlanması ihtimali söz konusu iken; gazetecinin haber kaynağını açıklamama ve bu konuyla ilgili tanıklıktan çekinme hakkını öngören yasal düzenlemeler ile basın özgürlüğüne işlerlik kazandırılacağını savunmak pek de gerçekçi ve yeterli bir yaklaşım olmayacaktır.

Tezde Anayasa'nın dışında, 5187 sayılı Basın Kanunu ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun ifade ve basın özgürlüğünü sınırlandıran ve bu bağlamda kamuoyunda tartışma yaratan hükümleri de ele alınacaktır.

İletişim teknolojisindeki ve özgürlük anlayışındaki değişimler 5680 sayılı Basın Kanununun yürürlükten kaldırılmasını ve yeni bir basın kanununun hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Bu ihtiyaçla hazırlanan 5187 sayılı Basın Kanunu ile hedeflenen; basın alanını daha özgürlükçü, daha demokratik bir şekilde düzenlemek ve düzenleme yapılırken Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatlarını da dikkate alarak uluslararası hukuka uyumlu hale getirmektir. 5187 Sayılı Basın Kanunu ile bu hedef büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Kanun taslağının basının bilgisine sunulması ve basının görüşlerinin alınması, Avrupa Konseyi medya grubuyla bir takım ortak çalışmaların yapılması suretiyle bu kanunun hazırlık ve yasalaşma süreci demokratik esaslara uygun olarak katılımcı bir anlayışla gerçekleştirilmiştir. Demokratik yöntemlerle ortaya çıkan ve yasalaşan

5187 sayılı Basın Kanununun basın alanını özgürlükçü bir yaklaşımla düzenlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak Basın Kanunu, özgürlükçü bir yaklaşımı benimsemesine rağmen öngördüğü birtakım düzenlemeler nedeniyle basın özgürlüğüne ilişkin çelişkili ve aksaklık yaratabilecek uygulamaların ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Basın Kanunda çelişki ve aksaklık yaratabilecek bu düzenlemeler tezin birinci bölümünde basın özgürlüğünün önündeki engeller başlığı altında detaylı olarak irdelenecektir.

Tezde basın özgürlüğünün önündeki engeller bağlamında ele alacağımız hususlardan bir tanesi de 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun ifade ve basın özgürlüğünü engelleyici nitelikteki hükümleridir. Birtakım aksaklıklarının bulunmasına rağmen büyük ölçüde basın alanını özgürlükçü bir yaklaşımla düzenleyen 5187 sayıl Basın Kanunu karşısında Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu aynı özgürlükçü yaklaşıma sahip olamamıştır. Bu kanunlarda özellikle düşünce ve kanıları açıklayabilmek hakkı yönünden basın özgürlüğünü sınırlayıcı nitelikte hükümler yer almaktadır. Türk Ceza Kanunu'nda ve Terörle Mücadele Kanunu'nda ortaya çıkan anti-demokratik ve özgürlükçü olmayan yönelimin temel sebebi; bu kanunların demokratik katılım sağlanmaksızın yasalaşmış olması ve 11 Eylül terör saldırılarından sonra başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, Avrupa Birliği ve birliğe üye olan devletlerin terörle mücadele amacıyla geliştirdikleri anti-demokratik ve insan haklarına aykırı yaklaşımın Türkiye Cumhuriyeti Devletine de sirayet etmesidir. Devletlerce teröre karşı bir takım yasal düzenlemeler yapılması doğaldır, ancak terörle mücadele adına demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurlarından; ifade ve

basın özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerin zedelenmesinin haklı görülmesi mümkün değildir.

Basın özgürlüğü adına özellikle gazetecilere tanınan hakların yanında, gazeteciler üzerinde baskı yaratan, basın özgürlüğünü kısıtlayan yasal düzenlemelerin kabul edilmesi ve uygulanması basın özgürlüğünün sağlanması bakımından büyük bir çelişki yaratmaktadır. Bugün her ne kadar Basın Kanununun 12. maddesinde Gazeteciye Haber Kaynağını Açıklamama ve bu konuda tanıklıktan çekinme hakkı tanınmış olsa da, basın özgürlüğü ile bağdaşmayan yasal düzenlemeler gazeteciler üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Tam bir özgürlük sağlanmadan, baskı altında tanınan hakların ise işlevini yerine getirmesi mümkün değildir. Bu nedenle gazeteciler kendilerine yasal zeminde tanınmış bu hakkı kullanırken dahi, dolaylı olarak yasal yaptırımlar yoluyla baskı altına alınabilmektedirler.

Gazetecilerin Haber kaynaklarını açıklanmaması ve bu konuda tanıklıktan çekinme hakları konusunda tartışmalara yol açan bir sorun da, etik açıdan bu hakkın sınırlarının ne olduğu ve nasıl belirleneceğidir. Bu tartışma içerisinde; birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yasal bir hak olarak tanınan bu hakkın sınırları hukuk ve hukukun uygulayıcıları tarafından belirlenmekte ise de; özünde gazetecilik ahlakı ve etiğine dayanan etik bir ilke olması itibariyle son kertede gazetecinin vicdani muhakemesine ve gazetecilik mesleğinin gereklerine göre belirlenmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu yönde bir belirlemenin benimsenmesi ise, gazetecinin haber kaynağının kimliğini açıklaması ve bu konuda tanıklık yapması kamu yararı, milli güvenlik gibi hukuk zeminli sebeplere dayanılarak talep edilse dahi, etik açıdan

gazetecilik mesleğinin gerekleri; gazetecinin hapse girmesi pahasına haber kaynağını açıklamamasını gerektirebilecektir. Bu bağlamda karşımıza çıkan diğer bir sorun; etik açıdan hangi noktada gazetecinin haber kaynağına karşı, kimliğini gizleme veya gizlilik koşuluyla verilen bilgi ve belgeleri açıklanmama konusunda verdiği sözden geri döneceğidir. Bir başka değişle haber kaynağının yalan söylemesi, gazeteciyi kanunsuz, ahlak dışı amaçlarla kullanmış olması, gazetecinin kaynağa karşı sorumluluğunu geçersiz kılacak mıdır? Yoksa gazeteci için kaynağa karşı sorumluluğunu geçersiz kılan herhangi bir istisna, sınırlama kabul edilmemeli midir? Eğer bir sınırlama söz konusu olacaksa bunu son kertede kim tayin etmelidir? Tezde bu hakkın etik açıdan sınırlarının tayin edilebilmesine yardımcı olacak bu sorular, etik ilkelerin ve bu konuya ilişkin örnek olayların incelenmesiyle yanıtlanmaya çalışılacaktır.

Haber kaynağının gizliliğinin sağlanması hususunda, tezde irdelenmesi gerektiği düşünülen bir başka sorun da medya patronlarının konumudur. Bu noktada sorulması gereken en önemli soru ise; bu yasal düzenlemeler ve etik kuralların muhatabının sadece gazeteciler olup olmadığıdır. Çünkü gazeteciler halka doğru bilgiyi sunma sorumluluklarının yanında, birçok alanda faaliyet gösteren bir kuruluşun çalışanlarıdırlar. Bu nedenle gazeteciler bu kuruluşun faaliyet gösterdiği diğer alanlardaki ticari çıkarlarını savunma adına haber kaynaklarını saklama ya da belirtme konusunda baskı altında kalabilmektedirler. Çeşitli alanlarda etkinlik gösteren iş adamlarının ticari faaliyetlerini geliştirmek amacıyla medya sektörüne girmesinin, medya ahlakı ve etiği konusunda bir takım yozlaşmalara yol açtığı günümüzde kabul edilen bir gerçektir. Dolayısıyla medya etiğine ilişkin ilkeler sadece gazetecileri değil, medya kuruluşları sahiplerini de bağlayan ilkeledir. Bu

bağlamda haber kaynağının açıklanmamasına ilişkin etik ilkelere gazeteciler riayet etseler dahi, gazete patronlarının bu ilkeyi yok sayarak haber kaynağının kimliğini açıklamaları gazetecinin güvenilirliğini ve gazeteci ile kaynak arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir.

Amaç ve Kapsam

Bugüne kadar literatürde haber ve gazetecilik konularında ve bu konuların basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü ile ilişkisini içeren birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak daha önce gazeteciler ve gazetecilik mesleğinin gelişmesi, saygınlık kazanması açısından ve basın özgürlüğü ile onu kapsamında barındıran ifade özgürlüğüne işlerlik kazandırması bakımından önemli bir rol üstlenen "Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakkı" konusunda herhangi bir çalışmanın yapılmadığı gözlemlenmiştir.

Bu tez çalışmasında amaç; çoğulcu demokrasilerde, gazetecilerin doğru haber ve bilgi verme görevine katkıda bulunan 'Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakkını' ihlal eden fiili ve yasal engellerin basın özgürlüğüne ve onun kapsamında bulunduran ifade özgürlüğüne olumsuz yöndeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu çerçevede tezde, 'Gazetecilerin Haber kaynaklarını Açıklamama Hakkının' gerçekleri ortaya çıkaran, özgür basın açısından önemi vurgulanarak; yasal ve etik kurallar içinde düzenlenen bu hakkının önündeki engellerin, gazetecinin karşılaştığı durumun özelliklerine göre değişkenlik gösteren sınırlarının ve istisnalarının nelerden ibaret olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Unutulmamalıdır ki; özgürlüklerin yalnızca kağıt üzerinde tanınması onların gerçekleşmesi anlamına gelmemektedir. Önemli olan tanınan bu özgürlüklerin uygulamadaki yansımalarını görebilmektir.

İfade ettiğimiz hususların ışığı altında bu tezde şu sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır.

1. Basın Kanunda gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkına ilişkin düzenleme, basın özgürlüğünün sağlanması açısından yeterli bir düzenleme midir?

2. Basın Kanununun yanı sıra Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanununda ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin sınırlayıcı düzenlemeler, haber kaynaklarını açıklamama hakkının kullanımı esnasında gazeteciler üzerinde baskı yaratmakta mıdır?

3. Etik açıdan gazetecinin haber kaynağını açıklamama hakkının bir sınırı olmalı mıdır?

4. Türkiye'de gazetecilerin haber kaynağını açıklamama hakkı uygulamada ihlal edilmekte midir?

Kuramsal Çerçeve

Fikir ve kanaatlerin oluşmasına, açıklanmasına olanak sağlayan basın özgürlüğü, ifade özgürlüğünün bir parçası, daha doğrusu bir yansıması olarak

karşımıza çıkmaktadır. Gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkı, basın özgürlüğüne işlerlik kazandıran haklardan biri olması itibariyle önem arz etmektedir. Bu açıdan çalışmamızda; dar anlamda basın özgürlüğüne, geniş anlamda ifade özgürlüğüne işlerlik kazandıran, gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının, basın özgürlüğündeki yeri ve önemine ilişkin açıklamaları sağlam bir yapı içine oturtabilmemiz için öncelikle ifade ve basın özgürlüğünün gelişiminin felsefi ve tarihsel arka planını ortaya koymamız gerekmektedir.

İfade özgürlüğünü teorik düzeyde haklılaştırmaya yönelik tartışmalarda bu özgürlüğün neden değerli sayılması gerektiği bireysel ve toplumsal tezlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu tezlerden ilki İfade özgürlüğünün kişinin kendini gerçekleştirmesine, bireyin gelişimine hizmet ettiği düşüncesine dayanmaktadır. Özgür ve özerk kişilik ancak özgür ifadeyle mümkündür (Erdoğan, 2001: 10). Dolayısıyla, İfade özgürlüğü bireylerin kendilerini ifade ederek, emellerini gerçekleştirmelerine hizmet ettiğinden, bireysel özerkliğin gerçekleşmesini sağlamaktadır. İfade hürriyeti sadece bireysel özerkliği geliştiren bireysel bir hak olduğu için değil, topluma da fayda sağlayan bir hak olması itibariyle önem arz etmektedir. John Suart Mill, Alexander Meiklejohn ve Robert BORK gibi değişik yorumcular ifade hürriyeti argümanlarını, kişisel gelişim ya da tatminden ziyade toplumun kendi kendini yönetimi gibi demokratik süreç üzerine inşa etmişlerdir (Trager ve Dickerson, 2003: 191). Bu bağlamda ifade özgürlüğünün neden değerli sayılması gerektiğini açıklayan tezlerden ilki ifade özgürlüğünün bireysel önemine vurgu yaparken ikincisi toplumsal önemine vurgu yapmaktadır.

Emerson tarafından ortaya atılan kolektif teoriye göre, demokratik bir toplumda ifade özgürlüğü; bilgilerin gelişmesi ve gerçeğin keşfi, toplumun tüm üyelerinin karar alma sürecine katılmasının sağlanması; bireyin kendini tatmin edebilmesinin sağlanması açısından önem arz etmektedir (Emerson, 1970: 6-7). Emerson'a göre, ifade özgürlüğünün önemini ortaya koyan bu değerler birbirine bağımlı ve karma bir yapı içinde ele alınmalıdırlar. Bu değerler aynı zamanda çoğulcu demokrasilerde düşünce özgürlüğünün temel varlık nedenleri olarak kabul edilmektedir (Hakyemez, 2000: 84-85). Bu çerçevede, ifade özgürlüğü sadece demokratik karar alma sürecine olan katkısı ya da sadece gerçeğin keşfi veyahut sadece bireysel gelişimin sağlanması açısından ele alınmamalıdır. Zira tek bir değer, çoğulcu demokrasilerde ifade özgürlüğünün neden önemli sayıldığı ve sayılması gerektiğini açıklamak için yeterli olmayacaktır.

Aşağıdaki paragraflarda, Emerson'un kolektif teorisinde karma bir yapı içerisinde değerlendirilen "gerçeğin ortaya çıkarılması teorisi", "demokratik süreç teorisi", "bireysel otonomi ve özgürlüğe dayanan teori" ifade özgürlüğünün neden önemli sayılması gerektiğinin açıklanması bağlamında ele alınacaktır.

Gerçeğin Ortaya Çıkarılması Teorisi

'Gerçeğin ortaya çıkarılması teorisi', ilk kez Milton'un ruhsatlandırma yasaları hakkında düşüncelerini ortaya koyduğu ve ifade hürriyetinin önemi hakkında ilk esaslı beyanname sayılan Areopagitica başlıklı denemesinde ortaya atılmıştır.

Bu denemede Milton, ifade özgürlüğüne ilişkin tartışmalarına kitaplardan, yaratıcısı öldükten sonra yaşayan ruhlar olarak bahsederek başlar. Ona göre "*Bir*

kitabı yok etmek aklı ve onun ölümsüzlüğünü yok etmektir" (Milton'dan aktaran Trager ve Dickersen, 2000: 46-47). Milton, bu değişiyle ifade özgürlüğüne ilişkin argümanını ortaya koymaktadır.

Milton, hangi kitabın iyi ya da kötü olduğuna karar vermenin kilise ya da devletin işi olmadığını savunur ve ifade özgürlüğünün kısıtlaması ile hakikatin ortaya çıkması konusunda şunları söyler: "*Hakikatle beraber bütün doktrinlerin rüzgârları yeryüzünde varken, hakikatin gücünden şüphe ederek ruhsatlandırma ve sansürlemeye gidersek ona zarar veririz. Bırakın hakikat ve şer güreşsinler, hür ve açık karşılaşmadan hakikatin yara alacağını kim söyleyebilir*" (Mill'den aktaran Trager, 2003: 48). Milton bu sözüyle iyi ve kötünün birbirinden ayrılamayacağını, insanın ancak kötüyü bilerek iyi olanın farkına varabileceğini ve hakikatin bu şekilde ortaya çıkabileceğini ifade etmek istemiştir. İlk kez Milton tarafından ortaya atılan bu teoriye günümüzde "Fikirlerin pazaryeri" teorisi denmektedir (Trager, 2003: 48).

Milton'un yaklaşımı ile ilgili belirtmemiz gereken diğer nokta; siyasi ve seküler alemlerde hakikat arayışıyla ilgilenmekten ziyade Tanrısal hakikatle ilişkili olan teolojik alemle ilgilendiğidir. Milton, basına konan sansüre bireylerin düşünme özgürlüğünü, basiretli davranma yeteneğini, Hıristiyanca yaşam sürme seçeneğini kısıtladığı için karşıdır. Tanrı insanlara akıl ile okuma ve iyi ile kötüyü birbirinde ayırma yeteneğini vermiştir. Bu nedenle kimse bir başkası adına karar verme hakkına sahip değildir. Milton, devlet düzenlemesinin tümüyle dışında, sonsuz bir basın özgürlüğünden yana olmamıştır. Basının görevini kötüye kullanması ya da basın özgürlüğünü istismar etmesi halinde yayından sonra cezalandırılmasına karşı değildir. Ancak basılı fikirlerin toptan yasaklanmasına kaşıdır (Keane, 1999: 35-36).

İfade özgürlüğünün, gerçeğin ortaya çıkarılmasında önemli bir araç olduğunu savunan düşünürlerden biri de John Stuart Mill'dir. Mill'in Özgürlük Üstüne (On Liberty) adlı çalışması ifade özgürlüğü üzerine yazılmış bir başyapıt olarak kabul edilmektedir.

Mill'in ifade özgürlüğü konusundaki düşüncelerinin ayırt edici özelliği insan zihninin önemine yaptığı vurgudur. İnsanlar arasında akla uygun düşüncelerin ve davranış biçimlerinin genellikle üstün gelmesinin nedeni insan zihninidir (Mill: 2005:33). Tolumun ve tarihsel değişimin gerçekleşmesi, insan zihninin ürünü olan düşünce ve bu düşüncenin özgürce ifade edilmesi ve tartışılmasına bağlıdır. Bu bağlamda Mill için toplumun tümü değil, tek tek bireyler önemlidir. Toplumsal gelişmenin yolu bireysel gelişmedir. Tüm bireylerin aynı biçimde düşündüğü bir toplumun gelişmesi mümkün değildir ve bireyleri aynı yönde düşünmeye zorlamak insanlığa karşı işlenebilecek en büyük suçtur (Mill, 2003: 113-114). Bu bağlamda Mill'in ifade özgürlüğünün dokunulmazlığını, önemini ortaya koymak amacıyla söyledikleri dikkat çekicidir;

> *Eğer bir teki dışında bütün insanlar aynı düşüncede olsalar ve yalnız bir kişi karşıt düşüncede olsa nasıl bu kişinin, elinde güç olduğu takdirde, insanları susturmaya hakkı yoksa insanların da bu tek kişiyi susturmaya daha fazla hakları yoktur. Bir düşünce, sahibinden başkası için hiçbir değeri olmayan kişisel bir şey olsa ve o düşünceden yararlanmaktan yasaklanmak sadece özel bir zarar oluştursaydı, bu zarara sadece birkaç kişinin veya birçok kişinin uğraması arasında fark olabilirdi. Fakat bir düşüncenin susturulmasındaki kötülük, onun insan soyuna, yaşayan nesle olduğu gibi gelecek nesillere karşı da bir haydutluk olması; o düşünceye katılmayanlara karşı bir soygunculuk olmasıdır. Eğer düşünce*

doğruysa insanlar yanlış olanı doğru olanla değiştirmek olanağından yoksun bırakılırlar; eğer yanlışsa, onlar hemen hemen ayın derecede büyük bir yararı, yani gerçeğin haksızlıkla çarpışması sonucunda onun daha açık olarak anlaşılmasını ve daha canlı bir etki yaratmasını, elden kaçırmış olurlar (Mill, 2005: 29-30).

Mill, düşünsel ilerlemenin gerçekleşebilmesi ve gerçeğin ortaya çıkabilmesi için tek tip düşüncenin değil birbirinden farklı düşüncelerin toplumsal hayat içinde var olması gerektiğine işaret etmektedir. Bu konuda Mill, önceden doğru olarak kabul edilen düşüncenin yanlış olduğu ve bir başka düşüncenin doğru olduğunun veya doğru bir düşüncenin doğru olduğuna ilişkin inancın kuvvetlenmesinin veyahut birbiriyle çarpışan her iki düşüncenin de kısmen gerçeğin bir bölümünü barındırdığının ortaya çıkarılabilmesi için düşüncelerin tartışılma, eleştirilme, ona zıt başka düşüncelerle çarpışma olanağını bulması gerektiğini ifade etmektedir (Mill, 2005: 64).

Mill'e göre ifade özgürlüğünü savunmak ondan beklediğimiz yarardan dolayı olmamalıdır. 'Gerçeğin ortaya çıkarılması teorisi'nin savunucuları işe yararlıktan fazlasıyla söz eden, ancak hakikate hiç değinmeyen Faydacılık kuramını eleştirmektedirler. Fayda kanılara dayandığından onun belirlenmesi için disiplinli hakikat arama yöntemlerine ihtiyaç vardır. Bir kanının hakikate uygun olması onun faydasının asal bir parçasıdır. Bu bağlamda gerçeğin ortaya çıkarılması teorisine göre, bir düşünce bugün çoğunluk tarafından yanlış olarak kabul edilse bile, yarın bir başka çoğunluk tarafından yararlı olarak görülebilir. Bu nedenle bir düşüncenin yararlı olup olmadığını bugünden bilemeyiz.

Mill'in ifade özgürlüğü ile ilgili olarak kabul ettiği sınırlamaya bakacak olursak karşımıza eylem özgürlüğü ile ilgili sınırlama çıkmaktadır. Mill'e göre eylem özgürlüğünün sınırı, başkasının özgürlüğünün tehlikeye düştüğü noktadır ve düşünceye tanınan özgürlüğün aynı derecede eyleme de tanınması kabul edilmez. Hatta dile getirilen düşünceler, dile getirilme şekillerine göre bir suçu teşvik ediyorsa, yasaklanmaları bile söz konusu olabilir. Şöyle ki; 'gıda tüccarları fakirleri öldürüyorlar' ya da 'özel mülkiyet soygunculuktur' gibi düşünceler, basında dile getirildikleri sürece korunmalıdır. Ancak bu düşünceler, bir gıda tüccarının evinin önünde ve galeyana gelmiş kalabalıklar içinde pankartlar açılarak ifade edilirse, cezalandırılmaları kaçınılmaz olur (Mill, 2003:113).

Mill, ifade özgürlüğünün önemini, kanı ve düşüncelerin basın aracılığı ile serbestçe dolaşımının gerekliliğini 4 nedene dayanarak açıklamaktadır. (1) Herhangi bir düşüce susmak zorunda bırakılırsa, bu düşünce, bizim kesin olarak bilebileceğimiz şeylere karşın, doğru olabilir. (2) Susturulan düşünce yanlış bile olsa, bunda bir parça gerçek bulunması olanaklıdır, pek çok kez de bulunur ve mademki; herhangi bir konuda genel olan ya da baskın olan düşünce nadiren gerçeğin tamamı olur ya da hiçbir zaman olmaz, o halde gerçeğin geriye kalan kısmının tamamlanması olasılığı ancak karşıt düşüncelerin çarpışmasındadır. (3) Doğruluğu belirlenmiş sayılan düşünce yalnız doğru değil, aynı zamanda gerçeğin bütünü bile olsa; ona kuvvetle ve ciddi olarak itiraz edilmesine katlanmadıkça ve fiilen itiraz olunmadıkça, o düşünceyi kabul edenlerin çoğunca, akla uygun nedenleri çok az anlaşılarak ve sezilerek, bir önyargı şeklinde inanılır. (4) Asıl doktrinin kendi anlamını kaybetmesi, insan karakteri ile hareket tarzı üzerindeki hayati etkisini yitirme tehlikesidir. Dogma, bütünüyle etkisiz, gereksiz yer işgal eden; fakat herhangi bir hakiki ve

yürekten duyulan bir kanaatin akıl ve kişisel tecrübe yolunda açığa çıkmasını yasaklayan, sadece görünüşte bir kabul halini alır (Mill, 2005: 73).

İlk kez Milton tarafından ortaya atılan, daha sonra Mill'in düşünceleri ile gelişen bu yaklaşım özellikle Holmes, Franfurter gibi ABD Anayasası'nın ifade özgürlüğünü düzenleyen Birinci Değişikliğinin teorik temellerinin biçimlendirilmesinde etkili olan Amerikan Yargıçlarının yargı kararlarında ve akademik yazılarında ortaya konmuştur. Örneğin Yargıç Franfurter "İnsanlık tarihinin en büyük oranda, bir zamanlar resmi doğrular olarak kabul edilen yanlışların, sonraları birer birer başka gerçekleri doğuracak şekilde yanlışların yerini almasından ibaret olduğunu ve bu yüzden de, hangi resmi gerçeklere itiraz ediliyor olursa olsun, insanın gerçeği araştırma özgürlüğünün engellenmemesi" gerektiğini (Arslan, 2003: 178-201), Yargıç Holmes ise 'gerçeklerin en iyi testinin, düşüncenin piyasa rekabeti içinde kendisini kabul ettirme gücü' olduğunu belirtmektedir (Arslan, 2003: 57-56). Holmes bu sözüyle, istenilen en mükemmel iyiye ulaşmanın yolu fikirlerin serbestçe alışverişinin sağlanması olduğu görüşüne işaret etmiştir.

Gerçeğin ortaya çıkarılması tezi öncelikle gerçek kelimesinin içinde barındırdığı genişlikten dolayı ifade özgürlüğünü açıklamada yeterli olmayacaktır. "…kendi tarzlarında olmayan her şeyi mahkum eden bağnazları bırakalım…sonsuz mutluluğa giden yol bunlardan ancak bir tanesidir, fakat, insanların peşinden gittiği bu yolların çeşitliliğinden hangisinin doğru yol olduğu şüphelidir" (Locke, 2004: 46). Salt fikirler arası rekabetle gerçeğin anlaşılması mümkün müdür? Gerçeğin ortaya çıkarılması bu kadar karmaşık iken, ifadeleri gerçeğe hizmet eden veya etmeyen olarak sınıflandırmak çok da kolay değildir. Bu bağlamda Mill, On Liberty

(Özgürlük Üzerine) kitabında hakikatin keşfedilmesinden başka amaçları ve sonuçları olan sanatsal, ahlaki ve siyasal ifade biçimleri bulunduğunu göz ardı etmiştir (Keane, 1999: 41).

Gerçeğin ortaya çıkarılması tezi zihnin egemenliği düşüncesine dayanmaktadır. Ancak insanların diğer davranışlarında olduğu gibi ifadelerinde de çoğu zaman zihnin hâkim olduğu söylenemez. Bu eleştirilere karşın söz konusu teorinin iyi tarafları da yok değildir. Öncelikle bu teori doğru olduğunu düşündüğümüz bir düşünce hakkında yanılıyor olma ihtimalimizi ortaya koymaktadır. İkinci olarak da bir düşünceyi doğru olarak kabul etmeden önce durup düşünmemiz gerektiğine işaret etmektedir.

Demokratik Süreç Teorisi

İfade özgürlüğünün neden önemli olduğunu ortaya koyan teorilerden bir tanesi de 'Demokratik Süreç Teorisi'dir. Bu teori en kapsamlı şekilde, siyaset felsefecisi Alexander Meiklejohn tarafından dile getirilmiştir. Bu teori iki nedenden yola çıkarak ifade özgürlüğünün önemini ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki egemen seçmenin, egemenlik yetkilerini kullanması sırasında, hangi önermeleri kabul ve hangilerini reddedeceğine karar verebilmesi için tüm bilgilerin seçmelere ulaşması gerektiğidir. İfade özgürlüğünün kısıtlanması halinde, seçmenlerin bilgi edinmeleri sınırlanacak ve bu nedenle doğrudan kendini yönetme mekanizması aşınacaktır (Schauer, 1982: 35-37). Dolayısıyla ifade özgürlüğü karar verme sürecine ve kamusal tartışmalara katılımın sağlanabilmesi için seçmene yeterli bilgi sağlaması açısından büyük önem arz etmektedir.

Eğer halk egemense o zaman yöneticilerin hükmediciden ziyade hizmetçi olmaları, halkın arzularını dikkate almaları gerekir. Bu bağlamda ikinci neden; ifade özgürlüğünün halkın ihtiyaçlarını yönetime ulaştırmasının bir yolu olmasıdır. İfade özgürlüğünün kısıtlanması halkın isteklerinin iktidara ulaşmasına engel olarak, iktidarın halkın isteklerine cevap vermek şeklindeki kesin varoluş amacıyla bağdaşmaz (Schauer, 1982: 38).

Bu teorinin eleştirilmesine neden olan tarafı, sadece politik ifadeleri koruma altına almış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda karşımıza çıkan bir eleştiri demokratik süreç teorisinin, sadece politik ifadelere koruma sağladığı için ifade özgürlüğünün çerçevesini fazlasıyla daralttığından çok sınırlayıcı olduğudur (Richard, 1974: 68-69). Diğer bir eleştiri ise, bu teorinin siyasi süreçteki yerine bakmaksızın her söylemi politik kavramının anlamını genişlettiği için aslında anlamsız olduğudur (Wright, 1985: 152).

Günümüzde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin birçok kararında, ifade özgürlüğünün gereklilik nedeni olarak demokratik süreç teorisine dayanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında İfade özgürlüğünün kapsamında değerlendirdiği basın özgürlüğüne ilişkin pek çok kararında; basın özgürlüğünün halkın siyasi liderlerin düşünceleri ve davranışları hakkında fikir sahibi olabilmeleri için en iyi araçlardan biri olduğunu, siyasetçilere kamuoyunun zihnini meşgul eden sorunlar hakkında düşüncelerini belirtme fırsatı verdiğini belirterek; ifade özgürlüğünün herkes açısından, demokratik bir toplumun özünde yer alan serbest siyasi tartışmayı mümkün kıldığını ifade etmektedir (Castells/İspanya, 23 Nisan 1992: paragraf: 43).

Bireysel Onotomi ve Özgürlüğe Dayanan Teori

Bireysel Onotomi ve Özgürlüğe Dayanan teoride göre ifade özgürlüğü daha çok kişinin kendi ilgisi, kişiliğinin gelişmesi ve özerkliğini koruma amacıyla meşrulaştırılıyor (Schauer, 1982: 48). Dolayısıyla bu teoriye göre ifade özgürlüğü kişinin kendini geliştirmesine ve bireyin gelişimine hizmet ettiğinden önem arz etmektedir. Zira kişilik kendini ifade ile varlık kazanır, özgür ve özerk kişilik özgür ifade ile ayakta kalır (Erdoğan, 2001: 10).

Bu teoride merkezde bireyin mutluluğu yer alır ve bundan önce ele aldığımız diğer iki teoriden farklı olarak; bireyin bir amaç olduğu fakat başkalarının başarıları için bir araç olmadığı vurgulanır (Schauer, 1982: 48). Gerçekliğe Dayanan teori ve demokratik süreç teorisi ise ifade özgürlüğünü bir amaç değil bir araç olarak ele almaktadırlar. Gerçekliğe dayanan teoride ifade özgürlüğü doğrunun ortaya çıkmasına olanak veren bir araçtır. Demokrasiye dayanan teoride ise ifade özgürlüğü devletin demokratik yönetimin öngördüğü şekilde çalışmasının bir aracıdır. Bu çerçevede bu iki teori ifade özgürlüğünü, bir takım amaçların gerçekleştirilmesinde bir araç olduğu için önemli saymaktadırlar. Bu noktada bireyin çıkarlarından çok toplumun çıkarlarını ön planda tutuklarını söyleyebiliriz. Oysa bireysel otonomi ve özgürlüğe dayanan teoride, devlet yada genel olarak toplumun değil, bireyin mutluluğu önem arz eder.

Çalışmanın Yöntemi

Bu tez geleneksel niteliksel araştırma olarak tasarlandı. Çalışma sosyal bilimlerin iki disiplininden beslenerek analiz yapmayı esas aldığı için konu hakkında yayınlanmış eserlerden hem hukuk alanını ilgilendirenler hem de iletişim alanını ilgilendirenler incelendi. Literatür taraması için çeşitli kütüphanelerde bulunan kitaplardan, süreli yayınlardan yararlanıldı. Ayrıca YÖK tez merkezinde konuyla ilgili yapılmış hukuk ve iletişim alanlarından gelen yayınlanmamış yüksek lisans ve doktora tezlerinden yararlanıldı. Tezde kullanılan hukuki düzenlemeler ve kararlar için web sitelerinden güncel bilgiler elde edildi.

Çalışmanın Planı

Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakkının basın özgürlüğündeki yeri ve önemini ortaya koymak, Türkiye'de bu hakkın ihlal edilmesine neden olan fiili ve yasal uygulamaları sağlıklı bir şekilde saptamak için öncelikle basın özgürlüğünün içeriğini genel hatlarıyla açıklamak gerekmektedir. Bu nedenle çalışmamızın birinci bölümü "Basın Özgürlüğü" başlığını taşımaktadır.

Birinci bölümde fikir, düşünce ve kanaatlerin oluşmasına, gerçekleri ortaya çıkararak, eleştiri ve yorumda bulunarak toplumun bilgi edinmesi suretiyle demokratik sistem içerisinde bireylerin kendi kanaatlerine uygun seçimler yapmasına olanak veren ve bu yönüyle ifade özgürlüğüne işlerlik kazandıran basın özgürlüğü

konuya ilişkin çerçevenin somutlaştırılması için öncelikle hukuki bakımdan incelenecektir. Daha sonra Türkiye'de basın özgürlüğünün önünde engel teşkil eden ve bu bağlamda gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının kullanımında baskı unsuru oluşturan yasal düzenlemelere değinilecektir.

İkinci bölümde ise öncelikle gazetecilik tarihinde haberin yeri ortaya konacak, daha sonra haberin tanımı iletişim çalışmalarında yer alan iki yaklaşımdan yararlanılarak anlatılacaktır. Bu yaklaşımlardan birincisi haberin tanımını yaparak haber nedir sorusuna cevap ararken, diğeri haberin öğelerini yani haber değerlerini tespit edip onları tanımlayarak bu soruya cevap vermeye çalışmaktadır. Son olarak gerçekleri ortaya çıkarmayı hedefleyen habercilik anlayışını ve bu anlayışın ortaya çıkardığı haberin kaynağı ve haberde kaynak belirtme sorunu irdelenecektir.

Üçüncü bölümde ise gazeteciye tanınan "Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakkı"nın hukuki ve etik dayanakları saptanacaktır. Bu hukuki dayanakların başında öncelikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesi gelmektedir. Çalışmada 10. maddenin inceleme konusu yapılmasının nedeni; Sözleşme çerçevesinde basın özgürlüğü, tüm iletişim araçlarını kapsayacak şekilde bilgi alma ve verme özgürlüğünün bir parçası olarak ele alınmakta ve bu alandaki koruma ifade özgürlüğünün düzenlendiği 10. madde ile sağlanmaktadır. "Gazetecinin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakkı" da ifade hürriyetinin unsurlarından bilgi alma ve verme özgürlüğünün bir parçası olan basın özgürlüğü kapsamında değerlendirilmektedir. Haber kaynağı ve onunla ilintili haklar gazeteciye bilgi akışını sağlayarak basın özgürlüğüne işlerlik kazandırdığından 10. maddenin kapsamında değerlendirilmektedir. Çalışmamız açısından Avrupa İnsan Hakları

Sözleşmesi'nin 10. maddesinin önemi bu maddede düzenlenen ifade özgürlüğünün gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının asgari standardı olarak kabul edilmesidir. Gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkına getirilecek kısıtlamalar yine 10. maddenin 2. paragrafında belirtilen nedenlerin dışına çıkamayacaktır. Bu bağlamda İfade hürriyetini ve bu hürriyetin sağlanmasına bağlı olarak gerçekleşen, aynı zamanda diğer bir çok özgürlük gibi bu özgürlüğün varlığına olanak sağlayan "gazetecinin haber kaynağını açıklamama hakkını" Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde değerlendirmek üzere sözleşmeye hakim olan felsefe ve ifade hürriyeti konusunda söz konusu olan tercihler ortaya konulacaktır. Daha sonra gazetecilerin "Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakları" konusunda Avrupa Bakanlar Komitesinin R(2000) 7 sayılı tavsiye kararı, bu karara ek "Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Haklarıyla İlgili İlkeler" ile Tavsiye Kararının dayanağını oluşturan Goodwin davası incelenecektir. Bu konuda Türkiye'deki durumu ortaya koymak amacıyla 5187 Sayılı Basın Kanununun 12. maddesi ile Basın Meslek İlkeleri ve Türkiye Gazeteciler Hak ve Sorumluluklar Bildirgesinin ilgili maddeleri irdelenecektir. Bu incelemeler yapılırken Türkiye'de yasal ve etik zeminde gazeteciye tanınan haber kaynağını açıklamama hakkının önündeki yasal ve fiili engellerin neler olduğu, bu hakkın nasıl ihlal edildiği örnek olaylarla ortaya konacaktır.

1. BÖLÜM

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

1.1. KAVRAM VE TANIM

Günümüzde "Basın özgürlüğü" kavramı yerine "İletişim özgürlüğü" kavramının kullanılmasının daha uygun olacağı ileri sürülmektedir. Tarihi süreç içinde basının bilinen ilk modern kitle iletişim aracı olması nedeniyle "basın özgürlüğü" "iletişim özgürlüğünün" ilk biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak iletişim teknolojisinde yaşanan büyük gelişmeler iletişim özgürlüğü kavramının kullanılmasını bir zorunluluk olarak ortaya çıkarmıştır.

Basın özgürlüğü yerine İletişim özgürlüğü kavramının kullanılmasının daha yerinde olacağı savını ortaya koyan ve yaygın olarak kabul gören bir görüşe göre, "Basın özgürlüğü" kavramı sadece basın yolu ile haberleşmeye ilişkin olup, diğer modern kitle haberleşme araçlarını kapsamamaktadır. Oysaki günümüz dünyasında yaşanan teknik gelişmeler neticesinde; yazılı basının yanı sıra radyo-televizyon, sinema, internet gibi kitle iletişim araçlarının, kitle haberleşmesinde önemli etkileri görülmektedir (İçel, 1999: 21). Bu nedenle "Basın özgürlüğü" deyimi yerine, modern kitle iletişim araçlarının tümünü kapsamında barındıran "iletişim özgürlüğü" kavramının kullanılması yerinde olacaktır.

Yukarıda ileri sürülen nedenin dışında iletişim özgürlüğü kavramının kullanılmasının daha doğru olduğu savını destekleyen bir diğer neden de; Basın

Konseyi Başkanı Oktay EKŞİ tarafından dile getirilmiştir; Bu konuda EKŞİ, "Basın Özgürlüğü" olarak bilinen bu özgürlüğün sadece gazetecilere veya basınla ilgili kurumlara imtiyaz tanıyan bir özgürlükmüş gibi ele alındığını belirtmektedir. Ekşi'ye göre bu kavramın basın özgürlüğü olarak ifade edilmesinin en büyük sakıncası; aslında halkın kendisine ait olan bir hakkın farkına varmasına engel olmasıdır. (Ekşi, 1996: 251). Basın özgürlüğü olarak bilinen kavram esasen "halkın gerçekleri öğrenme hakkı"nın bir uzantısı ve vasıtasıdır. Gerçekleri öğrenme hakkı ise esasen halka ait bir haktır. Basın ise sadece tıpkı halk gibi ve halkın öğrenme hakkına sahip olduğu kadar öğrenip yayan, onları yorumlayan ve halka ileten bir vasıtadır. Basın özgürlüğü yerine iletişim özgürlüğü kavramını kullandığımız zaman, bu hak ve özgürlük sadece basın mensuplarına tanınan bir imtiyaz olmaktan çıkarak, temel insan hak ve özgürlüklerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Avukatların ve Yargıçların Bağımsızlığı Örgütü'nün 18 ve 20 Ocak 1994 tarihleri arasında Madrid'de gerçekleştirdiği toplantıda medya ile hukuk arasındaki ilişkilerde temel prensipler kabul edilirken "İletişim özgürlüğü, temel insan hak ve özgürlüğü olduğu için gazeteciler bu anlamda korunmalıdır" denerek, söz konusu hak ve özgürlüğün kişilere tanınan bir hak ve özgürlük olduğu somut bir biçimde kabul edilmiştir (İlkiz, 2000: 166-167).

Basın özgürlüğü yerine iletişim özgürlüğü kavramının kullanılmasının tercih edilmesinin nedeni, yalnızca iletişim araçlarının artması, yeni teknolojilere dayalı araçların çoğalması veya basın özgürlüğü teriminin kullanımının, bu hak ve özgürlüğün sadece gazetecilere ait bir imtiyazmış izlenimini doğurması olarak değerlendirilmemektedir. Radyo, TV, sinema gibi kitle iletişim araçlarının yanına video, faks, bilgisayar gibi kitle iletişim araçlarının eklenmesiyle, bu araçlarda ortaya

çıkan çoğalmanın beraberinde getirdiği medya iletişimine ilişkin mücadelede "basın özgürlüğü" kavramının yetersiz kalması "iletişim özgürlüğü" kavramının kullanımını yaygınlaştıran bir neden olarak görülebilirse de; Köker'e göre iletişim özgürlüğü kavramının tercih edilmesinin arkasında yatan temel neden; iletişim özgürlüğünün yeniden tasarlanmaya açık bir mücadele alanı olarak görülmesidir (Köker, 2007: 146).

Modern Devletlerde bir taraftan yeni kitle iletişim araçlarının ortaya çıkması, diğer taraftan basın özgürlüğünün yasal kavranışında yaşanan değişiklikler ile kamu hizmeti yayıncılığının gelişmesi ve özgürlüklere devletin müdahale etme yetkisinin bulunduğu görüşünün biçimlenmesi sonucunda; algılanışı, dayanağı, tekabül ettiği hak bakımından basın özgürlüğünden farklı olan ve onun yerine geçen "iletişim özgürlüğü" olarak adlandırılan yeni bir mücadele ve müdahale alanı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, iletişim özgürlüğü üzerine yürütülen tartışmaların merkezinde "konuşma özgürlüğü" yer alırken, iletişim özgürlüğü tartışmalarının merkezinde "görüşlerini ya da kanaatlerini ifade etme özgürlüğü" yer almaktadır. Bu durum ise sivil ve politik hak ve özgürlükler içinde yer alan basın özgürlüğünden farklı olarak; iletişim özgürlüğünün sosyal bir hak olarak karşımıza çıkması sonucunu doğurmaktadır. Zira İletişim özgürlüğünü sosyal bir hak olarak ele alan anlayış; iletişimin ancak farklı düşüncelerin ve görüşlerin birbiriyle kurumsallaşmış kitle iletişim araçlarıyla ve kurumsallaşmamış iletişim ağlarıyla ilişkiye girmesi sayesinde gerçekleşebileceği varsayımından hareket ederek; tüm yaşam alanları içinde farklı görüş ve düşüncelerin yayılması ve onların yaşam alanlarını biçimlendirmesinin teminat altına alınması zorunluluğunu inşa eden iletişim özgürlüğünün, ancak

toplumsallığın içinde kavranabilecek hak ve özgürlük anlayışı çerçevesinde anlam kazanacağını belirtir. (Hoffmann ve Riem'den aktaran Köker; 2007: 146-147).

İletişim özgürlüğü mücadelesinin toplumsal konumu ile ilgili dikkat çekici bir saptamada bulunan Köker'e göre;

> *"Günümüzde İletişim özgürlüğü mücadelesi, hem yasama, yürütme ve partilerden oluşan politik toplumdan hem de işveren örgütleri, işçi sendikaları ve benzeri kuruluşlarından oluşan ekonomik toplumdan ayrı tutulan sivil toplumun içinde hareket eden, egemen iktidar biçimlerine meydan okuyan "farklı düşünen ve yaşayanların" görüşlerini ve deneyimlerini birbirlerine iletmenin ve gündelik yaşam içinde dayanışma ve direnme biçimleri kurmanın politikasını üstlenen toplumsal grupların demokratik toplumu yeniden tasarlama projesinde merkezi bir yer tutmaktadır (Köker, 2007: 157)."*

Bu görüşlerden hareketle bu konuda çalışan birçok kişinin savunduğu gibi basın özgürlüğü kavramının yerine "İletişim Özgürlüğü" kavramının kullanılması yerinde olacaktır. Bu çalışmada tarihi, felsefi ve hukuki değerlendirmelere yer verileceğinden kavram bütünlüğünü bozmamak adına "basın özgürlüğü" kavramını kullanılmasına devam edilecektir. Ancak çalışmada, bu kavramın sadece yazılı basını değil, diğer kitle iletişim araçlarını kapsadığı, yeniden tasarlanmaya açık bir mücadele alanı olduğu ve bu özgürlüğün sadece basın mensuplarına değil halkın gerçekleri öğrenme hakkına hizmet etmesi dolayısıyla halka da tanınmış bir özgürlük, sosyal bir hak olduğu görüşlerini kapsadığı kabul edilerek "basın özgürlüğü" deyimi kullanılacaktır.

1.2. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE HUKUKİ KAPSAMI

Basın ifade özgürlüğünün gerçekleşmesinde önemli bir role sahiptir. Basının en geniş ve en kolektif düşünce açıklama aracı olması bu önemi ortaya koymaktadır. Bir düşünce açıklama aracı olan basın, demokrasinin çoğulculuk ve gelişimcilik ilkelerine işlerlik kazandıran en önemli unsurlardan biridir (Özek, 1978: 13). Çünkü demokrasinin yalnızca seçimden ibaret olmadığı görüşünü benimseyen çağdaş özgürlükçü demokrasilerde, seçimle devlet yönetimini elinde bulunduranların toplumsal ve siyasal güçler tarafından sürekli denetlenmesiyle sağlıklı bir demokratik düzenin sağlanabileceğine inanılmaktadır (İçel, 1998: 97). İşte basın çağdaş demokraside halkın doğruları bilerek, siyasal süreç içinde sağlıklı seçimler yapabilmesine yardımcı olan, siyasi erki elinde bulunduranların faaliyetleri hakkında halkı bilgilendiren, bu faaliyetler konusunda eleştiri yapan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Basının haber verme, eleştiri yapma, kamuoyu oluşturma işlevlerini yerine getirebilmesi toplumda siyasal ve hukuksal anlamda özgürlükçü basın anlayışının benimsenmiş olmasına bağlıdır.

Basın özgürlüğü en genel anlamıyla, haberlerin, düşüncelerin, yorumların, eleştirilerin serbestçe basılması, yayınlanması ve dağıtılmasıdır (Balkanlı, 1961: 23). Bu noktada basın özgürlüğünün hukuken varlığının kabul edilebilmesi için haber ve düşüncelere ulaşmak, haber ve düşünceleri yorumlama, eleştirebilmek, haber ve düşünceleri basabilmek ve dağıtabilmek haklarını içermesi gerektiği ileri sürülmüştür (Dönmezer, 1976: 92-93). Basın özgürlüğünü düşünce özgürlüğü kapsamında ele alan Çetin Özek, bu haklara yaratma hakkını da eklemektedir. Özek'e göre yaratma, belirli bir olayın anlatılması veya bir konunun eleştirilip incelenmesi dışında, kişinin

bir şey var etmesi anlamına gelmektedir (Özek, 1978: 36). 5187 sayılı Basın Kanununun 3. maddesinde, "Bu özgürlük; bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarını içerir" hükmüne yer vererek "yaratma hakkını"da basın özgürlüğünün kapsamına dâhil etmiştir.

1.2.1. Haber, Düşünce ve Bilgilere Ulaşma Hakkı

Basın özgürlüğünün ilk koşulu her türlü haber, düşünce ve kanıların serbestçe öğrenilebilmesi ve toplanabilmesidir (İçel, 1998: 55). Basın mensupları açısından haber, fikir ve bilgilere ulaşılabilmesinde en önemli husus, haber kaynaklarının çeşitliliği ve habere ulaşma kanallarının açık olmasıdır. Devlet halkı ilgilendiren birçok idari ve siyasi bilgiye sahip olması itibariyle basının en önemli haber kaynaklarından biridir (Sunay, 2001: 46).

Bireylerin, devletin elindeki bilgi ve belgelere ulaşma hakkına bilgi edinme hakkı denilmektedir. Bilgi edinme hakkı gazetecinin haber kaynağına ulaşmasına olanak sağladığından basın özgürlüğü açısından önem arz etmektedir. (Salihpaşaoğlu, 2007:26-28). Ancak Türkiye'de Devlet Memurları Kanununun 15. ve 31. maddeleri bilgi edinme hakkının önünü kesmeye yönelik düzenlemeler içermektedirler (Sunay, 2001: 147). DMK'nun 15. maddesine göre memurlar kamu görevleri ile ilgili olarak kitle haberleşme araçlarına bilgi ya da demeç veremezler. Bunun dışında DMK'nun 31. maddesine göre de, memurlar görevlerinden ayrılmış olsalar bile, kamu hizmetleri ile ilgili gizli bilgileri, yetkili bakanın yazılı izni olmadıkça açıklayamazlar. Bilgi edinmenin yolunu kapayan yasal düzenlemeler habere ve bilgiye ulaşma hakkının gerçekleşmesini engelleyerek basın özgürlüğünü zedelemektedirler. Basının üstlendiği görev ve sorumlulukları yerine getirebilmesi

için öncelikle habere ve bilgiye ulaşma hakkının önündeki yasal düzenlemelerin değiştirilmesi gereklidir.

Habere, düşünceye ve bilgiye ulaşma hakkı ile ilgili olan bir başka hak da "Gazetecilerin Haber Kaynaklarının Korunması Hakkıdır". Bu hak basının ve basın mensuplarının özgürce çalışabilmesinin koşullarından biridir. Bu hakkın tanınmaması durumunda haber kaynakları kamu yararına olan konularda kamuyu bilgilendirme konusunda basına yardımcı olmaktan kaçınacaklardır. Bu durum ise gün ışığına çıkmamış, toplum açısından önem arz eden bilgilere sahip olan kaynaklardan gazetecilere yönelen bilgi akışının önünü kesecek ve gerek gazeteciler, gerek halk açısından habere, bilgiye ulaşma hakkı engellenmiş olacaktır.

1.2.2. Haber, düşünce ve Bilgileri Yorumlama Hakkı

Eleştirme ve yorumlama hakkı somut bir olayın doğrudan kamuya iletilmesinin dışında, olayla ilgili düşünce ve kanıların açıklanmasını ifade etmektedir (Özek, 1978: 36). Basın yorum ve eleştiri yoluyla demokratik sürecin işleyişi için gerekli olan serbest siyasal tartışma ve siyasi iktidarın denetim fonksiyonunu gerçekleştirmektedir (Sunay, 2001: 149).

1.2.3. Haber, Düşünce ve Bilgileri Basabilme ve Dağıtabilme Hakkı

Haber, düşünce ve Bilgileri basabilme ve Dağıtabilme Hakkı öncelikle matbaa kurmanın, süreli ve süresiz yayının izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanmamasını gerekli kılar. Mali teminat şartı mali imkânları daha geniş olan kişilerle daha dar olan kişiler arasında bir ayrıma yol açması sebebiyle basın

özgürlüğü ve klasik demokrasi rejimiyle bağdaşmaz. Ayrıca basımevi kurmanın izne bağlanması basını siyasal iktidarın baskısı ve denetimi altına sokar.

Serbestçe ve önceden bir kontrole tabi olmadan haberlerin, düşüncelerin ve bilgilerin basılabilmesi, basın özgürlüğü için gerekli ancak yeterli değildir. Basılan eserlerin serbestçe dağıtılabilmesi de gereklidir. Bu nedenle basılmış eserlerin çeşitli yollarla dağıtımı yasaklayan veya zorlaştıran tasarruflar basın özgürlüğünü zedeler.

Günümüz demokratik ülkelerinin hiçbirinde matbaa kurmak ya da süreli ve süresiz yayın, izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanmamaktadır. Ancak bugün haber, düşünce ve bilgileri basabilme ve dağıtabilme hakkını zedeleyen iki unsur vardır bunlar sansür ve tekelleşmedir (Salihpaşaoğlu, 2007: 34).

1.2.4. Yaratma Hakkı

Yaratma hakkı, belirli bir olayın anlatılması veya bir konunun eleştirilip, incelenmesi dışında, kişinin bir şey yaratması ve yarattığı eseri basın yoluyla dışa vurması ve çoğaltması olarak tanımlanabilir (Özek, 1978: 37).

Yaratma hakkı her ne kadar sınırsız bir hak olarak kabul edilse de bu hak yaratılan eserin basın yoluyla dışa vurulmasını ve çoğaltılmasını ifade ettiğinden, yani bu yönüyle basın özgürlüğünün kapsamında bulunan bir hak olması, yaratılan eserin kamuya sunulabilecek nitelikler taşıması gerekir. Bu durumda yaratılan eser adi, bayağı, ar ve haya duygularını rencide eder nitelikte ise yaratma hakkının basın özgürlüğü içerisinde kullanımı söz konusu olmayacaktır (Özek, 1978: 37).

1.3. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ÖNÜNDEKİ YASAL ENGELLER

Basın özgürlüğünün önündeki yasal engeller başlığı altında, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ve 5187 sayılı Basın Kanununun, basın özgürlüğü önünde engel teşkil eden hükümleri değerlendirilecektir.

1.3.1. Anayasadaki Durum

İfade özgürlüğü dikkate alınarak Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde 3 Ekim 2001 tarihli 4709 sayılı yasayla Anayasa'da bir takım değişiklikler yapılmıştır. 'Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti' (madde 26), 'Bilim ve Sanat Hürriyeti' (madde 27) ile 'Basın Hürriyeti' (madde 28) başlıklı maddeler ifade özgürlüğü dikkate alınarak yeniden düzenlenmiştir (Bora, 2007: 220-221). Aşağıdaki paragraflarda Anayasa'nın basın özgürlüğüne ve bu özgürlüğün sınırlandırılmasına ilişkin bahsi geçen maddelerine değinilerek, Anayasa'da basın özgürlüğünün önünde engel teşkil edebilecek düzenlemeler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anayasa'nın 28. maddesinde basın özgürlüğü düzenlenmiştir. Bu maddenin birinci fıkrasında basının özgür olduğu sansür edilemeyeceği, basımevi kurmak için izin alma ve mali teminat yatırma şartı konulamayacağı; ikinci fıkrasında da, devletin basın ve haber alma özgürlüklerini sağlayacak tedbirleri almakla yükümlü tutulduğu belirtilerek, basın özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Maddenin 3. fıkrasında "*Basın hürriyetinin sınırlandırılmasında, Anayasa'nın 26. ve 27. maddeleri hükümleri uygulanır*" denmek suretiyle basın özgürlüğünün sınırlandırılmasında, 26. maddede düzenlenen düşünce özgürlüğü ile 27. maddede ortaya konan bilim ve sanat

özgürlüklerine ilişkin hükümler ve sınırlandırma ölçütlerinin uygulanacağı kabul edilmiştir.

İlk olarak Anayasa'nın 25. ve 26. maddeleri ele alındığında, basın özgürlüğü ile yakın ilişki içinde bulunan "düşünce özgürlüğü" nün Anayasa'da kapsamlı bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Anayası'nın 25. maddesinde: "*Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep olursa olsun kimse düşünce ve kanaat açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz*" denmek suretiyle düşünce ve kanaat özgürlüğü düzenlenmiş ve herhangi bir sınırlama nedeni öngörülmemiştir. Anayasa'nın 26. maddesinin 1. fıkrasının "*Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar*" ifadesiyle düşünceyi açıklama özgürlüğünün haberleşme, kitle iletişim özgürlüğünü de içine alacak biçimde düzenlendiği görülmektedir. Anayasamızın 26. maddesi, 25. maddeden farklı olarak, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün hangi durumlarda sınırlandırılabileceğini özel olarak düzenlemiştir. 26. maddenin 2. fıkrasına göre "*Bu hürriyetlerin kullanılması, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve Milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması Devlet sırrı olarak usulünce belirlenmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmemesi amaçlarıyla sınırlanabilir*". 26. maddenin 2. fıkrasında yer alan düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün sınırları, düşünceyi açıklama ve yayma araçlarından biri

olan basın ve basın özgürlüğü açısından büyük önem arz etmektedir. Zira Anayasa'nın 28. maddesinin 3. fıkrasına göre "*Basın hürriyetinin sınırlandırılmasında, Anayasa'nın 26. ve 27. maddeleri hükümleri uygulanır*". Daha önce ifade ettiğimiz gibi Anayasa'nın 26. maddesindeki sınırlama nedenleri dışında, bilim ve sanat hürriyeti ya da akademik hürriyeti düzenleyen ve yayma hakkını Anayasa'nın 1. 2. ve 3. maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamayacağını belirterek sınırlandıran 27. maddedeki sınırlandırma nedenleri basın özgürlüğü için de geçerlidir.

Anayasa'da 2001 yılında yapılan değişiklik ile, daha önce Anayasa'nın 26. maddesinin 2. fıkrasında bulunmayan sınırlama nedenleri arasına "milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması" ibareleri eklenmiştir. Bu sınırlandırıcı hükümlerle ilgili olarak bir değerlendirme yapıldığında, Anayasa'da varolan sınırlandırma nedenlerinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına göre çok daha geniş olduğu görülmektedir. Bunun dışında kamu düzeni, kamu güvenliği, gibi muğlâk kavramların düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün sınırlama sebebi olarak Anayasa hükmü içinde yer alması doktrinde, ifade ve basın özgürlüğüne zarar verici nitelikte olabilecekleri bağlamında eleştirilmektedir. Bu sınırlama sebeplerine yönelen eleştirinin temel dayanağı, sadece anayasada belirtilen bu sınırlandırma nedenleri ile ifadenin sınırlandırılamayacağı ve kamu düzeni, kamu güvenliği gibi muğlâk kavramların sınırlarının belirlenmemiş olması ve sınırlarının belirlenmesinde yaşanan güçlüklerdir. Sınırlama nedenlerine ilişkin sorunların bir boyutuna CAN şu şekilde açıklık getirmiştir;

> *Sınırlama nedenlerinden söz edilmiş olması, bunların ifadeyi anında sınırlayabileceğini göstermez. Bir kere belirtilen sınırlama nedenin "sınırlayıcılık" niteliğinin incelenmesi gerekir. Örneğin milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, cumhuriyetin temel niteliklerini ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması, düşüncelerin ifadesini sınırlayıcı niteliğe sahip değildir. Çünkü bu değerler, ifadelerin açıklanmasıyla tehlikeye düşecek değerler değildir. İfadelerin şiddet çağrısı, ırkçılık ya da dinsel hoşgörüsüzlük gibi etkileri ve içerikleri itibariyle, eyleme geçmeyle bağlantılı olmaları durumunda ancak sınırlandırılabilirler* (Can, 2007: 65).

Can bu açıklamalarıyla düşüncenin açıklanmasının bir suç oluşturmaması gerektiğine; milli güvenlik, kamu düzeni gibi değerlerin ifadelerin açıklanmasıyla tehlikeye düşmeyeceğine; şiddet, ırkçılık ve dinsel hoşgörüsüzlük içeren ifadelerin eyleme geçmeyle bağlantılı olması durumunda sınırlandırılabileceğine işaret etmektedir.

Anayasa'nın 27. maddesinde öngörülen sınırlama nedenlerine ilişkin eleştirilerin diğer boyutu da kamu yararı, milli güvenlik gibi sınırları tayin edilmemiş, muğlâk kavramların sınırlama nedeni olarak kabul edilmiş olmasıdır. Bir özgürlüğün sınırlama sebebi olarak muğlâk ve yoruma açık bu gibi kavramların kullanılması, bu özgürlüğün sınırlanmasında aşırıya kaçılmasına yol açabilecektir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ifade özgürlüğünü ve bu özgürlük kapsamında basın özgürlüğünün düzenlediği 10. maddesinin 2. fıkrasında da sınırlama sebebi olarak bu kavramlara yer verilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu kavramların sınırlarını mahkeme kararlarından oluşan içtihatlarıyla az çok belirlemiş ve belirlemeyi yaparken özgürlükleri geniş yorumlama yoluna gitmiştir. Ancak ifade ve basın özgürlüğünü zedeleyen yasaların mevcut olduğu, yasal düzenlemelerin

ruhuna, hukukun uygulayıcılarına sirayet etmemiş özgürlükçü bir yaklaşımın tam anlamıyla gelişimini tamamlamadığı, hâkim, savcı, polis gibi hukukun uygulayıcılarının siyasi otoritenin baskısı altında kalmalarına yol açan uygulamaların devam ettiği Türkiye gibi bir ülkede, bu kavramların idealize edilen ölçüde özgürlükçü, siyasetten uzak bir bakış açısıyla ele alınmaları ve geniş yorumlanmaları mümkün olabilir mi? Anayasa Mahkemesi Eski Başkanı Mustafa Bumin'in Anayasa Mahkemesi'nin 42 inci kuruluş yıldönümünde yaptığı açılış konuşmasında Türkiye'de hukukun uygulayıcılarından olan hakimlerin bulunduğu konum ile ilgili olarak ortaya koyduğu tespit, Türkiye'deki durumun gözler önüne serilmesi açısından önemlidir;

> *Anayasa ve uluslararası anlaşmalardaki emredici kurallara karşın, Türkiye'de yargının ve hâkim teminatını zedeleyen ve yürütme karşısında yargıyı korumasız bırakan düzenlemeler ve oluşumlar bulunmaktadır. Bunların başında hâkimlerin özlük haklarıyla ilgili tüm kararları almaya yetkili kılınan ve kararları yargı denetim dışında bırakılan, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşumu ve kararları üzerinde yürütmenin temsilcisi olan Adalet Bakanı'nın etkisi gelmektedir. Nitekim AB Komisyonu tarafından hazırlatılan, Türkiye Cumhuriyeti'nde Yargı Sisteminin işleyişi isimli raporda da Türk yargısının kabul edilemeyecek oranda, Adalet Bakanlığı'nın siyasal iradesinin etkisinde kalmaya devam ettiği belirtilmiştir. Tüm eleştirilere rağmen, bugüne kadar, HSYK'nın oluşumu değiştirilmemiş, teftiş kurulu ile sekreteryanın Adalet Bakanlığı*

tarafından yürütülmesine devam edilmiştir (http://www.demokrathukukcular.com.).

Bumin tarafından yargının bağımsızlığına ilişkin olarak yapılan bu tespit yukarıdaki sorunun evet olma ihtimalini büyük ölçüde ortadan kaldırmak için yeterlidir. Gerçekten de, hukukun uygulayıcısı olan ancak siyasi otoritenin baskısından kurutulamayan hâkimler tarafından, sınırları belirlenen bu kavramlar düşünce ve düşünceyi yayma özgürlüğünden ziyade siyasi otoriteye hizmet edecektir. Bu olumsuzluğun önüne geçebilmenin yolu ise yaptıkları yorumlar ve uygulamalarla bu kavramların sınırlarını belirleyecek olan hukuk uygulayıcılarının öncelikle bağımsızlığının sağlanması, bu kişi ve kurumların özgürlükçü bir bakış açısı kazanmalarına olanak verecek iyileştirilmelerin yapılmasıdır.

1.3.2. Türk Ceza Kanunlarındaki Durum

Türkiye'deki ifade hürriyeti ve buna bağlı olarak basın özgürlüğüne ilişkin sorun sadece siyasi otoritenin baskısına maruz bırakılan hukuk uygulayıcılarının yorumlarının kısıtlayıcı olabilme tehlikesinden kaynaklanmamaktadır. Sorun aynı zamanda 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununda ifade özgürlüğünü kısıtlama potansiyeli bulunan maddeler bağlamında bir mevzuat sorunu olarak da karşımıza çıkmaktadır. İnsan Hakları Gündemi Derneği, Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Düşünceyi İfade Hürriyeti: İnsan Hakları İçin Ceza Yasası Reformu Projesi adlı çalışmasında 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda ifade hürriyetini kısıtlamaya yönelik olarak en az kırk madde bulunduğunu tespit etmiştir. Tezde, Türk Ceza Kanunu'nda ve Terörle Mücadele Kanunu'nda ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğüne ilişkin maddelerin tümü değil, tezin konusuyla yakından ilgili olan

ve gazetecilerin yargılanmasına, mahkûm olmasına sebebiyet vererek ifade ve basın özgürlüğüne zarar veren, Türk kamuoyunda yankı uyandıran belli başlı maddeler ele alınacaktır.

Basın özgürlüğünün önünde engel teşkil edebilecek bu maddelerin incelemesine geçmeden önce açıklığa kavuşturulması gereken bir husus da, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu hakkındaki reform çalışmalarının hedefi her ne kadar, güncel insan hakları standartlarını yakalamak, ifade özgürlüğünün önündeki engelleri ortadan kaldırmak olsa da; bu hedefe ulaşılamamasının sebeplerinin neler olduğudur. Bir başka değişle 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu neden bu hedefi yakalayamamıştır? Bu soruya verilecek ilk yanıt; Türk Ceza Kanunu'nun yasalaşma sürecinin, toplumun görüşü alınmadan, sivil toplum örgütlerine, barolara, gazetecilere yeterince danışılmadan; demokratik katılım sağlanmaksızın gerçekleşmiş olmasıdır. Henüz yasalaşmadan, yasanın hazırlanma sürecinin yeterince demokratik olmaması Türk Ceza Kanunu'nun sorunlu olacağının önceden habercisi olmuştur. Bu Kanunun hazırlık aşamasından itibaren sorunlu oluşunun ve neden demokratik katılımın sağlanamadığının sebeplerini daha iyi anlayabilmek için, Türk Ceza Kanunu'nun tarihi açıdan hazırlanma aşamalarına ve nedenlerine kısaca değinmekte fayda görülmektedir. 1889 tarihli "Zanardelli Kanunu" örnek alınarak hazırlanmış olan, 1930'lu yıllarda yapılan değişikliklerle liberal kimliğini yitirerek ve yaklaşık 60-70 farklı değişiklik ile örnek alındığı metinden başkalaşarak, güncel insan hakları standartlarını yansıtamaz hale gelmesi nedeniyle Ceza Yasasında yapılmak istenen reform çalışmaları uzun yıllar tamamlanamamıştır. Reform amacıyla 1980'li yıllarda oluşturulan yasa komisyonları, çalışmalarını 2000'li yıllara kadar sürdürmüştür. Hemen hemen bütün Ceza Hukuku akademisyenlerinin bir yönüyle katkıda

bulunduğu bu komisyon, çalışmalarını 2001 yılında tamamlayarak tasarı metnini kamuoyuna açmıştır. 2002 yılında son şeklini alan tasarı ise, gelen yeni iktidar tarafından bir kenara itilerek yeni bir tasarı hazırlanmıştır. Bu tasarı da 2003 yılı sonlarında kamuya sunulmuştur. 2004 yılı boyunca yasa tasarısı tartışmaya açılmış, ancak bir yıllık bu sürede hiçbir detaylı çalışma yapılmamıştır. 26 Eylül 2004 tarihinde yasa Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir. Önce 1 Nisan 2005 olarak belirlenen yürürlük tarihi, gelen eleştiriler üzerine 1 Haziran 2005 olarak değiştirilmiş ve Yeni Türk Ceza Kanunu bu tarihte yürürlüğe girmiştir (http://www.rightsagenda.org).

Gerek 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun amaçlanan hedefe neden ulaşamadığı; gerek 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nda 2003 yılında yapılan değişiklilerle düşünceyi açıklama ve basın özgürlüğü adına elde edilen kazanımların, 2006 yılında neden geri alındığı sorusu bir başka açıdan; uluslararası konjöktör dikkate alınarak yanıtlandığında, bu sorunun cevabı; 11 Eylül terör olayları sonrasında tüm dünyada terörle mücadele etmek adına geliştirilen mevzuat ve yaklaşımdaki anti-demokratik ve insan haklarına aykırı anlayışın Türkiye'de de kendisini göstermesidir. Dünya 11 Eylül terör saldırıları ile daha önce karşılaşılmayan büyüklükte bir terör tehdidi ile tanışmıştır. Terör ile baş edemeyen devletler hukuk düzenlerinde değişiklikler yaparak, hak ve özgürlüklerin kullanılmasına yeni sınırlamalar getirmişlerdir (Çeçen, 2000: 16). Terör eylemlerinin kendisi doğrudan, başta yaşam hakkı olmak üzere pek çok temel insan hak ve özgürlüklerini ihlal etmektedir. Devletin terör eylemleriyle mücadele etmek için başvurduğu olağanüstü yöntemlerle hak ve özgürlükleri kısıtlaması ise, terörün dolaylı olarak temel insan hak ve özgürlüklerini ihlal etmesine yol açmaktadır

(Bozkurt ve Kanat, 2007: 157-158). Bu bağlamda terörizmin insan haklarını doğrudan ve dolaylı olmaz üzere iki yönlü olarak ihlal ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Uluslararası Af Örgütü 2002 yılında yaptığı basın açıklamasında 2001 yılının, uzun süredir kabul görmüş insan hakları standartlarının, bu standartların oluşturulması için çalışmış hükümetler tarafından tehdit edildiği bir yıl olduğunu belirtmiştir (http://www.amnesty.org.tr). 11 Eylül terör olaylarının ardından devletlerin otoriter eğilimleri artarken, hükümetler tarafından klasik demokrasi ilkeleri ile uyumlu olmayan birçok sınırlamanın getirildiği görülmektedir (Arıboğan, 1998: 146). Bu sınırlamalar Uluslararası Af Örgütünün yaptığı açıklamanın haklılığını ispat eder niteliktedir.

Terörle mücadele amacıyla insan haklarına zarar veren sınırlamaların ilk örneği 11 Eylül Terör saldırılarının yaşandığı ABD'de Vatanseverlik Yasası olarak da bilinen Terörizmi Engellemek ve Durdurmak İçin Gereken Uygun Araçları Sağlayarak ABD'yi Birleştirme ve Güçlendirme Yasasıdır (U.S.A P.A.T.R.I.O.T Act: Uniting and Srengthening America by Providing Appro-priate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism). Bu Yasa'nın düzenlediği alanlardan bir tanesi de mahremiyetler alanını yok ederek her türlü iletişimin dinlenmesine ve gözetim pratiklerinin maksimum noktaya taşınmasına yönelik olarak bilgi edinimi ve paylaşımdır (Yaman, 2005: 136). Bu hukuksal düzenlemelerden bir tanesi; internet servis sağlayıcılarının – istendiğinde istihbarat birimleri ile güvenlik güçlerine vermek üzere-internet posta kayıtlarını bir yıl boyunca saklayacak olmalarıdır. ABD'den sonra en sert anti-terör yasalarını uygulamaya sokan ülke İngiltere

olmuştur. Uzun bir zamandır büyük yerleşim yerlerini kapsayacak şekilde bir milyon civarındaki kamera tarafından sokaklarda ve kamuya açık alanlarda izlenen İngilizler, ev ve işyerlerinden yaptıkları telefon görüşmelerinde yeni yasayla daha kolay bir şekilde polis tarafından dinlenebileceklerdir. İnternet haberleşmesi izlenirken, polis ve gizli istihbarat servislerine, İngiltere'de yaşayan herkesin bütün bilgilerini araştırma izni verilmiştir (Korotepe, 2002;). 11 Eylül terör olaylarından sonra gündeme gelen anti-terör yasaları haberleşmenin gizliliğini ve kişisel bilgilerin polisin yanı sıra gizli servislerin de kullanımına açıldığını gözler önüne sermektedir. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere diğer ülkelerde de bu gibi düzenlemeleri öngören yasaların kabul edilmesinden gazetecilik mesleği de olumsuz yönde etkilenmektedir. Zira teröre karşı geliştirilen hukuk düzenlemeleri devlet otoritesine daha önce görülmemiş derecede gazetecileri gözetleme hakkı vermektedir. Hatta bu düzenlemeler öyle bir durum ortaya çıkarmaktadır ki; gazetecilerin, haber kaynaklarının tespit edilmesi bakımından, elektronik postalarının ele geçirilmesi, bilgisayar dosyalarının incelenmesi, cep telefonları vasıtasıyla takip edilmeleri mümkün olabilmektedir (Brady, 2004: 2-3). Terörle mücadele amacıyla yaratılan bu ortamda ne basın özgürlüğünden, ne bu özgürlüğü besleyen gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının korunmakta olduğundan bahset mümkün değildir. Terör kavramlarının çok muğlâk tanımlanmasına, haberleşmenin gizliliğinin büyük ölçüde ortadan kalkmasına, yabancılara ait kişisel özel bilgilerin polisin yanı sıra gizli servislerin de kullanımına yol açan 11 Eylül terör olaylarının dayattığı ve zamanla tüm dünyaya hâkim olan bu anlayış; demokrasiyi, insan hak ve özgürlüklerini tehlikeli ölçüde daraltması bağlamında eleştirilmelidir. Temel insan

hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesine teröre karşı halkın güvenliğini sağlamak amacıyla dahi göz yumulmamalıdır.

Ülkemizde, özellikle ifade özgürlüğü açısından mevzuatta gerçekleştirilen reform çalışmalarının amacına ulaşamadığını ve mevzuat bağlamında terörizmin insan hakları üzerindeki dolaylı etkisini ortaya koyabilmek için aşağıdaki paragraflarda öncelikle 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'ndaki yasal düzenlemelere, daha sonra sayılı 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanun'daki ifade özgürlüğüne ilişkin olarak konumuzla yakından ilgili olan kanun maddeleri incelenecektir.

1.3.2.1. 5237 Sayılı Türk Ceza Yasası

İlk olarak 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'ndaki yasal düzenlemeye baktığımızda; 2005 tarihinden önce yürürlükte olan Türk Ceza Kanunu'nun İfade özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelikteki yasa maddelerinin numaraları değiştirilmek suretiyle 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer almaya devam ettiği görülmektedir. Örneğin Eski Türk Ceza Kanunu'ndaki 312. maddenin birinci fıkrası "kanun suç saydığı bir fiili övmek veya halkı kanuna itaatsizliğe teşvik etmek", şimdi karşımıza 215. madde olarak çıkmaktadır. Eski Türk Ceza Kanunu'nun 155. maddesinde yer alan "Yayın yoluyla halkı kanunlara karşı gelmeye teşvik ve askerlikten soğutmak" fiilleri, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 318. ve 217. maddelerde ayrıştırılmış olarak düzenlenmektedir. 318. madde, "Halkı, askerlik hizmetinden soğutacak etkinlikte teşvik veya telkinde" bulunmayı veya propaganda yapmayı cezalandırırken 217. madde ise "halkı kanunlara uymamaya alenen tahrik etme" fiilini düzenlemektedir. 218. madde ise bu tür suçların basın yoluyla işlenmesi durumunda, cezayı yarı oranında artırmaktadır. Bu örnekler bize açıkça 5237 sayılı Türk Ceza

Kanunu ile yapılan düzenlemelerin umudedildiği gibi ifade özgürlüğünün önündeki engelleri ortadan kaldırmaya yönelik olmadığını, eski Türk Ceza Kanunu'ndaki kısıtlayıcı düzenlemelerin madde numaraları değiştirilmek suretiyle varlığını korumayı devam ettirdiğini göstermektedir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda değerlendirilmesi gereken ikinci husus basın-yayın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü ile ilgili maddelerde suçlar tanımlanırken muğlâk kavramlara yer verilmiş olmasıdır. Örneğin 125. maddede olgu isnat etme ve yakıştırma kavramları hakaret fiilini genişletmektedir. Bu durum uygulamada tartışmalara yol açabilecektir. Ayrıca Temel Milli Yararlara karşı hakaret başlıklı 305. maddede yer alan "temel milli yarar" kavramı da çok geniş ve belirsiz bir deyimdir. Madde'nin dördüncü fıkrasında temel milli yararlar kavramı tanımlanmıştır. Ancak temel milli yararlar kavramını tanımlaya yönelik olarak kullanılan alt kavramların kendisi de açıklanmaya ve tanımlanmaya muhtaçtır. Bu nedenle temel milli yararlar kavramındaki muğlâklık giderilmiş değildir.

Şuç işlemeye Tahrik 214, Suçu ve Suçluyu Övme 215, Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik ve Aşağılama 216, Kanunlara Uymamaya Tahrik 217 maddelerinin ortak hükmü olan 218. madde de "*Yukarıdaki maddelerde tanımlanan suçların basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranına kadar artırılır. Ancak, haber verme sınırlarını aşmayan ve eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz*" hükmü yer almaktadır. Türk Ceza Kanunu'nun 214., 215., 216., 217. maddelerinde tanımlanan suçların, basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde verilecek cezanın yarı oranına kadar artırılacağına ilişkin 218. maddenin birinci cümlesi basın özgürlüğünü kısıtlayıcı niteliktedir. İnsan

Hakları Gündemi Derneği'nin ifade özgürlüğüne ilişkin çalışmasında da bu maddenin 1 inci cümlesinde yer alan ceza artırımının, demokratik toplumda iletişim özgürlüğünün sağlanabilmesi için ayrıcalıklı konuma sahip olması gereken basın üzerinde baskı kurulmasına elverişli, basın özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelikte olduğu belirtilerek ve AİHM'nin Castells – İspanya davasına ilişkin kararında "Zira hukukun üstünlüğü ilkesine göre bir devlette basın, ayrıcalıklı bir konuma sahiptir" şeklinde basının konumuna ilişkin saptamasına dayanılarak 1 inci cümlenin maddeden çıkartılması önerilmektedir (http://www.rightsagenda.org).

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun basın özgürlüğüne tehdit oluşturabilecek düzenlemelerinden bir tanesi de 277. maddesidir. Madde 277 "*Bir davanın taraflarından birinin veya birkaçının veya sanıkların veya davaya katılanların, mağdurların leh veya aleyhinde, yargı görevi yapanlara emir veren veya baskı yapan veya nüfuz icra eden veya her ne suretle olursa olsun adı geçenleri hukuka aykırı olarak etkilemeye teşebbüs eden kimseye iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası verilir. Teşebbüs iltimas derecesini geçmediği takdirde verilecek ceza altı aydan iki yıla kadardır*" demek suretiyle yargı görevi yapanları hukuka aykırı yollarla etkilemeye yönelik eylemleri suç olarak tanımlamıştır. Yargı görevi yapanları hukuka aykırı yollarla etkilemek, adil yargılama hakkının ihlalini oluşturacağından, genel olarak bu madde ile yapılan düzenleme temel hak ve özgürlüklere uygundur. Ancak madde içerisinde yer alan "her ne suretle olursa olsun adı geçenleri hukuka aykırı olarak etkilemeye teşebbüs eden" ifadesi çok geniş bir alana işaret etmektedir. Dolayısıyla herhangi bir dava hakkında görüş belirtmek, haber yapmak dahi madde kapsamına dâhil edilebilir ve basın özgürlüğü tehlikeli ölçüde zedelenebilir. Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin De Hans ve Gijels- Belçika kararı

dikkat çekicidir; "*Özellikle etkin ve bağımsız bir yargı düzenin yeni yerleşmekte olduğu ülkelerde mahkemeler, kamusal tartışmanın dışında tutulmamalıdır... Mahkemeler boşlukta çalışmazlar. Yargı kararları üzerinde, ne kamusal tartışma ne de ortaya çıkan sonucun eleştirilmesi yasaklanabilir*". Bu bağlamda demokratik bir toplum düzeninde basının yargı kararları üzerinde kamusal tartışmanın gerçekleşmesine olanak veren haber yapma ve bu haberi halka ulaştırma işlevini kısıtlamaya yönelik bu tür maddelerin basın özgürlüğüne zarar vermeyecek şekilde yeniden düzenlemesi uygun olacaktır.

Gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkına ilişkin olması bağlamında 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun üzerinde durulması gereken diğer bir maddesi de "*Soruşturma ve kovuşturma işlemleri sırasındaki ses veya görüntüleri yetkisiz olarak kayda alan veya nakleden kişi, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır*" şeklinde düzenlenen 286. maddedir. Maddenin düzenlenme şeklinden, haber yapandan çok kayda alan ve nakledenlerin cezalandırılmasının amaçlandığı görülmektedir. Bu bağlamda bu tür kayıtları yayınlayanlar açısından suç oluşmayacağı düşünülebilir. Ancak maddede yasaklanan bu kayıtları yayınlayan kişiler ceza tehdidi altında kalabilir veya haber kaynaklarını açıklamak gibi bir ikilemle karşı karşıya kalabilirler. Bu türden bir risk ve cezalandırma tehdidi altında basının gerektiğince özgür olacağından bahsetmek mümkün değildir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun ifade ve basın özgürlüğünü engelleyici nitelikteki diğer bir maddesi de "*Bir olayla ilgili olarak başlatılan soruşturma veya kovuşturma kesin hükümle sonuçlanıncaya kadar savcı, hakim, mahkeme, bilirkişi veya tanıkları etkilemek amacıyla alenen sözlü veya yazılı beyanda bulunan kişi, altı*

aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır" hükmünü içeren 288. maddedir. Bu maddenin 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenmiş olmasının gerekçesi; bir yargı kararı verilmeden önce tanık beyanlarını veya bilirkişi mütalaalarını veya mahkeme hüküm ve kararlarını etkilemek amacıyla baskıcı ve kötü niyetli yayınlar yapılmasını ve açıklanmasını cezalandırmak yoluyla önlemektir. Madde gerekçesine göre adalet cihazının yansızlığını sağlamak için sadece iktidarlara karşı getirilen koruyucu güvenceler yeterli değildir; kamuoyunda, "kapıları tutanların" etkisinden de adaleti kurtarmak ve sükûnetle çalışmasını sağlamak gerekir. Kitle iletişim araçlarıyla yapılan ve "yargısız infaz" olarak tanımlanan uygulamalara karşı yargıyı korumak amacıyla 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda bu maddeye bu nedenlerle yer verildiği ileri sürülmüştür (http://www.adalet.gov.tr/).

Madde başlığı "adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs" olarak düzenlenmiştir. Adil yargılanma kısaca; kişinin bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde savunma haklarını kullanmak suretiyle yargılanmasını ifade eder. Söz konusu madde de yer alan "etkilemek amacıyla" ibaresi suçun değerlendirilmesini uygulayıcının yorumuna bağlı hale getirerek, basın özgürlüğünü zedeleyici uygulamaların ve yargı kararlarının ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Sonuç olarak adil yargılanmanın sağlanabilmesi için öncelikle siyası iktidarların yargılama sürecine müdahalelerinin engellenmesi gerekir. Davalar ile ilgili ifade açıklamaları toplumun yargılama sürecinde yaşananlarla ilgili bilgilenmesini, böylelikle maddede belirtilen kişilerin görevlerini daha özenle yapmalarını sağlayacak; keyfilikten uzak, objektif kararların oluşmasına olanak verecektir.

İfade ve basın özgürlüğü açısından önemli bir sorunda 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama" başlığı altında düzenlenen 301. maddesidir. BİA Medya İzleme Masası'na göre, Türkiye'de 2005'de kovuşturulan gazeteci ve yayıncı sayısı 157 iken, bu sayı 2006'da 293'e ulaşmıştır. 293 kişiden 72'si 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesi uyarınca kovuşturmaya tabi tutulmuştur. Bu maddeye göre yürütülen davaların çoğu beraatla sonuçlanmıştır. Bu madde dolayısıyla hakkında dava açılan yazar ve gazetecilerin beraat etmeleri olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak bu durum yazar ve gazeteciler açısından "yargısal baskıyı" ortadan kaldırmamıştır. Bu tür davaların sonuçlanması çok uzun sürmektedir. Dolayısıyla bu tür davaların çok sayıdaki duruşmalarına katılmak gazetecilerin ve yazarların vaktini almakta, onları maddi ve manevi olarak yıpratmaktadır. Vakitlerini ve enerjilerini bu davalarda harcayan gazeteci ve yazarlar kendi mesleklerinde verimliliklerini kaybetmekte, ifade edecekleri konular bağlamında da yargısal bir baskı altında kalmaktadırlar.

301. madde ile ilgili olarak doktrinde tartışma yaratan konulardan ilki, maddede korunan değer ve kurumların ne olduğu, kavramların ne anlama geldiği konusunda ortaya çıkan tereddütlerdir. Maddede yer alan "Türklük" , "Teşkilat", "Aşağılamak" gibi belirsiz kavramlar geniş yoruma olanak sağlayarak "kanunilik" ilkesinden sapmalara yol açmaktadır. Ceza hukukunun temel prensiplerinden biri olan kanunilik ilkesine bağlamında, normda suç olarak öngörülen ve cezalandırılan fiilin, kesin çizgilerle tanımlanması, kişi özgürlükleri ve güvenliği açısından son derece önemlidir. Kanunilik ilkesinin dayandığı unsurlardan biri olan "ceza normunun açık ve belirgin olması" yasak olanla olmayanın, ortaya konmasını

gerektiğini ifade eder. Bu unsur ile amaçlanan ise yargının keyfi davranışlarının önüne geçmek ve eşitliği sağlamaktır (Sancar, 2007: 12-126) .

301. maddenin eleştirilmesine yol açan hususlardan bir diğeri de, maddede geçen kavramların kutsallaştırılmış olmasıdır. Kerem Altınparmak bu bağlamda, İfade özgürlüğünün neden önemli olduğunu açıklayan gerçeği arama, demokrasi ve bireysel gelişim tezlerinin çok sayıda kutsalın olduğu hukuk sistemlerinde işlemez hale geleceklerini belirtmektedir. Gerçekten de eleştiri yapma, aleyhe konuşma imkânının tanınmadığı konularda gerçeğe ulaşmak mümkün olmayacaktır. Aynı şekilde insanların tercihlerinin sınırlandırıldığı bir ortamda kendi kendini yönetmesi ve tartışmaya, her konu ve kurum hakkında her türlü düşüncenin ifade edilmesine olanak vermeyen bir ortamda kişinin kendi kendini geliştirme ve ifade etme olanağı olamayacaktır. Demokratik sistemlerde icra organı şiddetle eleştirilebilmelidir. Demokratik hukuk devletini diğer otoriter ve totaliter devlet tiplerinden ayıran temel özellik devletin tüm kurum ve organlarıyla vatandaşların eleştiri ve denetimine tabi olmasıdır. 301 ve bunun gibi maddelerde devlet ve organlarının kutsal sayılması, devletin ve organlarının eleştirilmesine izin vermeyerek, demokratik sistemin özüne aykırı uygulamaların doğmasına neden olacaktır. Kutsal sayılan değerlere yapılan saldırıların ceza kanunlarıyla sınırlandırılmasının gerekçesi; halkın infiale kapılmasını engellemek olarak gösterilmiştir (Altınparmak, 2007: 95-109). Bu görüşün özü; toplumun çoğunluğu bir konudan rahatsız oluyorsa, bu konunun konuşulması ceza yaptırımına bağlanmasının meşru olmasıdır. Ancak bu yaklaşım toplumsal sorunların tek taraflı tartışılmasına, lehte olan görüşlerin, toplumun çoğunluğunca kabul edilen düşüncelerin ifade edilmesine, aleyhte olan, azınlığa ait olan düşüncelerin ifade edilememesine sebep olacaktır. Bu yaklaşımın kabul edildiği bir ortamda ise ifade özgürlüğünün varlığından söz etmek mümkün olmayacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Handyside kararında "*İfade özgürlüğü, 10. maddenin sınırları içinde, sadece lehte olduğu kabul edilen ya da zararsız ya da ilgilenmeye değmez görülen bilgi ve düşünceler için değil, ama ayrıca devletin ya da nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, şok eden, rahatsız eden bilgi ve düşünceler için de uygulanabilir*" (Handyside/Birleşik Kırallık, Series A. No. 24, para. 49.)

Bugün ülkemiz bakımından bu maddeyle ilgili yaşanan temel sorun, maddenin ve madde korunan değer ve kurumların nasıl yorumlanması gerektiğinin ötesinde bu maddenin düşünce suçu yaratacak şekilde uygulanmasıdır (Sancar, 2007: 116). Bu uygulamanın neticesi ise bu maddenin tamamen ortadan kaldırılması yönünde siyasi otoriteyi bir takım çalışmalar içine girmeye mecbur bırakmıştır. Uluslararası arenada da Türkiye'nin önünde önemli bir sorun olarak kabul edilen 301. maddenin yürürlükten kaldırılması amacıyla hükümet çalışmalarını hızlandırmıştır. Ancak ifade ve basın özgürlüğünün önündeki sorun sadece 301. maddenin yürürlükten kaldırılmasıyla çözülecekmiş gibi görünmemektedir. Zira bu maddenin ortadan kaldırılması halinde yerini yeni uygulamalar ve hükümler alacaktır. İfade ve basın özgürlüğüne ilişkin sorunları çözmenin yolu sadece sorunlu olduğu görülen birkaç yasa maddesinin ortadan kaldırılması veya değiştirilmesi değil, yasaklayıcı zihniyetin değişmesi ve zihinlerin eğitilmesidir. İfade özgürlüğü içselleştirilmedikçe, eleştirel düşünceye tahammül etme anlayışı gelişmedikçe ve sadece hoşa giden ifadeleri özgür kılma, hoşa gitmeyen ifadeleri cezalandırma eğiliminden vazgeçmedikçe ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin sorunlar yaşanmaya devam edecektir.

1.3.2.2. 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanundaki Durum:

12.04.1991 tarihinde kabul edilen ve aynı gün Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe geren Terörle Mücadele Kanununun 7. ve 8. maddeleri, düşünceyi açıklama ve basın özgürlüğü önünde yarattığı engeller nedeniyle uzun süre tartışılmıştır. Bu tartışmalar son vermek adına Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı çerçevesinde düşünceyi açıklama ve basın özgürlüğü önündeki engelleri kaldırmak amacıyla, "*Türkiye Cumhuriyeti Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda*" suçunu cezalandıran 8. maddesi kaldırılmıştır (Resmi Gazete, Tarih: 19.07.2003, Sayı: 25173), 7. maddenin ikinci fıkrasına ise "*şiddet veya diğer terör yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek şekilde*" ifadesi eklenerek madde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin düşünceyi açıklama özgürlüğü için öngördüğü "*şiddet içeren ifadeler yasaklanabilir*" ilkesiyle uyumlu hale getirilmiştir (Resmi Gazete, Tarih: 07.08.2003, Sayı:25192).

11 Eylül 2001 tarihide New York ve Washington eyaletlerinde, 11 Mart 2004 tarihinde Madrid'de gerçekleşen terör saldırıları, Batı'nın teröre ve terörle mücadeleye yaklaşımını derinden etkilemiştir. Bu saldırıların etkisiyle terörle mücadeleyi daha etkin bir şekilde yürütmek amacıyla çeşitli ülkelerde peşi sıra yeni kanunlar kabul edilmiş ya da mevcut kanunlar sertleştirilmiştir. Ülkemizde de son zamanlarda tırmanan terör olaylarına paralel olarak, güvenlik güçlerinden gelen talepler doğrultusunda Terörle Mücadele Kanununda değişiklikler yapılmıştır (Yüksel, 2005: 118-119).

15 Kasım 2003 tarihinde İstanbul'da Yahudi cemaatine ait sinagoglara yönelik düzenlenen intihar saldırıları ile 20 Kasım 2003 tarihinde Taksim'deki İngiltere Başkonsolosluğu'na ve Levent'teki HSBC Bankası binasına eş zamanlı düzenlenen intihar saldırıları, bu küresel tehlikenin Türkiye'ye yönelik bir yansıması olarak kabul edilebilir (Çiçek, 2007: 33).

5532 Sayılı Kanunla, "*İsim ve kimlik belirtilerek veya belirtilmeyerek kime yönelik olduğunun anlaşılmasını sağlayacak surette kişilere karşı terör örgütleri tarafından suç işleneceğini veya terörle mücadelede görev almış kamu görevlilerinin hüviyetlerini açıklayanlar veya yayımlayanlar veya bu yolla kişileri hedef gösterenler… Terör örgütlerinin bildiri ve açıklamalarını basanlar veya hüviyetlerini açıklayanlar veya yayınlayanlar…*" için ağır para cezası öngören Terörle Mücadele Kanununun 6. maddesi değiştirilmiş ve söz konusu suçlar için "bir yıldan üç yıla kadar" hapis cezası getirilmiştir. Yine aynı maddede yapılan değişiklikle, bu suçların basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde, basın ve yayın organlarının suçun işlenişine iştirak etmemiş olan sahiplerinin ve yayın sorumlularının da cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır.

Terörle Mücadele Kanununun 6. maddesine ilişkin tartışmanın odak noktasını; suçun işlenişine iştirak etmemiş olan yayın sahiplerinin ve yayın sorumlularının cezalandırılmasının "cezaların şahsiliği" ilkesiyle bağdaşıp bağdaşmadığı oluşturmaktadır. Basın Kanunu'na göre cezai sorumluluk süreli ve süresiz yayınlarda eser sahibine (yazara) aittir. Ayrıca Anayasa "Cezai sorumluluğun şahsiliğini" güvence altına almıştır (Arslan, 2007:183). Ancak Anayasa Mahkemesi 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun bazı maddelerini iptal ederken mevkute

sahiplerinin de cezalandırılmasını öngören hükümleri Anayasa'ya aykırı bulmamıştır. Mahkeme konuya ilişkin olarak 31 Mart 1992 tarihli kararında şu tespitte bulunmuştur;

> *Mevkute eser sahibinin sorumluluğu konusunda bir kimsenin eyleminden dolayı diğer bir kimseye ceza sorumluluğu yükleniyor gibi görünmekte ise de, gerçekte, sorumluluğun hukuksal nedeni sorumlu tutulanların kendi kusuruna dayanmaktadır. Bu kusur, yükümlü olduğu özeni göstererek yasak eylemin işlenmesine engel olmamaktan doğmakta ve böylece sorumlu tutulan kimsenin davranışı ile meydana gelen sonuç arasında nedensellik bağı kurulmamaktadır…*
>
> *Günümüzde basın, temsil ettiği teknolojik düzey ve sermaye gücüyle endüstriyel ve ticari bir sektördür. Başta yazıişleri müdürü olmak üzere gazetede çalışan basın mensuplarının özenle seçilmelerini sağlamak gazete sahibinin görevidir. Terörü önleme konusunda getirilen kuralların eksiksiz uygulanması gereği ve bir bütünlük taşıması toplum yararına kamu düzeni için genel kurallara aykırılık oluşturan hükümler konulması zorunluluğunu getirmektedir.*(Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi, 1993: 285-286).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de süreli yayınlarda yayımlanan yazılardan dolayı editör ve yayın sahiplerinin sorumlu tutulmasını Sözleşme'ye aykırı bulmamaktadır (Türkiye/Sürek para. 63; Türkiye/Hocaoğulları). Yayın sorumlulularının, haber ve makaleleri denetleme yetkisine sahip oldukları için süreli yayınlarda yayımlanan yazılardan dolayı sorumlu tutulmaları kabul edilebilir. Ancak yayın sahiplerinin de sorumlu tutulması cezaların şahsiliği ilkesini ihlal edici niteliktedir.

Terörle Mücadele Kanun 6. maddesine ilişkin olarak; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye Devleti aleyhine açılan Sürek davasında verdiği kararda; yetkilerin kötüye kullanılması durumunda toplumunu, kötüye kullanılan yetkinin içeriği ile birlikte, yetkilerini kötüye kullanan kişilerin isimlerini de bilme hakkı

olduğu belirtilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sürek ve Özdemir davası sonucunda verdiği kararda ise mülakat yapılan kişinin terör örgütünün lideri olmuş olmasının tek başına ifade özgürlüğünün sınırlanması için yeterli olmadığı, bir mülakatın bir devlet politikasına ciddi eleştiriler getiriyor olmasının ve ülkenin bir bölümündeki bir problemin kaynağı veya soruları hakkında, tek taraflı bir görüş aktarıyor olmasının ifade özgürlüğünü sınırlamak için yeterli olmadığını ve Türkiye'nin bu bağlamda vermiş olduğu mahkûmiyet kararlarını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı bulduğunu belirtmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin bu kararlarının mevcudiyetine rağmen Terörle Mücadele Kanununun 6. maddesindeki suçlar için öngörülen yaptırımın ağır para cezasından hapis cezasına çevrilmesi, Türkiye'yi ifade ve basın özgürlüğü açısından ileriye değil, geriye götüren bir değişikliktir.

5532 sayılı Kanunla Terörle Mücadele Kanununun 7. maddesi de değiştirilmiştir. "Terör örgütünün propagandası" nın yapılmasını suç sayan, bu maddenin ikinci fıkrası, düşünceyi açıklama ve basın özgürlüğü ile yakından ilgilidir. Bu kanunla, 2003 yılında yapılan değişiklikle maddeye eklenen "şiddet veya diğer terör yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek şekilde" ifadesinin madde metninden çıkartılarak salt propagandanın yasaklanması, düşünceyi açıklama ve basın özgürlüğü adına atılmış bir geri adımdır.

1.3.3. 5187 Sayılı Basın Kanunu

9 Haziran 2004 tarihinde 5187 sayılı Basın Kanunu'nun kabul edilmesiyle 5680 sayılı Basın Kanun tamamen değişmiştir (Çankaya ve Batur, 2006: 107). Bu yeni basın kanunu ile, genel gerekçesinde belirtildiği üzere Türkiye'nin taraf olduğu

uluslararası sözleşmelere uygun yeni bir basın kanunu hazırlanmak istenmiştir (http://www.adalet.gov.tr/). Ayrıca 5680 sayılı eski Basın Kanunu, yürürlüğe girdikten sonra 15 kez değişikliğe uğrayarak başlangıçta sahip olduğu bütünlüğünün, sistematiğinin, tutarlığının bozulması ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, özgürlük anlayışındaki değişiklikler yeni bir Basın kanununun hazırlanması ihtiyacını doğurmuştur. (http://www.byegm.gov.tr/). Bu çerçevede, 5187 Sayılı Basın Kanunu'nun iki temel hedefi olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki basın alanını daha özgürlükçü, daha demokratik bir şekilde düzenlemek ve bunu yaparken de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatlarını dikkate alarak, uluslararası hukuk kurallarıyla uyumlu hale getirmektir. İkinci hedefi ise kendi içerisinde tutarlılığı ve bütünlüğü olan bir yasa yapmaktır. 5187 sayılı Basın Kanunu ile bu hedeflere büyük ölçüde ulaşılmıştır. Bu hedeflere ulaşılmasında, 5187 sayılı Basın Kanunu'nun, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'ndan farklı olarak hazırlık ve yasalaşma sürecinin demokratik bir ortamda, katılımcı bir anlayışla gerçekleştirilmiş olmasının da katkısı bulunmaktadır. Demokratik katılımın sağlanması amacıyla kanun taslağı basının bilgisine sunulmuş, katkıları alınmış ve değerlendirilmiştir.

5187 Sayılı Basın Kanunu, uluslararası hukukun bir parçası olan ve Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygun, özgürlükçü ve demokratik esaslara büyük ölçüde riayet eden bir kanun olmakla birlikte, basın özgürlüğünün önünde engel teşkil edebilecek, az sayıda da olsa bir takım düzenlemeler içermektedir. Aşağıdaki paragraflarda, bu düzenlemelerin neler olduğuna ve basın özgürlüğünün güvence altına alınabilmesi için bu düzenlemelere ilişkin çözüm yollarına değinilecektir.

Basın Kanununun 3. maddesinin 1. fıkrasında: "*Basın özgürdür. Bu özgürlük; bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarını içerir*" denilmek suretiyle basın özgürlüğü düzenlenmiştir. 3. maddenin 2. fıkrası ise "*Basın özgürlüğünün kullanılması ancak demokratik bir toplumun gereklerine uygun olarak; başkalarının şöhret ve haklarının, toplum sağlığının ve ahlakının, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği ve toprak bütünlüğünün korunması, Devlet sırlarının açıklanmasının veya suç işlenmesinin önlenmesi, yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması amacıyla sınırlanabilir*" şeklindeki düzenlemesiyle basın özgürlüğünün hangi hallerde sınırlanabileceğini göstermektedir. Ancak, Anayasanın ilgili hükmüne rağmen 5187 sayılı Basın Kanunu'nun 3. maddesinde basın özgürlüğünün ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesinin yerinde olup olmadığı hususu doktrinde tartışmalıdır. Bazı yazarlar bu hükme Basın Kanununda yer verilmesini "hakime yol göstermek açısından" yararlı bulmaktadır (Yarsuvat, 2004: 43-45). Bazı yazarlar ise bu durumun sakıncalı olduğunu ifade etmektedirler (Alacakaptan, 2004: 44). Anayasa'nın 28. maddesinde basın özgürlüğünün düzenlenmesine karşın, ayrıca Basın Kanunu'nun 3. maddesindeki düzenlemeye yer verilmesini hatalı bulan yazarlardan İçel, Basın Kanunu'nun basın özgürlüğünü düzenleyen bir kanun olmadığını, basının işlevini düzenleyen bir kanun olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda İçel, Basın Kanunu'na basın özgürlüğünü ve bunun sınırlarını düzenleyen bir hüküm koymanın ileride basın özgürlüğü açısından Anayasaya aykırı hükümler getirilmesine zemin hazırlayacağını ileri sürmektedir (İçel, 2005: 69). Basın Kanunu'nun 3. maddesinde ortaya çıkan diğer bir sorun ise 'genel ahlakın korunması'nın basın özgürlüğünün sınırlandırma sebebi olarak kabul edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Anayasa'da basın özgürlüğünü düzenleyen 28.

madde bu özgürlüğün sınırlandırılmasında Anayasa'nın 26. ve 27. maddesine yollama yapmaktadır. Basın Kanunu'nda genel ahlakın korunması, basın özgürlüğünün sınırlandırma nedenlerinden biri olarak kabul edilmekle beraber, Anayasa'nın basın özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemelerinde sınırlama sebebi olarak genel ahlakın korunmasına yer verilmemiştir (Çankaya ve Batur Yamaner, 2006: 110). Bu çerçevede Basın Kanunu'nun 3. maddesi ile Anayasa'nın 28. maddesinin, düzenledikleri konu itibariyle içerik olarak birbiriyle tam olarak uyuşmadığını ve genel ahlakın sınırlama sebebi olarak Basın Kanununda öngörülmesinin Anayasaya aykırılık teşkil ettiğini, Basın Kanununun amacı basının işlevini düzenlemek olmasına rağmen, 3. madde vasıtasıyla basın özgürlüğünü düzenlemesinin ileride Anayasaya aykırı hükümlerin ortaya çıkmasına neden olabileceğini bir söylemek gerekir.

5187 sayılı Basın Kanununun en çok tartışılan maddelerinden birisi cezai sorumluluğun düzenlendiği 11. maddesinde;

> *"Süreli yayın ve süresiz yayınlar yoluyla işlenen suçlardan eser sahibi sorumludur.*
>
> *Süreli yayınlarda eser sahibinin belli olmaması veya yayım sırasında ceza ehliyetine sahip bulunmaması ya da yurt dışında bulunması nedeniyle Türkiye'de yargılanamaması veya verilecek cezanın eser sahibinin diğer bir suçtan dolayı kesin hükümle mahkum olduğu cezaya etki etmemesi hallerinde, sorumlu müdür ve yayın yönetmeni, genel yayın yönetmeni, editör, basın danışmanı gibi sorumlu müdürün ve sorumlu müdürün bağlı olduğu yetkilinin karşı çıkmasına rağmen yayımlanması halinde, bundan doğan sorumluluk yayımlatana aittir.*

Süresiz yayınlarda eser sahibinin belli olmaması veya yayım sırasında ceza ehliyetine sahip bulunmaması ya da yurt dışında olması nedeniyle Türkiye'de yargılanmaması veya verilecek cezanın eser sahibinin diğer bir suçtan dolayı kesin hükümle mahkûm olduğu cezaya etki etmemesi hallerinde yayımcı; yayımcının belli olmamamsı veya basım sırasında ceza ehliyetine sahip bulunmaması ya da yurt dışında olması nedeniyle Türkiye'de yargılanamaması hallerinde ise basımcı sorumlu olur."

Bu maddeye göre; süreli yayınlarda sorumlu müdür, süresiz yayınlarda ise yayımcı ve basımcının suç oluşturan eserin yayınlanmasından dolayı sorumlu tutulabilmeleri için taksir derecesinde kusurlu olup olmadıkları araştırılmadığı gibi kusursuz hareket etmiş olmaları sorumlulukları bakımından önem taşımamaktadır. Fiilin iradi olması ve fiil ile netice arasında maddi nedensellik bağının bulunması sorumluluk için yeterli görülmektedir. Bu çerçevede 11. maddede öngörülen sorumluluk sistemi ceza hukukunda hakim olan "kusur sorumluluğu" ilkesi ile birlikte "ceza sorumluluğunun şahsiliği" ilkesini güvence altına alan Anayasa'nın 38. maddesine aykırıdır (Gölcüklü, 164: 1970). Çünkü 5187 sayılı Kanunun 11. maddesinde, kanunen sorumlu oldukları belirtilen kişilerin, eser sahibinin işlediği suçun cezası ile cezalandırılmaları öngörülmektedir ve bu kişilerin görevlerini yerini getirmede kusurlu olup olmadıkları araştırılmamaktadır.

Bu olumsuzluğun giderilmesi için; denetim görevinin kusurlu olarak yerine getirilmemesi fiilinin karşılığı olarak, eser sahibinin işlediği suçun cezasından bağımsız bir başka yaptırım belirlenmelidir (Özek, 1972: 423). Denetim görevinin yerine getirilmesinde herhangi bir kusurun bulunmadığı durumda ise ceza sorumluluğuna gidilmemesi ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesine uygun olacaktır.

Basın özgürlüğünün önünde engel teşkil etmesi bağlamında ele alınması gereken diğer bir husus da, Basın Kanununun gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkı ve bu konu tanıklık yapmaya zorlanamayacağına ilişkin düzenlemeyi öngören 12. maddesidir. Basın Kanunu sadece gazete, dergi ve ajanslar için uygulanan bir yasadır. Bu açıdan Basın Kanunu'nun 12. maddesinde gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama ve bu konuya ilişkin tanıklıktan çekilme hakkı sadece gazete, dergi ve ajanslarda çalışan gazetecilere tanınmıştır. Televizyon ve radyoda görev yapan basın mensupları bu haktan yararlanamamaktadırlar. Ayrıca bu hak sadece dönemsel yayın sahibi, sorumlu müdür ve eser sahibi açısından tanındığı için, dönemsel olmayan yayın sahipleri, yayımcıları da bu hakka sahip değildirler. Basın özgürlüğünün sağlanması açısından gazetecinin haber kaynaklarını açıklamama ve bu konuda tanıklıktan çekilme hakkının sadece dönemsel yayın sahibi, sorumlu müdür ve eser sahibine tanınmış olması yeterli değildir. Bu hakkın tüm basın mensupları ve dönemsel olmayan yayın sahipleri açısından da tanınması gereklidir. Haber kaynağını açıklamama hakkı, habere ulaşma kanallarının açık kalmasını sağlayarak gerek gazetecinin habere ulaşma hakkına, gerek okuyucuların bilgi alma hakkına hizmet etmektedir. Ancak haber kaynağının sadece süreli yayın sahibi, sorumlu müdür ve eser sahibine tanınmış olup diğer gazeteci mensuplarına tanınmaması basın mensuplarının habere ulaşma hakkına zarar verecek, bu zarara bağlı olarak halkın haber alama, bilgilenme hakkı da tam anlamıyla gerçekleşememiş olacaktır.

Türkiye'de uygulamada gazetecilik faaliyeti esnasında en çok karşılaşılan hususlardan bir tanesi de "cevap düzeltme" müessesesidir. 5187 sayılı Kanunun 14 ile 18. maddelerinde cevap düzeltme hakkı ile düzeltme ve cevabın

yayınlanmamasına ilişkin yaptırım düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler içinde, özellikle düzeltme ve cevabın yayınlamaması halinde öngörülen yaptırım sakıncalı bulunmaktadır. Madde 18'e yakından bakacak olursak; düzeltme ve cevabın yayımlanmasına ilişkin kesinleşmiş hâkim kararlarına uymayan sorumlu müdürün ve sorumlu müdürün bağlı olduğu yetkilinin on milyar liradan yüz milyar liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılacağı; ağır para cezasının, bölgesel süreli yayınlarda yirmi milyar liradan, yaygın süreli yayınlarda 50 milyar liradan az olamayacağı; sorumlu müdür ve sorumlu müdürün bağlı olduğu yetkili hakkında verilen ağır para cezasının ödenmemesinden yayın sahibinin sorumlu müdür ve sorumlu müdürün bağlı olduğu yetkili ile birlikte müteselsilen sorumlu olacağı; düzeltme ve cevap yazısının yayımlanmaması veya Kanunun öngördüğü şekilde yayımlanmaması hallerinde ayrıca, masraflar yayın sahibi tarafından karşılanmak üzere bu yazının tirajı yüz binin üzerinde olan iki gazetede ilan şeklinde yayımlanmasına da kara verebileceği hükme bağlanmıştır.

18. maddenin açıklamasından anlaşılacağı üzere; cevap düzeltme hakkının kullanılmasının engellenmesi halinde çok ağır yaptırımlarla karşılaşılacaktır. Maddede öngörülen para cezaları o kadar yüksektir ki bir gazetenin ya da derginin kapatılmasına dahi yol açabilecektir. Para cezasının özellikle yerel ya da bölgesel süreli yayınlar üzerinde olumsuz etkileri olabilecektir. Örneğin bu yayınların, bir ya da birkaç defa bu para cezalarına çarptırılmaları yayım hayatlarını sürdürmelerini imkânsız hale dahi getirebilecektir. Öngörülen yaptırımın ağırlığının dışında 18. maddede sorun teşkil eden diğer bir husus da, düzeltme ve cevabın yayımlanmasına ilişkin kesinleşmiş hâkim kararına uyulmaması nedeniyle sorumlu müdür ve sorumlu müdürün bağlı olduğu yetkili hakkında verilen ağır para cezasının ödenmesinden

yayın sahibinin de birlikte ve müteselsilen sorumlu tutulmasıdır. 18. maddede öngörülen bu tür sorumluluk ise ceza hukukun en temel ve evrensel ilkelerinden biri olan ve 1982 Anayasasının 38. maddesinde de yer alan "cezaların şahsiliği" ile bağdaşmamaktadır.

18. madde ile ilgili olarak belirtilmesi gereken diğer bir husus da, bu maddedeki suçun, 5187 sayılı Basın Kanununun 28. maddesinde bu Kanunda öngörülen suçlar için hükmedilen para cezalarının hürriyeti bağlayıcı cezaya çevrilemeyeceğine dair hükmün istisnalarından biri olmasıdır.

Tüm bu değerlendirmelerin ışığı altında ilk olarak; 5187 Sayılı Basın Kanunu, uluslararası hukukun bir parçası olan ve Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygun, özgürlükçü ve demokratik esaslara büyük ölçüde riayet eden bir kanun olmakla birlikte, basın özgürlüğünün önünde engel teşkil edebilecek, az sayıda da olsa bir takım düzenlemeler içermekte olduğunu söylemek gerekir. Buna ilaveten Avrupa Birliği uyum sürecinde, 1950 tarih ve 5680 sayılı Basın Kanunu yürürlükten kaldıran, 2004 tarih ve 5187 sayılı Basın Kanunuyla basın özgürlüğü adına atılan olumlu adımın, 2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunuyla ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunda 2006 yılında yapılan değişikliklerle geri alındığı görülmektedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunda ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunda yer alan geniş suç yelpazesinin yazarlar, gazeteciler ve vatandaşlar için kamuyu ilgilendiren konularda serbest tartışma ortamını daralttığını söylemek yanlış olmaz. Yargı, ulusal savunma, milli çıkarlara ilişkin konularda yorumda bulunmak kovuşturma açılmasına neden olabilmektedir. İkinci olarak, bilgiye ulaşma ve bilginin açıklanması konusunda mevzuattaki engeller

devam etmektedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu halen bilgiye ulaşmayı sınırlandıran bazı hükümler içermekte, gazetecinin kaynağını bildirmeme hakkı güvence altında bulunmamaktadır. Devlet sırlarına ve yargıya karşı işlenen suçlar gazetecilerin bilgiye ulaşmasını kısıtladığından gazetecilik mesleği engellenmektedir. Bu durumun genel bir sonucu basın özgürlüğünün engellenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. BÖLÜM

HABER VE HABER KAYNAĞI

Haberin kaynağını ve ifade özgürlüğü açısından önemini açıklayabilmek için öncelikle haberin sözlü ve matbaanın gelişiyle yazılı dönemdeki ilk başlangıçlarına temel olan noktalar üzerinde kısaca durulması gereklidir.

2.1. BASIN TARİHİNDE HABERİN YERİ

2.1.1. Sözlü Dönem

Eskiden beri insan doğru, eksiksiz ve taze haber açlığı içindedir. İnsanlık tarihine baktığımızda ilkel toplumlarda insanlar arasındaki ilk haberleşmenin ateş yakma, duman çıkarma ve tamtam çalma gibi işaretler ve sesler yoluyla gerçekleştiğini görmekteyiz. Yazının henüz bilinmediği bir çağda, bir ağaçtaki çentik, kırık bir dal, ilkel insanların gözünde düşmanın yaklaştığını veya bir av hayvanının oradan geçtiği ya da geçeceği gerçeğini anlatır. Yazının bulunuşundan önce, bilginin aktarılabileceği tek kanal insan hafızasından destek alan "sözdür" (Jeanneney, 2006: 20-21).

Uzun mesafeler arasında haberleşme ihtiyacının doğmasıyla, işaretler ve seslerle doğrudan doğruya yapılan bu kişisel haberleşmenin yerini yaya ve atlı haberciler vasıtasıyla yapılan haberleşme şekli almıştır (İnuğur, 2005: 26).

2.1.2. Yazılı dönem

Olayları resimlerle birbirlerine anlatan insanlar, bir haberi başkalarına iletmek ihtiyacı dolayısıyla yazıyı bulmuştur. Yazının icadından önce varolan doğrudan doğruya haberleşme eyleminin yerini yazının icadıyla birlikte dolaylı haberleşme eylemi almıştır.

Yazının bulunması, düşünceye maddi bir şekil kazandırarak onu ölümsüzleştirmiştir. "Medeniyet ateşin bulunmasıyla, tarih de yazının icadıyla başlar"; Yazının icadıyla tarihten önceki zamanlar sona ermiş; tarihin yazılarak kuşaktan kuşağa aktarılmasına ve günümüze kadar ulaşmasına imkan tanıyan yazı, tarih zamanlarını başlatmıştır (İnuğur, 2005: 26-28).

Basının başlıca ham maddesi olan kağıt ise düşünce ve onu yazı haline koymakla başlayan medeniyetin yayılışında ilk ve en önemli elemanlardan biridir. Kağıdın ilk şekli papirüs'tür. Birçok tarihi kaynak kâğıdın ilk olarak Çinliler tarafından bulunup kullandığını, daha sonra Moğollara, Araplara, buradan da Batı'ya geçtiğini göstermektedir

Kâğıdın bulunması ve sonrasında kâğıt üretiminde gerçekleşen yenilikler önemli gelişmelere yol açmıştır. Temeli eşitsizliğe dayanan feodal düzenin hakim olduğu Ortaçağ Avrupa'sında karşımıza çıkan küçük haber kağıtları ve haber mektupları batıda basın tarihinin gerçek başlangıcı sayılırlar (İnuğur, 2005: 40). Gazetenin öncüleri olarak değerlendirilen haber kağıtları, aristokrasi hakkında bilgi taşıma görevini yerine getirirken, haber mektupları burjuvazinin ticari sorunlarını çözmesinde yardımcı bir araç olmuştur (Tokgöz, 2005: 58).

Düşüncenin maddi bir şekil kazanarak ölümsüzleşmesinde, yazının icadı; düşünce ve sözün geniş kitlelere yayılmasında, kâğıdın icadı önemli birer etken olurken; matbaanın icadı da yazılı düşüncelerin ve bilginin çoğaltılarak tüm toplumun bunlardan faydalanmasına imkân tanımış ve basın tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır.

Batı, Roma uygarlığından sonra yaşanan Cermen istilası sonucunda okuma ve yazmadan yoksun bir medeniyetle karşı karşıya kalmıştır. Avrupa'da feodalizm döneminde Roma imparatorluğundakine benzer gelişmiş bir iletişim sistemi kurulamamıştır. Bu nedenle Ortaçağ Avrupa'sı bin yıl düzenli haberleşme sisteminden yoksun kalmıştır.

Orta Çağda Batı toplumunun okuma ve yazmadan yoksun kalmasının ve bu toplumda düzenli bir haberleşme sisteminin varlık gösterememesinin sebebi o döneme hakim olan örgütlenme biçimi ile ilgilidir. Avrupa Batı dışı halkların saldırısından korunmak, kendi özüne sahip çıkabilmek için küçük parçalara bölünerek, surlar arkasında, doğu ile ilişkileri son derece sınırlı, içine kapanık bir yapı içerisinde örgütlenmiştir. Devlet kurumunun söz konusu olmadığı bu düzende, örgütlü bir iletişim sistemi de bulunmamaktadır. Feodal yapı içerisinde belli toprak parçaları üzerine yerleşmiş, aşılması güç kalelerle korunan, bu ufak üretim birimleri merkezi haberleşmeyi gerektirecek bir özellik taşımamaktadırlar. Bu birimler her an saldırıya uğrayabilecek biçimde örgütlenmişler, dolayısıyla da ne zaman saldırıya uğrayacakları konusundaki herhangi bir haber de onlar açısından önemini yitirmiştir. Bu koşullarda ortaya çıkan sınırlı, katı tek tip haberleşme geleneği ile birimler arasında birlik sağlanmaya çalışılmıştır. Bu küçük birimlerde, papazlar yüz yüze

görüşmeyle ve vaazla katıksız bir iletişimi gerçekleştirme ve bu yolla birliği sağlama çabası içerisinde olmuşlardır. Yani feodalizm döneminde papazın kilisede verdiği vaaz tüm toplumun bireylerine dolaysız ve anında ulaşmakta, yüz yüze ilişkinin dışında başka bir iletişim tekniğine ihtiyaç duyulmamaktadır.

Orta Çağdan sonra Batı'nın örgütleniş biçiminde ve dünya ilişkilerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Doğu ile ilişkisini sürdürebilmek amacıyla yeni yollar arayan Batı, yeni bir yayılış ve ilişkiler dönemi içine girmiştir. Bu dönemde Batı'nın ilişki kurduğu ülkeler geniş bir coğrafya içinde yer almaktadır. Bu geniş coğrafyayı denetim altında tutmanın tek yolu ise düzenli ve değişmez, standart bir haberleşmedir. Yaşanan gelişmeler yüze yüze iletişimin dışında, başka iletişim tekniklerinin oluşturulması ve yeni iletişim araçlarının kullanılması ihtiyacını doğurmuştur. Batı'nın görüş ve düşüncelerinin geniş bir alana ve topluluğa bozulmadan, standart bir biçimde yayılabilmesi ancak matbaa ile sağlanabilmiştir.

Matbaa ile uzun süre ve neredeyse sadece İncil basılmıştır. Çünkü İncil Batı'nın dünyaya yayılışında ve geniş alanları denetimi altında tutabilmesinde önemli bir araç olmuştur. Bir başka değişle matbaa Batı'nın sömürgelerine kendi inanç ve düşüncelerini standart bir biçimde yayma görevini yerine getirmiştir (Tüfekçioğlu,: 90—115). Akıl ve bilim yöntemlerinin unutulduğu, feodal düzenin halkı bezdiren eşitsizlik üzerine kurulu toplumsal yapısının hakim olduğu, halkın inançlarını denetleyen, bilim ve sanat hareketleri ile düşünce özgürlüğü üzerinde kilisenin otoritesini her geçen gün güçlendirdiği Avrupa'da matbaanın icadı ile daha önce de belirttiğimiz gibi yeni bir dönem başlamıştır (Tokgöz, 2001: 59).

2.1.3. Basın Tarihinde İlk Gazeteler

1440 yılında matbaanın icat edilmesi ile Batı'da ilk kitap 1453'de Lyon'da yayınlanır ve ardından basılı haberler ortaya çıkar (Jeanneney, 2006: 24). Haber mektuplarının çoğaltılmasına ve yayılmasına olanak sağlayan matbaa haberlerin geniş kitlelere ulaşmasında büyük bir evrim gerçekleştirmiştir. Gerek elle yazılan haber mektupları olsun, gerek basılı haber mektupları olsun mevkutluk ve muayyenlik niteliklerinden yoksun olmaları ve içerdikleri haberlerde herhangi bir yorum veya yargıya yer vermemeleri nedeniyle gazete olarak nitelendirilmeleri mümkün değildir (İnuğur, 2005: 43). Zira matbaanın icadından sonra periyodik haberleşmeye ancak yüz elli yıl sonra geçilebilmiştir (İnuğur, 2005: 55).

Tarihin bilinen ilk haber toplama ve dağıtma belgesi, Roma Senatosu tarafından İ. Ö. 59 yılında çıkartılan "Acta Diurna-Acta Publica"dır. Bu ilk resmi gazeteden Roma İmparatorluğu'nun her köşesindeki halka açık yerlerde duvarlara asıldığı bilinmektedir. İ. S. 7-10. Yüzyıl'da Çin'de Tang hanedanı döneminde dağıtılmaya başlanan saray genelgesi (Tsing Pao) de gazetenin ilk örneklerinden sayılmaktadır (Girgin, 2000: 64).

Baskı makinesinin bulunması, 16. Yüzyıl'da gazete ve dergilerin hızla gelişmesine yol açmıştır. Bu dönemde Fransa'da yayınlanan "occasionnel"ler piyasaya sunulan ve el ilanıyla gazete arasına yerleştirebileceğimiz küçük sayfalar, sınırlı boyutta fasiküller olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Fransa'da ortaya çıkan ve insanların hayal gücüne hitap eden "canard"lar gerçek ya da uydurma haberleri geniş kitlelere ulaştırmışlardır. Konularını daha çok sel felaketleri, depremler, hayaletler, cinayetler, dedikodular oluşturmuştur. Bugünkü çağdaş basının

birbirinden farklı üç temel yönünü Genel haberlere yer veren: "occasionnel"ler; cemiyet haberlerini içeren: "canard"lar; ve kamu işleri üzerine ağırlığına koymaya çalışan fikir basını: yergi gazeteleri, duvar ilanları ve diğer magazin gazeteleridir (Jeanneney, 2006: 24-25).

Sosyal, kültürel ve politik yaşamında büyük değişiklikler yaşayan Avrupa'da haber ve haberleşme büyük önem kazanmıştır. İlk gazetenin yayımlanmasında Avrupa'da çeşitli ülkeler arasındaki çoğu din kaynaklı savaşlar hakkında bilgi edinme isteği etkili olmuştur. Avrupa'da sermaye birikiminin başlaması ve ticaretin gelişmesi de gazeteciliğin doğuşunda etkili olmuştur. Gazetenin, Orta Avrupa'da ticaretin geliştiği, kentleşmenin yoğun olarak görüldüğü kentlerde, insanlara belirli ve düzenli aralıklarla yayın sunduğu görülmektedir. (Tokgöz, 2003: 58).

Gerçek anlamda süreli yayının doğuşu, ancak XVII. Yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir. Günümüz anlamında ilk gazete 1609 yılında Strasbourg'da yayınlanan Avisa, Relation oder Zeitung'dur. Bu gazete'de genel olarak dış politika ve savaş haberleri herhangi bir ayrım, açıklama veya analize tabi tutulmadan gelişigüzel veriliyordu.

Bazı kaynaklarda Avrupa'da ilk süreli yayın olarak karşımıza çıkan gazetenin 1605 yılında basılan ve genellikle dış politika ve savaş haberlerini içeren Wettlycke Tıjdinghe adlı gazete olduğu belirtilmektedir. IV. Louis'nin Katolik ve monarşist yönetiminden kaçan liberal ve Protestan muhalefetin yerleştiği Hollanda XVII. Yüzyılda hür basının merkezi olmuştur. O dönemde Hollanda'da diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak sansür uygulanmamıştır. Bu itibarla Hollanda'da özgür gazeteciliğin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir (İnuğur, 2005: 67).

Basının bugün de hala var olan pek çok özelliği XVI. Yüzyılda oluşmuştur. Askeri, siyasi ve ekonomik haberleri içeren genel ilgiye yönelik *Gazette* tipi gazetelerin yanı sıra, kültür yayınlarını ve cemiyet haberlerini içeren diğer türler de iyice belirginleşmiştir (Jeanneney, 2006: 27).

2.1.4. Basın Tarihine Yön Veren Siyasi ve Sosyal Gelişmeler

XVIII. yüzyıl basın tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu yüzyılda meydana gelen iki önemli olay; Amerika Bağımsızlık Savaşı ile Fransız İhtilali sonucunda "Basının Özgür olması anlayışı" kabul görmeye başlanmıştır (Tokgöz, 2003: 59). Bu iki olay siyasal haberciliğin gelişmesinde etkili olmuştur.

Amerika Halkı 1775'de İngiliz yönetimine karşı ayaklanmış ve Amerika bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu bağımsızlık mücadelesinin sonunda Virginia Devletince 1776 yılında yayınlanan İnsan Hakları Bildirisinde ilk defa Basın Özgürlüğü'ne değinilmiş ve bildirinin 12. maddesi "Basın özgürlüğü, özgürlüğü savunan en kuvvetli araçlardan olup, onu ancak keyfiliği sürdüren hükümetler engelleyebilirler. " şeklinde düzenlenmiştir(İnuğur, 2005: 85-87).

Basın tarihinde olumlu gelişmelere vesile olan 1789 Fransız Devriminin dünyaya getirdiği yeniliklerin en büyük ve en önemlisi İnsan Hakları'dır. Fransızlar Amerika ve İngiliz İnsan Hakları Bildirilerini göz önüne alarak daha esaslı ve dünya çapında bir bildiri hazırlamışlardır. Bu bildiriyle İnsanların doğuştan gelen bir takım haklara sahip oldukları kabul edilmiştir. Bu doğal haklardan biri de söz ve düşünce hakkıdır. 17 maddelik bildirinin 11. maddesinde "Düşünce ve inançların serbestçe başkalarına ifade edilmesi, insan haklarından birini oluşturur. Bu bakımdan her

vatandaş serbest konuşmak, yazmak, basmak hakkına sahiptir. Ancak bu özgürlüğü yasaların belirttiği biçimde kötüye kullanırsa eyleminin sorumluluğunu taşır. ”

Basın tarihin sosyo-ekonomik açıdan etkileyen diğer bir gelişme de endüstri devrimidir. İngiltere’de endüstri devriminin gerçekleşmesiyle ekonomik alanda ve sosyal düzende meydana gelen değişiklikler ve yeni icatlar sonucunda 19. yüzyıl basını daha önceki dönemlerin basınından kesin çizgilerle ayrılmıştır (İnuğur, 2005: 119).

Endüstri devrimine paralel olarak enformasyon, ulaşım ve iletişim alanında yaşanan devrimler gazete ve gazetecilik mesleğinde önemli gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır (Tokgöz, 2003: 60). Bu yüzyılda ortaya çıkan icatlar basına çabuk haber alma, hızlı basma ve çabuk dağıtma gibi bir takım nitelikler kazandırmıştır. Bu nitelikler çağdaş basının en temel özelikleridir.

19. yüzyılda gerçekleşen ve 20. yüzyılın ürünü olan çağdaş basını doğuran bu icatlar aşağıda basına kazandırdıkları işlevler açısından değerlendirileceklerdir.

2.1.4.1. İletişim geliştiren icatlar

Çağdaş basının en temel ilkesi, en yeni haberleri en kısa zamanda halka ulaştırmaktır (İnuğur, 2005: 116-117). Ancak 19. yüzyıla kadar basın bu ilkeyi tam anlamıyla gerçekleştirememiştir. Ancak, 1840’larda telgrafın gelişmesiyle haberin halka ulaştırılmasındaki uzun süreler ortadan kalkmış, haberin çok kısa bir süre içinde okuyucuyla buluşması sağlanmıştır (Çaplı, 2002: 68).

2.1.4.2. Gazeteciliği geliştiren icatlar

Çağdaş basının gelişmesinde etkili olan diğer icatlar basım alanında görülmüştür. Basın alanında görülen en önemli icatlardan bazıları; tahta baskı makinesinden, buharlı baskı makinesine geçiş, elle dizgi yerine makineyle dizgi ve çabuk kuruyan mürekkeptir. Sanayi devriminin etkisiyle matbaacılık alanında görülen bu teknolojik ilerlemeler gazetenin kendine özgü bir baskıya kavuşmasını ve daha hızlı baskı yapılmasını sağlamıştır (Tokgöz, 2003: 69).

Basım alanında görülen diğer önemli bir gelişme de kâğıt üretiminde hammadde olarak ağacın kullanılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu yolla kâğıdın daha ucuza üretilmesi basın ürünlerinin ucuzlamasına ve herkes tarafından satın alınır hale gelmesini sağlamıştır (İnuğur, 2005: 118). Gazete ucuz bir meta olarak satılamaya başlansa da yine de seçkinlere hitap etmeye devam etmiştir. Seçkinlerin yararlandığı bir kitle iletişim aracı olarak toplumda yerini korumaya devam etmekle birlikte diğer taraftan kitleye dönük gazetecilik çalışmaları da o dönemde başlamıştır.

19. yüzyılda matbaacılık alanında yaşanan gelişmelerin yanı sıra telgraf, telefon, daktilo makinesi, fotoğraf ve klişe gibi çeşitli teknolojilerin gazetecilikte kullanılması habercilik faaliyetine hız ve hareketlilik kazandırmıştır (Tokgöz, 2003: 69).

2.1.4.3. Ulaşımı geliştiren icatlar

19. yüzyılda buharlı lokomotif, benzinle çalışan otomobil gibi ulaştırma alanındaki icatlar da basın ürünlerinin okuyuculara zamanında ulaştırılmasını sağlayarak çağdaş basının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

2.2. HABER NEDİR

Haberin ne olduğu sorusuna iletişim çalışmalarına baktığımızda iki yaklaşımla cevap verilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Bu yaklaşımlardan birincisi haberin tanımını yaparak haber nedir sorusuna cevap ararken, diğeri haberin öğelerini yani haber değerlerini tespit edip onları tanımlayarak haberin ne olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

2.2.1. Tanımı

19. Yüzyılın sonlarına doğru gazetecilik eğitim ve öğretim programlarının açılmasıyla birlikte haberi tanımlama çabaları da başlamıştır (Tokgöz, 2003: 191). Günümüzde de devam eden bu çabalara rağmen haber konusunda henüz evrensel bir tanıma ulaşılamamıştır. Her toplumsal sistemde bir üst yapı kurumu olan kitle haberleşme araçlarının üstlendikleri role göre haber kavramının belirlenmesi söz konusu olmaktadır (Aslan, 2002: 116). Yapılan çeşitli haber tanımlarına bir göz atacak olursak; ilk haber tanımlamalarında "varolan her şey haberdir" ", "Haber, dün bilmediğimiz her şeydir", "İnsanların üzerinde konuştukları haberdir", " haber okuyucuların öğrenmek istedikleridir" "İnsanların hakkında konuşacakları her şeydir", "İlgimizi çekebilecek, bize ilginç gelen her şeydir" (Aslan, 2002: 58). Bu tanımların ortak noktası haberi, insanların daima çevresinde olup bitenleri bilme, öğrenme kendi başına gelenleri duyurma, bunlar üzerine düşünme ve düşüncelerini iletme isteklerinin bir ürünü olarak ortaya koymasıdır. Bu tanımlar haberin bir olgu olarak ne olduğu sorusuna tam bir yanıt verememekle beraber, kapsamlı bir tanıma ulaşmamızda bize yol göstermektedirler.

Basın yayın alanında yaşanan ilerlemelere paralel olarak yeni haber tanımlamalarının yapıldığını ve tanımların içeriklerinin geliştiğini görüyoruz, ancak bu haber tanımlamalarının da her biri kendi içinde birtakım eksiklikler barındırmaktadır. Örneğin haberin "Gazetede, radyoda, televizyonda, dergide, Internet'te yayınlanan bilgiler" olarak tanımlanması haberi sadece kendisinin yayınlandığı araç üzerinden tanımlandığı için eksik kalmıştır. Diğer bir tanıma bakacak olursak; "Haber, gazeteciliği meslek edinmiş kişilerin, haber konusu olarak seçtikleri konularda topladıkları ve kuralına göre formatladıkları, yine gazeteciliği meslek edinmiş kitle iletişim araçlarının sorumluları tarafından seçilerek, yazılı, sesli ya da görüntülü mesajlar şeklinde, okuyucu, dinleyici ya da izleyiciye ulaştırılan bilgilerdir". Bu tanımda haberin editoryal yapı içinde şekillenmesi ve bu yapı içerisinde izleyiciye sunulmasına vurgu yapılmakta ancak haberin güncele ait zamanlı bir bilgi olduğu gibi bir takım haber özelliklerine yer verilmediğini görüyoruz (Aslan, 2002: 117-118).

Haber kavramı, haberi yapan gazeteciler tarafından da çeşitli şekillerde tanımlanmıştır; New York Sun Gazetesi'nden John Bogart, 1880 yılında haberi "Bir Köpek birini ısırırsa bu haber olmaz. Fakat bir adamın bir köpeği ısırması haberdir. "New York Times Gazetesi'nden Turner Cutledge, " Dün bilmediğimiz herşey haberdir" ABC'den David Brinkley'e. "Rastlanmayan, beklenmeyen her olaydır. Sükunet haber olamaz" diyerek haberi tanımlamışlardır (Erkan; Gürcan: 59).

2.2.2. Haber Değerleri

Haberi doğrudan tanımlamak yerine, önemli öğelerini tanımlayarak haber kavramı açıklama yönünde bir takım çabalar vardır. Tüm dünyada kabul görmüş "ne

haberdir" sorusuna yanıt veren birtakım ölçütler bulunmaktadır (Eryılmaz, 2005: 154). Haber yapımının temel ilkeleri olarak kabul edilen bu ölçütlere "haber değerleri" adı verilmektedir. Haber değeri olarak adlandırılan şey "Kitle iletişim araçları yetkililerinin, eylem ya da söylemlerin üretimi, seçimi, biçimlendirilmesi ve yayımlanması sırasında kullandıkları profesyonel kodlardır" (Girgin, 2000:79).

Bir olayı diğer olaylardan ayırarak ona haber niteliğini kazandıran belli başlı haber değerleri vardır: Zamanlılık, yakınlık, insanın ilgisini çekme, çok sayıda kişiyi ilgilendirme, tekrarlanma, çatışma, güncellik vs. Aşağıda bizce bugünkü haber anlayışına en çok etkiyi yapan alan insanın ilgisini çekme, zamanlılık, yakınlık adları altında çerçevelendirilen haber değerlerine yer vereceğiz.

2.2.2.1 Zamanlılık:

Pierre Denayer gazeteyi tanımlarken "Belirli bir saatte değer fiyatıyla sattığımız bu nesne, birkaç saat sonra havadisler bayatladığı için değersiz bir hale gelir; haberler tazeliğini kaybettiği andan itibaren basılmış olan gazete, kâğıdın ağırlığı olan değere satılmaz" demek suretiyle bundan uzun zaman önce haberin çok çabuk değer kaybeden bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Pierre Denayer'in tanımına istinaden haberin en çabuk bayatlayan bilgi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Telefon, telsiz, faks, internet vs. gibi iletişim araçlarında son yıllarda yaşanan gelişmeler sonucunda haberlerin çok kısa bir zaman zarfında iletilmesi, haberin daha da hızlı değerini yitirmesine neden olmaktadır (Aslan, 2002: 33).

Haber metninde zaman denilince habere konu olan olayın geçtiği zaman anlaşılır. Zamanlılık ölçütü enformasyonun öğrenildiği anda belirtilmesi ana

koşulunu ifade eder. Bu durum haberin zamanlı bir enformasyon olduğu gerçeğini ortaya koyar (Tokgöz, 2003: 139). Haberde zamanlılık ölçütünü yenilik, anilik ve geçerlilik olmak üzere işaret eden üç temel etken vardır.

Yenilik: yeni yani güncel olan her olay basın yoluyla kamuoyuna aktarılır. Burada yenilik, haberi oluşturan olayın yeni olarak oluşmasının yanı sıra, olay eski olsa bile olayın yeni öğrenilerek veya kıyıda köşede kalmış bir bilginin gün yüzüne çıkarılarak haber haline dönüşmesini ifade eder.

Anilik: Amerikalı yazar Bernard Roscho'nun değişiyle açıklayacak olursak" anilik en son olaylarla bunları haber yapan kitle iletişim araçlarını birbirine bağlar. Gerçeklik ise olayları toplumun çeşitli kesimleriyle bağlantılı tutar. (Tokgöz, 2003: 203-204). Anilik kendiliğinden bir süreç olarak olayın o anda oluştuğunu gösterir ve bu nedenle beklenen bir durum değildir. Anilik unsuru bu özelliği dolayısıyla televizyon ile radyoyu gazete, dergi vb. gibi araçlardan ayırır (Aslan, 2002: 36).

Yakınlık: İnsanlar doğaları gereği yakın çevresinde olup biten olayları öğrenmek isteği içindedirler. Gerçekleşen bir olay evimize ne kadar yakın cereyan ediyorsa bu olayın haber değeri o kadar büyüktür. Dolayısıyla yakınlık dar anlamıyla coğrafi faktörü ifade eder. Haber değeri olarak yakınlık ölçütünün yalnızca coğrafi değil duygusal bir boyutu da bulunmaktadır. Örneğin yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız coğrafi olarak bize uzak olsalar da, onların başına gelen olaylar bizi duygusal açıdan etkilediği için yüksek haber değeri ihtiva ederler (Eryılmaz, 2005: 156).

2.2.2.2. İnsanın İlgisini Çekme

Günümüz haber anlayışının ortaya konması açısından insanın ilgisini çekme öğesinin önemi büyüktür. Bu bahisle haber kavramının dünden bugüne geçirdiği kültürel, siyasi, ekonomik ve yapısal değişimler sonucunda ulaştığı noktanın belirlenmesi açısından bu öğenin detaylı bir incelemesini yapmak yerinde olacaktır.

Kitleye dönük gazetecilik akımı toplumun her kesimi tarafından okunma hedefini; insanların ilgisini çekme ilkesiyle gerçekleştirmiştir. Bu ilkenin benimsenmesi gazetelerin magazin ve haber-fikir gazetesi olarak ayrılmalarına yol açmıştır (Tokgöz, 2003: 67). Seçkinci gazetecilik anlayışından halka dönük gazetecilik anlayışına ve kitle gazetesine geçiş ile benimsenen "insanın ilgisini çekme anlayışı"nın benimsenmesi sonucu gazetecilikte ilginçlik, önemlilik, anlamlılık ve sansasyon gibi kavramlar ön plana çıkmaya başlamıştır. 19 yüzyılda ortaya çıkan ve 20. yüzyılda iyice benimsenen insanın ilgisini çekme ilkesi 21. yüzyılda da gazetecilik anlayışının temelini oluşturan en önemli unsurlardan bir olmaya devam etmektedir (Tokgöz, 2003: 60-61).

İnsanın ilgisini çekme öğesinin ön planda tutulmasının sonucu olarak medyanın genelinde tabloitleşme yaşanmıştır. Tabloid medyayı yakından irdelediğimizde haber konusunu ekonomik, siyasi ve sosyal içerikli konulardan ziyade skandal, sansasyon, eğlence ve spor içerikli olaylarla çerçevelendirilmiş olduğunu rahatça tespit edebiliyoruz (Çaplı, 2002: 98). Bu şekilde çerçevelendirilen haberde konuların kişiselleştirildiği ve kişiler üzerine odaklanan bir anlatımın benimsendiğini görüyoruz. Tabloidleşen medyada, haberde vurgunun artırılması için görüntü, ses ve müzik gibi sıkça kullanılan efektlerin; dikkati çekmek, hızlı ve

dinamik bir yapıda haberlerin sunumunu sağlamak amacıyla haberle ilgili spot, sloganlaştırılmış açıklamaların haber programlarının değişmeyen unsurları haline geldiğini de söylemek gerekir (Çaplı, 2002: 98).

Tabloid medyanın genelinde, bu yönde şekillenen haberin tercih edilmesinin birtakım neden ve sonuçları bulunmaktadır. Bunlara da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Bu tür haberlerin diğer türlere göre daha az maliyet ve emekle gerçekleştirilmesi önemli bir tercih nedenidir. Diğer bir neden de Kitle medyası insanların belli konuları kullanmak yoluyla ilgisini çekerek demokratik haklarını kullanmaları için gerekli olan bilgiyi vermemektedir.

İnsanın ilgisini çekebilme amacıyla haber içeriklerinin gitgide tabloidleşmesi izleyicinin haberleri daha rahat anlayabilmesini sağlayarak, haberlere olan ilgisini artırmış olsa da, haber değerlerini saptırdığı, basitleştirdiği yönünde eleştirilmektedir (Tokgöz, 2002: 210). İnsanın ilgisini çekme ilkesi bu yönüyle haber değerleri arasında en tartışmalı ilkelerden biridir. Yaptıkları haber pratiğini bu ilkeye dayandıranlar "Halk bunun istiyor" diyerek kendilerini meşrulaştırmışlardır. Bu anlayış insanlardaki arzuyu kışkırtarak, insanlara yeni yaşam biçimleri pazarlayarak kapitalizme, tüketici bireylerini yaratmasında yardımcı olmaktadır (Aslan, 2002: 40).

Walter Lippmann, *Kamuoyu* adlı yapıtında, haber ve gerçeğin aynı şeyler olmadığını dile getirmektedir. Lippman'a göre haberin işlevi bir olaya işaret etmek iken gerçeğin işlevi gizli kalmış olayları ortaya çıkararak, birbirleriyle ilişki kurarak, insanların uygun davranışlarda bulunabileceği bir çerçeve yaratmaktır. Lippman ancak açık bir eylem biçimde ortaya çıkan olayların haber olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla haberde toplumsal olgular gerçek nedenleriyle değil, ortaya çıkmış

görünümleriyle sunulmaktadır Bu tür haber anlayışının dayanağı açık ve kesin bir görünüm kazanmış olayların otomatik olarak halkın ilgisini çekeceği varsayımıdır. Oysa henüz açık bir görünüm kazanmamakla birlikte taşıdıkları önem dolayısıyla geniş kitleleri ilgilendiren olaylar da insanların ilgisini çekmek için yeterlidir ve bu nedenle haber de yer bulabilmelidirler (Kocabaşoğlu, 1977: 341-343).

Bourdieu'ye göre gazeteciler, genellikle sıra dışı olaylarla ilgilenirler. Eğer olaylar yeterince sıra dışı değilse, gazeteciler tarafından yeniden kurgulanarak trajik ve dramatik hale getirilerek haberleştirilirler. Bourdieu, Medyanın halkın ilgisini çekmek uğruna sıradan olayları yeniden kurgulayarak sıra dışı hale getirmesinin insanların birtakım duygularının sömürülmesine yol açarak insanlar arası düşmanlığı körükleyeceğine ileri sürmektedir (Bourdieu, 2000: 25-26). Haber içeriğinden ve sunuş şeklinden insanın ilgisini çekme öğesinin tamamen çıkartmak yoluyla da bu sorunun çözümünün mümkün olmayacağı, ancak bu öğenin belli sınırlar içerisinde kullanılması gerektiği savunulmaktadır. Bu sınır çizilirken haberi ilgililik-ilginçlik ekseni üzerine değil de, önemlilik-anlamlılık ekseni üzerine oturtma yolunu izlemenin yerinde olacağı belirtilmektedir (Tokgöz, 2003: 211). Burjuva habercilik anlayışının temel kavramı olan ilginçliği haberin içeriğinin belirlenmesinde kullanmak yerine haberin sunuluşunda bir araç olarak kullanılması haberin anlaşılır kılınması açısından daha doğru olacaktır (Kocabaşoğlu, 1974/1976: 344).

2.2.2.3. Haber Tanımına Yardımcı Açıklamalar

Haber hakkında yapılan tanımlar, haberin belli başlı özelliklerini ortaya koymakla beraber hiçbir tanım haberin tüm özelliklerini ortaya koyamamaktadır. Haberin nasıl bir olgu olduğunu tek bir tanıma bağlı kalarak tarif etmek yerine, hangi

olguların onu oluşturduğunu, haber-gerçek ilişkisini ve haberin temel ilkelerini irdelemek suretiyle haberi tarif etmek daha yerinde olacaktır. Zira haberi tanımlama çabaları genel olarak bu saydığımız ana başlıklar altında ortaya konan fikirlere ve çalışmalara dayanmaktadır.

2.2.2.3.1. Haberin Hammaddesi: Olay

Haberin amacı, gerçekleşen bir olayın kitlelere aktarılmasıdır. Olay bir eylem olabileceği gibi bir söylem de olabilir. O halde haberlerin hammaddesini olayların, fikirlerin ve sorunların oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu düşünceden yola çıkarak haber olayların hikâyesi, özeti olarak tanımlanmaktadır. Bu konuda Schramm "Haber bir olay değildir. Olduktan sonra algılanabilecek bir olgudur. Olayla özdeş değil, fakat olayın esas çerçevesi içinde tekrar kurulabilmesi hedefidir" demek suretiyle haber ile olayın özdeş olmadığını, bir olayın kendiliğinden haber haline gelmediğini belirtmektedir. Olaylar gazeteciler tarafından öğrenildikten sonra belli bir yapı içerisinde ve esas çerçevesi içine oturtulmak suretiyle hikâye edilerek veya özetlenerek haber haline getirilirler. Birçok olay içerisinden kendi seçmeli ilgisine göre seçtiği olayları, tekrar kurgulayan gazeteci izleyiciye, okuyucuya ve dinleyiciye bu olayları haber olarak sunmaktadır. Dolayısıyla haber yapma faaliyeti, bir seçme işlemine dayanmaktadır (Tokgöz, 2003: 187-189).

Tüm olayların haber olarak değerlendirilmemelerinin ve olaylar arasında seçme yapılmasının belli başlı bir takım nedenleri vardır. Öncelikle medyanın haberleri duyurma kapasitesi teknik nedenlerden ötürü sınırlıdır. Ne yazılı basın ne de elektronik iletişim araçlarının kapasitesi bu kadar çok miktarda bilgiyi taşımaya ve her olayı haber haline getirmeye elverişli değildir (Çaplı, 2002: 80).

İkinci olarak sosyo-ekonomik ve sosyo-politik koşullar ve buna ilaveten kurumun yayın politikası, medya sermayesinin tutumu haberi yapım aşamasında seçme işleminin gerçekleşmesine yol açmaktadır (Aslan, 2002: 118). Olayların, nasıl haber haline geldiğini, kurumların tutumunu ortaya koyabilmek için haber üretim sürecinin aşamalarına kısaca değinmemiz yerinde olacaktır. Medya Patronları, siyasi ve toplumsal güç sahibi olabilmek, ticari açıdan kar elde etmek için sahip oldukları medya kuruluşlarında hâkim olan yayın politikalarını belirleyerek, çalışanların hareket alanlarını sınırlamaktadırlar. Medya kuruluşlarında haber faaliyetlerini yürüten editörler haber toplama ve yazma sürecinde muhabirin önlerine getirdikleri haberleri geri çevirmek ve yeniden yazılmasını istemektedirler. Medya patronlarını çıkarları doğrultusunda ve editörler vasıtasıyla haber toplama ve yazma sürecinde oluşturulan bu kurumsal kültür medya kuruluşlarındaki habercilik faaliyetlerini etkilemektedir (Aslan, 2002: 82-85). Bu şekilde biçimlenen habercilik faaliyeti sonucunda belli olaylar, belli kalıplar içerisinde haberleşerek karşımıza gelmektedirler.

Üçüncü neden ise daha önce yukarıda kısaca değindiğimiz gazetecinin kendi seçmeli ilgisidir. Her birey günlük yaşamında bir takım seçimler yaparken bilinçli ya da bilinçsiz olarak sahip olduğu mesleki, mantıki, sosyo-kültürel, ahlaki, estetik değerler ile hareket eder. Gazeteciler de haber yapma sürecinde olaylar arasından seçme yaparken, neyin haber değeri taşıdığına kendi kişiliğine, etik değerlerine ve yargılarına ister istemez bağlı kalmaktadırlar. Sonuçta gazeteci toplumun bir bireyi olarak ele aldığı konu, kişi ya da olaya yönelik olarak kişisel bir görüşe sahiptir. Gazeteci bu çerçevede sahip olduğu dünya görüşü bağlamında haber yapma faaliyetini gerçekleştirmektedir.

Yukarıda değindiğimiz bu üç unsur konusal anlamda sınırsız olan haberin içeriğini sınırlayan unsurlardır (Aslan, 2002: 118).

2.2.2.3.2. Haber – Gerçek İlişkisi

Gerçek, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü'nde "var olan şeylerin tamamı, bilinçten bağımsız olarak var olan günlük hayatta karşılaşılan somut şeyler" olarak tanımlanmaktadır. Felsefedeki gerçeklik, hakkındaki düşünce ve inançlarımızdan bağımsız olarak var olan bir gerçekliğe işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle gerçeklik bilenden, bilinçten bağımsız olarak varolan şeylere ilişkin bir özelliktir (Bolay, 1996: 156).

McCarthy hakikat/gerçek konusunda insanoğlunun basitçe nesnel dünyaya bakıp gerçeği gözlemlemediğini, etrafımızda varolan nesneleri nasıl gördüğümüzün, ne gördüğümüzün ve gördüğümüzden ne anladığımızın, zihinsel haritalarımızın unsurlarınca şekillendirildiğini ve Tanrı, zaman, uzam ve toplumsal manzarayı dolduran bütün nesnelerin bilgilerde var olduğunu; yalnızca nesnelerin değil, düşünceler, değerlendirmeler, yargılar, duyguların da gerçekliği oluşturduğunu ifade etmektedir (McCarthy, 2002: 22). Emile Durkheim ise "Dünya, bize gösterildiği ölçüde varolmaktadır" sözüyle gerçeklik ve bilgilerin karşılıklı ilişkisine ve toplum içinde üretildiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, bilgi farklı toplumsal gruplar ya da insan toplulukları tarafından kabul edilen her türlü düşünce kümesine, onların gerçek olarak kabul ettikleri olgulara ilişkin fikirlere gönderme yapmaktadır. Şöyle ki; gerçeklik insanların onun hakkındaki bilgileri kadar değişkendir ve söz konusu gerçeklik hakkında bize açıklama getirecek bilgimiz yoksa "gerçeklik" de yoktur (McCarthy 2002: 15). Gadamer de, "Hakikat ve Yöntem" adlı yapıtında önyargı, ön-

edim kavramları ışığında "anlama döngüsü" denilen factum'u ele alırken kendi hakikat anlayışını da ortaya koymaktadır. Gadamer " Önyargılar/Ön-edimler hakikati kaçınılmaz olarak bozsunlar diye, zorunlu olarak temellendirilmemiş ve hatalı şeyler değillerdir. Aslında varoluşumuzun tarihselliği, kelimenin tam anlamıyla önyargıları gerektirir ki, bu önyargılar deneyimleyebilmemize yönelmiş başlangıcı oluşturur" demektedir (Gadamer'den aktaran Dursun 2004: 25). Gadamer bu sözüyle bize miras bırakılan önyargıların/ön-edimlerin sanıldığı gibi hakikati bozan, çarpıtan şeyler olmadığını, anlama edimini gerçekleştirmemizi, karşılaştığımız şeyin bize bir şeyler ifade etmesini yani şeyi hakikat olarak algılamamızı sağladığını ortaya koymaktadır.

İnsanların dış dünyadaki olay ve olguları iki şekilde algılayıp bir değerlendirmeye vardığını söyleyebiliriz. Birincisi gerçekliğin doğrudan insan tarafından gözlemlenmesidir. Bu gözlem sonucunda kişi ön-edimleri, duyguları, düşünceleri ışığında gerçeği algılar. İkincisi ise gerçekliğin dolaylı biçimde kitle iletişim araçlarıyla gözlemlenmesidir. Günümüzde, insanlara kitle iletişim araçları tarafından iletilen bilgiler, insanların kendi gözlemleriyle elde ettikleri bilgilere oranla artmaktadır. Bu yöndeki bir artış ise kitle iletişim araçlarını nesnel gerçekliğin insanlar tarafından algılanmasında yön verici bir konuma oturmaktadır. Nesnel gerçekliğin algılanmasında kitle iletişim araçları adeta bir tür süzgeç gibi işlev görmektedirler (Anık, 2003: 136).

Weimann'ın çiftli koni modeli, gerçekliğin insan tarafından doğrudan ve dolaylı olarak nasıl gözlemlendiği konusunda bize yol gösterir. Bu model bünyesinde üçlü gerçeklik türü sunmaktadır. Bunlardan ilki bireyin bilicinin dışında dış dünyada varolan "nesnel gerçeklik", ikincisi dış dünyadaki olay, olgu, konu, sorun veya

aktörlerin kitle iletişim araçlarında seçimi ve düzenlenmesiyle inşa edilen "medyatik gerçeklik", üçüncüsü de medyanın aktardığı iletilerle alılmayıcıların zihninde oluşturduğu imgelere gönderme yapan alılmayıcıların kitle iletişim araçları aracılığıyla algıladığı "öznel gerçekliktir" (Weimann, 2000: 11-12). Weimann'ın modelinde ortaya konan üçlü gerçeklikten yola çıkarak bugünün medyanın toplum yaşamındaki etkinliğinin artması bağlamında insanların gerçek dünyaya ilişkin bilgilerini kitle iletişim araçlarından edinme düzeyi ile, toplumsal gerçekliği algılamalarındaki düzey arasındaki ilişki sorgulanması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Mutlu, 1991: 80).

Günümüzde bireylerin çevresinde olup biten olaylarla ilgili en temel bilgi kaynaklarından biri kitle iletişim araçları vasıtası ile sunulan haberlerdir. Aşağıda haber ve gerçek arasındaki ilişkiyi ele alırken bu konudaki fikirlerine değineceğimiz Tuchman, haberin kendisini toplumsal gerçekliği inşa eden bir bilgi türü olarak değerlendirir. Tuchman'a göre haber, habercilerin eylemleri ve faaliyetleri ile hangi olgunun seçileceğinden, neyin, nasıl bilinmesi gerektiğine kadar bir belirlenme üzerine yapılanmış bir bilgi türüdür. Bu yapılanmış bilgi türü insanlar tarafından doğal bir tavırla algılanmakta ve insanlarda haberin günlük yaşama ait bir bilgi olduğu izlenimi uyandırmaktadır (Dursun, 2004: 41-43). Dolayısıyla günlük yaşama ilişkin birçok bilgiyi edindiğimiz toplumsal gerçekliği inşa eden bir bilgi türü olarak görülen haberler, bireylerin toplumsal gerçekliği algılama düzeyini yakından etkilemektedir.

Medya çalışmalarında haber ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi sorunlaştıran liberal ve eleştirel yaklaşım haber metnini farklı açılardan ele almaktadırlar. Bu iki

yaklaşım arasındaki farklılık haberin aslında ne olduğu konusunda bizi birbirinden farklı tanımlamalara ulaştırmaktadır. Liberal çoğulcu yaklaşım, haber ve haberin oluşumunu "özgür-serbest haber akışı" olarak değerlendirirken Ortodoks Marksizm, "yanlı-önyargılı haber akışı" şeklinde değerlendirmektedir (Çelebi, 1990: 45). Marksist iletişim kuramlarının devamı olan ve kendi içinde Marksizm'e farklı yorumlar getiren eleştirel yaklaşıma göre ise haberde gerçeklik yeniden üretilip kurgulanır. Kültürel yaklaşımı benimseyenler ve medyanın ekonomi politiğine vurgu yapanlar, farklı yaklaşımları benimsemekle beraber, haberi bir ideoloji olarak görür ve haber yapımını resmi kaynakların söylemlerini yeniden üretildiği bir uğraş alanı olarak ele alır (İnal, 1994: 159).

Liberal çoğulcu yaklaşım içerisinde gazetecinin tıpkı bir "ayna" gibi, varolan olaya ve olguya ilişkin bilgiyi yansıttığı düşünülmektedir. Bu yaklaşım, klasik demokratik teorinin içine medyanın yerleştirilmesi çabasıdır (Kaya, 1999: 25). Bu çaba basının dördüncü güç olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu yaklaşım içerisinde basını dördüncü güç olarak görme eğilimi basın çalışanlarının gerçeğe ulaşma yetisine sahip profesyoneller olarak kabul edilmesini beraberinde getirmiştir (İnal, 1994:159). Liberal çoğulcu yaklaşımda, gazetecilerin haber olarak yazdıkları olaylar karşısında nesnel-tarafsız bir tavır takınması önerilmiş ve gerekli görülmüştür (James'den aktaran İnal 1994:156). Liberal yaklaşım kitle iletişim araçlarında gerçekliğin aynen aktarılabilir olmasını, medyanın ve gazetecilerin bilgi toplama, seçme, işleme ve sunma süreçlerinde doğru, yansız, dengeli ve adil davranmalarına denk düşen nesnellik ile açıklamaktadır. Gazetecilerin bilgiyi toplama, seçme, biçimlendirme ve sunma eylemlerini; doğruluk, nesnellik, dengelilik ve yansızlık gibi profesyonel gazetecilik kodlarına ve liberal çoğulcu anlayışa dayalı

gazetecilik kültüründe egemen olan haber değeri ölçütlerine göre yaptıkları ileri sürülmektedir. Böylece liberal yaklaşım içerisinde gazeteciye, gerçekleri olduğu gibi yansıtma görevi verilmiş ve hatta gazeteciler hiçbir zaman hata yapmayan, kişisel çıkar gözetmeyen, bütünüyle özerk-tarafsız gözlemciler, kaydediciler ve aktarıcılar olarak tanımlanmışlardır (Shoemaker ve Mayfield, 1987: 6). Liberal yaklaşımın kitle iletişim araçlarında gerçekliğin aynen aktarılabilir olmasına ilişkin olarak çizdiği bu çerçeveye karşın; eleştirel yaklaşım bunun mümkün olmadığını, liberal-çoğulcu yaklaşımın medyanın gerçekliği yansıttığı iddiasının dayanağı olan nesnellik mitinin öznel değerlerden, mesleki ve örgütsel rutinlerden etkilendiğini, bu bağlamda nesnellik mitinin, gerçekte gazetecilerin yansız hareket ettiği izlenimini vererek medyanın egemen hegemonyayı destekleyen ve pekiştiren bir unsur olduğunu ortaya koymuştur.

Olayın gazeteci tarafından haber haline dönüştürülmesi aşamasına değinen Tokgöz : "Gazeteci, olayı haber yapabilmek için kendine göre olgular arasından bir seçim yaparak olayı esas çerçeve içene oturtmaya çalışmakta, doğal olarak olayın ardında yatan gerçekler üzerinde bir anlam vermeye yönelmektedir. Gerçek ile haber arasındaki bağıntıyı gazeteci, olayı aslına olanak verdiği ölçüde sadık kalarak verebilmek yönünden kurmak durumundadır" demek suretiyle; gazeteci tarafından haberi yapılacak konu ya da olay metne aktarıldığı anda, gerçeklikten uzaklaşıldığını, bu uzaklaşmanın nedeninin ise olayın haber metnine belirli bir bakış açısıyla aktarılmasından kaynaklandığını ifade etmek istemiştir (Tokgöz, 2003: 187-189). Bu yaklaşımı destekleyen eşik bekçiliği araştırmaları, medya kuruluşlarının karar alma mekanizmalarında görev yapan gazetecilerin medya içeriklerinin seçimi, düzenlenmesi ve sunum üzerindeki belirleyici etkilerini ortaya çıkarmıştır. Bu

araştırmalara göre; gazetecilerin kişisel özellikleri, etnik kökenleri, eğitim düzeyleri, değerleri, inançları, mesleki birikim ve deneyimleri gibi faktörlerin medyada gerçekliğin olduğu gibi yansıtılmasını engellediği ileri sürülmektedir. (Çebi, 1990: 125-126). Gazetecilerin yansız hareket ettiği izlenimini vererek medyanın egemen hegemonyayı destekleyen ve pekiştiren bir unsur olduğunu ortaya koyan Shomaker ve Mayfield'e göre tarafsız yaklaşım, kurulu düzenin güçlerine ya da gazeteyi finanse eden kişilere hizmet eder, tarafsız olduğu ileri sürülen bakış açısı, düzen güçlerinin ve gazete patronlarının dünya görüşüne daha yakın olma eğilimdedir. Roshco ise tarafsız olarak kaleme alınan haberlerin daha iyi organize olmuş, daha güçlü ekonomik kaynaklara sahip ve siyasal bakımdan en güçlü kesimlerin çıkarlarına hizmet ettiğini ileri sürer. Ona göre bu güç odakları, gelişmeleri kendi bakış açıları bakımından haklı çıkartabilecek açıklamaları en iyi ve en çabuk biçimde sunabilir. Mackinon'a göre tarafsızlık, toplumun bazı üyeleri vasıtasıyla diğer toplumsal kesimler üzerinde hakimiyet kurmak amacında olan egemen kesimin kullandığı stratejidir. Tuchman ise tarafsızlığın, gazetecilerin kendilerini acımasız eleştirilerden koruyabilmek için kullandıklar stratejik bir kavram olduğunu ileri sürer (Atabek, 1994: 30-31). Bu bağlamda, Tuchman nesnellik sağlamak adına gazetecilerin haberlerinde birbirleriyle çelişen önermelere yer vererek kendilerini tarafsız olmadıkları yönündeki eleştirilerden koruduklarını ve bu şekilde haber üretimini gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir (Tuchman'dan aktaran Hackett, 38-39). Nesnelliğin sağlanması adına haberde birbirleriye çelişen önermelere yer verilmesi konusunda Epstein ise "Muhabir haber olan olayı geçtikten sonra hemen bir karşı bakış açısını verir ve sonunda kendi sentezini sanki "hakikat" bu ikisinin arasında bir yerde yatıyor gibi aktarır" demektedir (Epstein'dan aktaran Hackett 38-

39.) Epstein bu sözüyle nesnellik mitinin medyada gerçekliğin sunumuna hizmet etmekten ziyade, haberci tarafından gerçeğin birbiriyle zıt bu iki önermenin arasında bir yerde olduğu izleniminin yaratılmasına; yani, gerçeğin yeniden tanımlanmasına hizmet ettiğini ortaya koymaktadır.

Kitle iletişim araçları yoluyla gerçekliğin nasıl kurulduğunu anlayabilmek için gazeteciler ve haber kaynakları arasındaki ilişkiye de değinmek gerekmektedir. Eleştirel yaklaşım tarafından çağdaş liberal demokratik sistemlerde, güçlü kişi ve grupların medya kuruluşlarının ve gazetecilerin en önemli haber kaynaklarını oluşturdukları ve gerçekliğin birincil tanımlayıcısı oldukları ortaya konmaktadır. Gerçekliğin birincil tanımlayıcısı konumunda olan bu kişiler kendi alanlarındaki sorunların tanımlanmasında yetkili olarak kabul edildiklerinden, toplumsal rol ve statü açısından güçlü ve saygın bir yere sahiptirler. Ayrıca, güçlü ve saygın konumda bulunan bu kişilerin inandırıcı olma gibi bir üstünlüğe sahip oldukları düşünülür. Bu bağlamda gazeteciler bilgi toplarken kendilerini yetkili kaynaklar biçiminde tanımlayan resmi görevlilere başvurmaktadırlar. Bu nedenlerle haberlerde resmi görevlilerin toplumsal sorunlara ilişkin tanımlamalarına yer verilirken, toplumsal sorunlara alternatif tanımlar getiren grupların, kişilerin bu tanımları haberlerde hiç yer almaz ya da bu kişiler toplumsal düzeni bozanlar olarak yer alırlar (Gurevitch ve Blumer, 1997: 208-210). Haber yapımını resmi kaynakların söylemlerinin yeniden üretildiği bir uğraş alanı olarak ele alan Hall ve arkadaşları resmi kaynaklar konusunda, haberin birincil ve ikincil tanımlayıcıları şeklinde bir saptamada bulunmuşlarıdır. Bu saptamaya göre medya kendisi haber üretmez, güvenilir kaynaklar tarafından önerilen konular arasından seçim yapar. Yani birincil tanımlayıcılar, sorunun ne olduğunu belirleyip, konuya ilişkin tartışmaların son

haline yönelik önceden bir çerçeve sunmaktadırlar. Bu bağlamda, medya kurumlarında haber üretenler, birincil tanımlayıcıları tarafından sunulan durum tanımlamalarını halkın anlayabileceği bir dile dönüştürerek yeniden üreten ikincil tanımlayıcılar olarak çalışırlar (Hall ve arkadaşlarından aktaran Poyraz, 2002: 65). "Haber toplumsal gerçekliği inşa eder önermesini ortaya koyan Tuchman da benzer şekilde; haberi toplumsal bir kurum olarak görür ve haberin toplumsal bir kurum olmasının göstergeleri olarak; İlk önce haberin bilgiyi tüketiciler için elverişli hale getiren kurumsallaşmış bir yöntem olmasını; ikinci olarak haberciliğin, meşru kurumlarla-devlet kuruluşları gibi-bütünleşik ve işbirliği içinde olmasını, son olarak haberin, bir kurumda çalışan profesyoneller (gazeteciler) tarafından toplanan ve dağıtılan bir ürün olmasını gösterir. Tuchman, haberi yapılanmış bir bilgi türü olarak nitelendirirken, habercilerin haber yapma sürecindeki eylem ve faaliyetlerini değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeyi yaparken de, haberi bir çerçeve olarak ele alarak, bu çerçevenin haber örgütlerinin ve gazetecilerin etkinlikleriyle nasıl kurulduğunu, haber değerlerine göre neyin haber yapılacağına ilişkin belirlemenin haber kuruluşlarının kaygıları ve ilgilerine göre saptandığını ortaya koymuştur (Tuchman'dan aktaran Dursun, 2004: 40-43).

Haber toplumsal gerçekliği inşa eden bir bilgi türüdür. Ancak haberi gerçeği kuran bir metin olarak kabul etmemiz, çalışmamızın ana dayanaklarından biri olan haberin temel işlevinin gerçekleri ortaya çıkarmak olduğu savını değiştirmez. Haber konusuyla ilgilenen sosyal bilimcilerin haber gerçeği inşa eder haber gerçekliğin toplumsal inşasıdır haber gazetecinin yaptığı bir şeydir önermeleri karşısında, gazetecilerden yönelen eleştirilere "Biz gazetecilerin haberi uydurduğunu söylemiyoruz, onların haberleri yaptığını söylüyoruz" şeklinde cevap vermektedirler.

Bu bağlamda her ne kadar haberin gerçeği inşa ettiği önermesine ve bu önermenin haberleri uydurdukları anlamına gelmediğine katılsak da, bu önerme gazetecilerin gerçeği arama ve halka ulaştırma görev ve sorumluluğundan uzaklaştığı izlenimini vererek gazetecileri şiddetli bir savunma içine itmektedir (Schudson, 1994: 306).

Önemli olan haberi gerçeğin inşası konumuna oturtan temel nedenleri ortaya koymanın ötesinde bunlara çözüm yolları da bulabilmektir. Bu çözümlerden biri de; gazetecilerin bilinen haber ajansları, resmi haber kaynaklarının dışında kendisine bilgi sağlayan gizli haber kaynaklarından yararlanabilmesi ve bu kaynaklardan yararlanırken gerek kendilerinin, gerek haber kaynaklarının korunmasına yönelik etik ve yasal düzenlemelere sahip olabilmeleridir. Haber kaynağının kendi kimliğinin açıklanmamasını talep etmesinin nedeni, çoğunlukla elindeki bilginin resmi haber kaynaklarının verdiği bilgilere oranla toplumda hâkim olan kanıları sarsıcı nitelikte olmasıdır. Aslında bu durum çelişkili bir biçimde, kitle iletişim araçları vasıtasıyla güç odaklarının çıkarları doğrultusunda insanlarda oluşturulan kanıların ve toplumsal gerçekliğin zedelenmesine neden olacaktır ki; bu durum toplumsal güç odaklarının hoşuna gitmeyecektir ve bu nedenle gizli haber kaynakları ve bu kaynaklarla çalışan gazeteciler baskı altında tutulacak ve özgür basın tehdit altında olacaktır. Fakat gerçeklerin ortaya çıkabilmesi, toplumsal ve siyasal kurumlardaki yozlaşmaların toplumun bilgisine sunulabilmesi açısından, haber yaparken gazeteciler tarafından gizli haber kaynaklarına başvurabilmenin önemi yadsınamaz. Haber kaynaklarının gizliliği konusunda gazetecilerin baskı altında tutulması gazetecinin haberini yaparken, habere ulaşma yollarının tıkanmasına yol açmanın yanı sıra, gazetecilerin belli başlı haber ajansları, basın açıklamaları gibi haber kaynaklarına mahkûm olmasına neden olacaktır. Bu bağlamda gazetecilere gizli haber kaynaklarından

yararlanmak suretiyle haber yapabilme olanağının sağlanması bir ölçüde de olsa haber yapımını, haber ajanslarının, resmi kaynakların söylemlerinin yeniden üretildiği bir uğraş alanı olarak nitelendirilmek kurtulabilecektir.

2.3. HABER KAYNAĞI

Haberin hammaddesi daha önce belirttiğimiz gibi olaylar ve sorunlardır. Ancak bir olay kendiliğinden haber haline gelmez. Olayların ve sorunların haber haline gelebilmesi için öncelikle gazeteciler tarafından öğrenilmeleri gerekir. Olay ve sorunların gazeteciler tarafından öğrenilmesi suretiyle gerçekleşen haberin bu ilk aşamasında karşımıza "haber kaynağı" kavramı çıkmaktadır. Eğer gazeteci haber konusu olaya doğrudan kendi gözleriyle tanıklık etmişe haberin kaynağı kendisidir. Ancak olaya tanıklık etmemiş ve başkalarından dinlediği, çeşitli yolarla edindiği bilgiler ile haberini oluşturmuşsa 3. bir şahsın haber kaynağı olması durumu söz konusudur. Bu noktada Tokgöz'e göre haber kaynakları birinci el ve ikinci el kaynaklar olarak ikiye ayrılır.

Birinci El Kaynaklar: Gazeteci prensipte görülebilir ve gözlenebilir olaylar bakımından gözlemde bulunmak suretiyle haber toplar. Bu durumda gazeteciler enformasyonu yerinden, yani birinci el kaynaklardan toplamaktadırlar. Muhabirin bizzat olaya tanıklık ettiği ya da izlediği haberler, röportajlar birinci el haber kaynaklarını oluşturur. Yerinden haber toplamada gazeteci çok iyi gözlem yapmak, konuya hakim olmak durumundadır. Bu bağlamda parlamento, iktisat, adliye

konularında muhabirlerin uzmanlaşarak yerinden haber vermede daha etkin hale geldiklerini görmekteyiz (Tokgöz, 2003: 215-216).

İkinci El Kaynaklar: Gazeteciler her zaman olayları gözlemleyebilme olanağına sahip olmayabilirler, bu durumda olayları ikinci el kaynaklardan öğrenme yoluna giderler. İkinci el kaynaklar hem haberi oluşturan hammadde işlevini, hem de gazetecinin daha önce öğrendiği olayların doğruluğunun denetimi işlevini yerini getirirler (Tokgöz, 2003: 215-217). Çünkü gazeteci haberi oluşturan olayı gözlemleme olanağı bulsa da yani bizzat olaya kendisi tanık olmuş olsa da ya da ikinci bir ağızdan olayı dinlemiş olsa da, salt olayın kendisini aktarmak gazeteciler tarafından benimsenen –benimsenmesi gereken- doğru habere ulaşma ilkesi için yeterli olmayacaktır. Haberin doğruluğunu sağlayabilmek ve haberi oluşturan olguların arkasında yatan ama görünmeyen gerçeği gün ışığına çıkartabilmek amacıyla gazeteci ikinci el kaynaklara ulaşmak durumdadır. Haber ajansları, basın bültenleri, açıklamalar, kamu özel sektör kuruluşları, oda, dernek, vakıf vs. alınan bilgi, belge verilerle oluşturulan haberlerin kaynakları ikinci el kaynaklar olarak adlandırılır (Yüksel, 2001; Gürcan, 2001: 69).

Haber Ajansları: Gazetecilik kuruluşları açısından yerinden haber verme çok pahalı bir işlem olduğu için bu işi kendisi için yapacak olan haber ajanslarına abone olurlar. Hatta gazetecilik kuruluşları kendileri yerinden haber toplasalar dahi, haber ajanslarının verdikleri bilgilerle kendi topladıkların birleştirerek haber yaparlar (Tokgöz, 2003: 216).

Daha önceleri haberler, haber mektupları yazarları, ajanları ve kuryeler kanalıyla sağlanırken, zamanla gazetelerin gelişmesi insanların dünyada olup

bitenleri haber almak ihtiyacı, çeşitli teşkilatların kurulması ihtiyacını doğurmuştur (İnuğur, 2005: 143). Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla 19. yüzyılda kurulan haber ajansları basın endüstrisinde ayrı bir bölüm oluşturmaktadır (Tokgöz, 2003: 161).

İlk haber ajansı Charles Louis Havas Tarafından 1835 yılında kurulan Havas Ajansı'dır. Havas Ajansı ilk yıllarda Brüksel ve Paris arasında güvercinlerle haber taşımış, Avrupa Basınında çıkan haberleri Fransız basınına taşımış daha sonraları Balkanlar, Mısır, Uzakdoğu ve Güney Amerika'da yayınlanan gazetelere de haber yaparak faaliyetini sürdürmüştür. Ancak Havas Ajansı, Fransa'nın işgaliyle Alman Orduları tarafından kapatılmıştır (İnuğur, 2005: 143-145).

Havas ajansını 1849'da Havas memurlarından Bernhard Wolf tarafından kurulan Wolf Ajans'ı, 1851'de İngiltere'de kurulan Reuter Ajansı izlemiştir. Bu üç haber ajansı başlangıçta Avrupa'nın haber tekelini elinde bulundurmak amacıyla çetin bir mücadeleye girişmişler, daha sonra yaptıkları ajans anlaşmasıyla dünyayı aralarında nüfuz ve çalışma bölgelerine ayırmışlardır (İnuğur, 2005: 143-145). Böylece 1870'lerde haberler bu üç büyük haber ajansı tarafından oluşturulan kartel yoluyla dolaşıma sokulmuştur (Çaplı, 2002: 70).

Günümüzde ise ABD'DEN Associated Press, İngiltere'den Reuters, Almanya'dan Agence Trance Presse dünya çapında haber dağıtım hizmetinin gerçekleşmesinde etkin rol oynamaktadırlar. Günümüz gazeteciliğinde temel haber alma kaynaklarından olan haber ajansları Amerikalı yazar John Hohenberg'in belirttiği gibi "çağımızın anonim muhabirleridir". Haber ajansları sahip oldukları üstün teknolojik olanaklar ile haber alma ve yayma işlemlerini çabuk, hızlı ve ucuz bir şekilde gerçekleştirmektedirler. UNESCO'nun yaptığı tanım günümüz haber

ajanslarının işlevini ortaya koymaktadır; "Haber ajansı, hukuki statüsü ne olursa olsun, genel anlamda haberleri, gerçekleri gösteren ve tanımlayan aktüalite belgelerini bulup, bunları kitle iletişim araçlarına, onları ikna etmenin dışında kalmak üzere yayan, yasaların hükümlerine, ticaret kurallarına uygun, olanak verdiği ölçüde tam ve tarafsız bir hizmet götüren kuruluştur" (Tokgöz, 2003: 164-165).

2.3.1. Haberde Kaynak Belirtilmesi

Haber yazılırken haberi oluşturan bilginin kimden alındığı gazeteci tarafından çeşitli yöntemlerle belirtilir. Birinci yöntem kaynağın isminin haberde belirtilmesidir. Arka Plan olarak adlandırılan ikinci yöntemde elde edilen bilgiler haberde kullanılır ancak kaynağın adı açıkça yazılmayıp ima edilir. Derin arka plan yönteminde ise kaynağın adı belirtilmediği gibi kim olduğuna dair bir imada dahi bulunulmaz. Kayıt dışı yöntemde ise(off the record) hiçbir koşulda verilen bilginin yazılmaz (Arsan, 2005: 141). Kayıt dışı haberler, Haber kaynağının duyulması istenilmeyen bilgileri gazetecinin çevresinde uyandırdığı güven ve saygınlığa dayanarak gazeteciye sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Kaynağın adının belirtilmediği hatta kim olduğuna dair imada bulunulmadığı derin arka plan yöntemin kullanılması çoğu zaman gazetecileri zor durumda bırakmaktadır. Ancak haber yaparken bu yönteme başvurulması; haberin temel işlevinin gün yüzüne çıkmamış gerçekleri ortaya çıkararak halkın bilgilendirilmesi olduğunu benimseyen gazeteciler açısından vazgeçilmezdir. Haber ve gerçek ilişkisine değinirken belirttiğimiz gibi haber ve gerçek aynı şey değildir. Günümüzde haberin işlevi bir olaya dikkat çekmektir. Gerçeğin işlevi ise gizli olguları ortaya çıkarmaktır (İrvan, 2005: 71) gün ışığına çıkmamış birçok bilgi çoğu zaman

politikacı, işadamı gibi güç odaklarını rahatsız eden türdedir. Kaynak açısından bu tür bilgileri gazetecilere iletmek kaynağın mesleki kariyerini, hayatını tehlikeye sokabilecektir. Haklı bir neden olmaksızın gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamaları veya çeşitli baskılar sonucunda açıklamaya mecbur bırakılmaları kaynakların gazetecilere karşı güvenlerini sarsacaktır. Bu durum haber kaynaklarından gazetecilere doğru akan bilgi akışını kurutacak ve halkın gerçekleri öğrenme hakkını zedeleyerek, kamunun aydınlanmasına engel olacaktır. Bu nedenle haberin temel işlevinin doğruları ortaya çıkararak halka ulaştırmak olduğu görüşünü benimseyen gazeteci açısından haber kaynağının korunması büyük önem arz etmektedir.

2.3.2. Haber Kaynağının İfade Özgürlüğü ve Basın Özgürlüğü Açısından Önemi:

İfade hürriyeti kapsamında ortaya çıkan sorunların önemli bir bölümü basın özgürlüğüne ilişkindir. Çünkü basın siyasal örgütlenmeyi, çoğulculuğu öngören demokratik yönetime işlerlik kazandırma açısından önemli bir rol oynamaktadır. Basın özgürlüğü sadece haber ve düşünceleri iletme özgürlüğünden ibaret değildir, kamunun haber ve düşünceleri alma onlara ulaşma hakkını da içerir. Vatandaşların haber alma hakkına sahip olabilmesi gazetecilerin habere ulaşma ve onu elde hakkına sahip olabilmelerine bağlıdır. Gazeteciler açısından habere ulaşma hakkı haber, fikir ve bilgilerin serbestçe toplanabilmesi anlamına gelmektedir. Gazetecilerin haber, fikir ve bilgilere ulaşabilmesi haber kaynaklarının çeşitliliği ve habere ulaşma kanallarının açık olmasına bağlıdır. Basın özgürlüğünün varlığı için gerekli olan habere ulaşma hakkının önündeki engellerden bir tanesi de gazetecinin haber

kaynağını açıklamaya zorlanmasıdır. Daha önceki açıklamalardan anlaşılacağı üzere haberin gerçekleri ortaya çıkarma işlevini yerine getirmesinde gazetecinin haber kaynağını açıklamama hakkının korunması büyük önem arz etmektedir. Gazetecinin, Haber kaynağından kendisine yönelen bilgiler doğrultusunda yaptığı haberlerle gerçekleri halka sunabilmesi için "haber kaynağını açıklamam hakkı"nın basın özgürlüğü çerçevesinde sağlanması gerekir.

3. BÖLÜM

GAZETECİLERİN HABER KAYNAĞINI AÇIKLAMAMA HAKKININ HUKUKİ VE ETİK DAYANAKLARI

3.1. Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakkının Uluslararası Hukuk Dayanakları

Bu bölümde Türkiye açısından bağlayıcı olan gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının uluslararası hukuk dayanakları ele alınacaktır. Anayasa'nın 90. maddesinin 5. fıkrasında belirtildiği üzere usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi iç hukukumuzun bir parçası olarak kabul edildiğinden ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve vatandaşları bu sözleşme hükümlerine uymakla yükümlü olduğundan, sözleşmenin konumuza ilişkin olarak öngördüğü düzenlemeleri irdelemek yerinde olacaktır.

Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesi gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının asgari standardı olarak kabul edilmiştir. Sözleşmede öngörülen asgari standart uyarınca, sözleşmeye taraf olan ülkeler tarafından gazetecilerin haber

kaynaklarını açıklamama hakkına getirilen kısıtlamalar, sözleşmenin 10. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen nedenlerin dışına çıkamayacak ve getirilen kısıtlamalar ifade özgürlüğünü ihlal edip etmediğine yönelik olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin denetimine tabi tutulacaktır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf ülkelerden biri olan Türkiye, gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının iç hukuktaki düzenlemeleri ve uygulamaları açısından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde öngörülen asgari standarda ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin denetimine bağlı kalmakla yükümlüdür.

Bu nedenlerle iç hukukumuzdaki gazetecilerin haber kaynaklarına ilişkin hukuki düzenleme ve uygulamalar ile etik ilkelerin incelemesine geçmeden önce Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine hâkim olan felsefeye ve tarihi gelişimine değinerek gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının asgari standardı olan ve ifade özgürlüğünün düzenlendiği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinin irdelenmesinde fayda görülmektedir.

3.1.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında yaşanan insanlık adına üzücü ve utanç verici olaylar, savaştan sonra milletleri "insan haklarını" korumayı amaçlayan uluslararası çabalara yöneltmiştir (Reisoğlu, 2001: 6).

İnsan haklarının korunması ve güvence altına alınması, İkinci Dünya Savaşına kadar, esas itibariyle bir iç hukuk, bir anayasa sorunu olarak görülmüştür (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2005: 4). Bunun nedeni, uluslararası hukukun sadece

devletlerarası ilişkilerle ilgilenerek bireyi uzun süre süje (özne) olarak görmemesidir (Tezcan, Erdem, Sancakdar, Önok, 2006: 30).

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve savaş döneminde yaşanan soykırım, sürgün, işkence gibi insanlık dışı olaylar, uluslararası kamuoyunun büyük tepkisini çekmiştir. Bu tepkinin sonucunda insan haklarının uluslararası alanda da korunması zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Tezcan, Erdem, Sancakdar, Önok, 2006: 31). Böylelikle insanlık tarihinin en kanlı ve acı olaylarına tanıklık eden dünya, İkinci Dünya Savaşından sonra yeni bir insan hakları dönemine girmiş ve artık birey uluslararası hukukun da öznesi haline gemleye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu acı sonucun, insanın insan olarak değerini, insanlar arasındaki eşitliği reddeden görüşün yeniden ortaya çıkmaması ve insan haklarına saygılı bir düzenin kurulması amacıyla Birleşmiş Milletler Andlaşması San Francisco' da 26 Haziran 1945'de imzalanarak, 24 Ekim 1945 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu andlaşma Türkiye tarafından 15 Mayıs 1945 tarih ve 4801 sayılı yasa ile onaylanmıştır. 10 Aralık 1948 günü ise İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir. Bu belge, kişisel ve siyasi hakların yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel hakları da içermektedir (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2005: 7).

İkinci Dünya Savaşında yaşanan insanlık dışı olayların sonucu olarak ortaya çıkan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler Şartı, insan haklarının korunması ve güvence altına alınmasını, insanlık için izlenmesi gereken temel bir yol olarak belirlemişlerdir.

Birleşmiş Milletler Örgütü evrensel bir birlik olarak, barışın sağlanmasındaki zorluğu görerek, ortak değerlere sahip bölgesel kuruluşlara ağırlık verilmesi gereğini duymuş ve bunu teşvik etmiştir. 1948'de Lahey'de toplanan Avrupa Kongresi, toplantı sonunda yayımladığı "Avrupa Birliğine Mesaj" ile "Avrupa Birliği" kurulması çağrısında bulunmuştur. Bu mesajla aynı zamanda "… Düşünce, toplantı ve düşünceyi açıklama özgürlüklerinin ve siyasal muhalefetin serbestçe yürütülmesini güvence altına alacak bir İnsan Hakları Temel Yasasının kaleme alınması ve bu yasanın uygulanmasını sağlamada gerekli yaptırımları yerine getirme yetkisine sahip bir İnsan Hakları Divanı…" istendiği duyurulmuştur (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2005: 7). İşte bu anlayış çerçevesinde gelişen Avrupa Hareketinin ürünü olarak Avrupa Konseyi on Batı Avrupa ülkesinin katılımıyla kurulmuştur. Avrupa Konseyi, savaşın Avrupa ülkelerinde yol açtığı toplumsal, siyasal, ekonomik çöküntü ve savaş sırasında insanlığa karşı işlenen suçlar karşısında yeni bir Avrupa'nın inşa edilmesi ve birliğin sağlanması amacıyla kurulan ilk siyasi örgüttür (Sunay, 2001: 21).

İlk olarak Birleşmiş Milletler kapsamında ortaya çıkan girişimler, daha sonra bölgesel sözleşme ve belgelerle, özellikle Avrupa Konseyi bünyesinde geliştirilerek, yaptırıma bağlanmıştır (Reisoğlu, 2001: 6).

Avrupa Konseyi, kurulur kurulmaz, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi sorununa öncelik vererek, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlanma çalışmalarına başlamış, 4 Kasım 1950'de aralarında Türkiye'nin de bulunduğu onbeş devlet tarafından Roma'da "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzalanmıştır" (Reisoğlu, 2001: 33).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Önemi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde düzenlenen hak ve hürriyetler demokratik rejimin temeli sayılarak, bunlara saygı gösterilmesi hususu aynı anlayışta olan üye ülkelerin en önemli amacı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca üye devletler, iç hukuklarında Sözleşmeye aykırı hüküm koymamayı, var olan hukuki düzenlemelerini de Sözleşme ile uyumlu hale getirmeyi yüklenmişlerdir. Bu özelliği dolayısıyla Sözleşme, Avrupa ülkelerinin ortak, tarihsel, kültürel mirası çerçevesinde ortaya çıkan ve bu ülkeler arasında insan haklarına dayalı ortak kamu düzeni anlayışını kuran bir belge niteliğindedir (Sunay, 2001: 22).

Avrupa Sözleşmesi'nin asıl önemi Evresel Bildirge'den esinlenerek hak ve özgürlükleri güvence altına almasından ziyade, "ortak güvence" sistemine dayanan uluslararası bir yargısal denetim mekanizması kurması ve bireye sağlanan güvenceyi bir yaptırıma bağlamasıdır. Bu şekilde insan haklarının korunması sorunu ulusal düzeyden uluslararası düzeye taşınarak, birey uluslararası hukukun süjesi haline gelmiştir (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2005: 11).

4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi son 50 yılda hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından yapılan yorumlar, hem de Avrupa Konseyi'nin çalışmaları temelinde evrim geçirmiştir. Konsey, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin kapsamını genişleten bir dizi ek protokolün yanı sıra, üye ülkeler için davranış standartları geliştiren ve öneren karar ve tavsiye kararları kabul etmiş ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hükümlerine uymayan devletlere yaptırımlar uygulamıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde İfade Hürriyeti: 10. Madde

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından yürütülmüş olan İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumak için Avrupa Konvansiyonu sonucu 3 Eylül 1953'te yürürlüğe girmiştir. Sözleşme yapılırken önem verilen husus çok sayıda hak ve özgürlüğü kapsamasından ziyade, kapsadığı az sayıda hak ve özgürlüğü etkin bir biçimde korumasıdır (Çankaya ve Yamaner, 2006: 17).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi, 10 Aralık 1948 tarihinde benimsenen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 19. maddesinden kaynaklanmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi İfade Özgürlüğünü, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 19. maddesinde bulunan benzer sözcüklerle korur. Ancak, 10. madde bu bildiriden farklı olarak ifade özgürlüğü hakkının, devletleri, radyo TV yayıncılığı sektöründe ruhsat verme mekanizmaları oluşturmaktan men etmeyeceğini belirtmekte ve ifade özgürlüğü hakkı üzerinde kısıtlamalara ilişkin ayrıntılı bir düzenlemeye yer vermektedir (Karadağ, 2006: 82).

Sözleşmenin haberleşme hakkını düzenleyen 8. vicdan ve din özgürlüğünü düzenleyen 9. ve toplantı özgürlüğünü düzenleyen 11. maddeleriyle ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. madde arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Sözleşme ile kabul edilen hak ve hürriyetlerin pek çoğunun kullanılabilmesinin ön şartını teşkil eden 10. maddede düzenlenen ifade özgürlüğü, yukarıda sayılan maddeler arasından özellikle çalışmamız açısından değerlendirilmesinde fayda görülen Sözleşmenin 9. maddesinde yer alan düşünce,

vicdan ve din hürriyetini tamamlayıcı niteliktedir. Sözleşmeye göre 9. maddedeki düşünce ve inançlar açığa vurulduğu takdirde 10. Madde Kapsamında değerlendirilmektedir (Sunay, 2001:30). Bir başka deyişle; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi, anılan sözleşmenin 9. maddesinde belirtilen "Düşünce, Din ve Vicdan Özgürlüğü"nü tamamlamakla birlikte düşüncelerin açığı vurulması hakkını güvence altına almıştır. Ancak bu maddeler arasında sıkı bir bağlantı olduğundan, anlam ve içeriklerini birbirinden ayırmada yaşanan güçlük nedeniyle Komisyon ve AİHM bu iki maddeyi birlikte ele almaktadırlar.

İfade Özgürlüğü ile ilgili Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi şunları öngörmektedir:

1. *Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesine uğramaksızın ve ulusal sınırlara bakılmaksızın, bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, sinema ya da televizyon işletmelerini izne bağlamasına engel değildir.*
2. *Bu özgürlüklerin kullanılması görev ve sorumluluklarla birlikte olabileceğinden, ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü ya da kamu güvenliği, suçun ya da düzensizliğin önlenmesi, sağlığın ya da ahlakın korunması, başkalarının şöhret ya da haklarının korunması, gizli belgelerin açığa vurulmasının önlenmesi, ya da yargılama organının otorite ve tarafsızlığının sürdürülmesi amacıyla, hukukun öngördüğü ve demokratik bir toplumda gerekli bulunan formalitelere, şartlara, kısıtlamalara ya da cezalara tabi tutulabilir.*

10. maddenin ilk fıkrasında ifade özgürlüğü konusunda bir ilke ortaya konmakta ve ifade özgürlüğü güvence altına alınmaktadır. İfade özgürlüğünün içeriğinin belirlendiği 1. fıkrada bu özgürlüğün yalnızca kişinin düşüncelerini açıklamasını ve yaymasını değil aynı zamanda haber alma özgürlüğünü de kapsadığı belirtilmektedir. Bilgi ve düşünceleri alma ve verme özgürlüğü çift taraflı bir özgürlüktür. Haberi veren ve haberi alan arasında gerçekleşen bu özgürlük iletişim özgürlüğü olarak da adlandırılır (Çankaya ve Yamaner, 2006: 20-21). Dolayısıyla sözleşme hem haber vereni düşünceler serbestçe ulaşabilmesi açısından hem de haber alanı bilgiye serbestçe ulaşabilmesi açısından korumaktadır. Anayasanın 26. maddesi de Sözleşmenin 10. maddesiyle paralellik göstererek, ifade hürriyetinin resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini kapsadığını belirtmektedir. Sözleşme Anayasa'dan farklı olarak haber alma ve vermenin ülke sınırları söz konusu olmaksızın geçerli olacağını öngörmektedir.

10. maddenin 1. fıkrasının haberi verenin; konumuz açısından gazetecinin habere ulaşmasını koruma altına alması "Gazetecilerin Haber Kaynaklarının Korunması Hakkı"nın da bu maddenin korumasından yararlanması sonucu ortaya çıkarır. Çünkü gazetecinin habere ulaşma hakkı kendisine bilgi sağlayacak kaynaklara ulaşabilmesi ve aynı zamanda bu kaynaklardan kendisine yönelen bilgi akışıyla ilgilidir. Habere ulaşma hakkının sağlanabilmesi için gazetecilerin haber kaynaklarının korunması hakkının da 10. madde kapsamında koruma altına alınması zaruridir. Zira Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin uygulamaları da bu yöndedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından "Gazetecilerin Haber Kaynaklarının Korunması Hakkının" 10. madde kapsamında değerlendirmesinin gerekçesi,

Mahkemenin Goodwin davasında vermiş olduğu kararla gözler önüne serilmektedir. Bu karara göre, gazetecilik kaynaklarının korunması, basın özgürlüğünün ana koşullarından birisidir. Böyle bir korumanın olmaması durumunda, haber kaynakları kamu yararına olan meselelerde kamuyu bilgilendirmek konusunda basına yardımcı olmaktan kaçınabilecekledir. Bunun sonucu olarak da basının hayati nitelikteki "kamunun bekçi köpeği" olma rolünün sarsılabileceğini ve basının doğru ve güvenilir bilgi sağlama yeteneğinin olumsuz yönde etkilenebileceğini belirtmektedir (Goodwin /United Kingdom, 17488/90, 27. 03. 1996).

2. fıkrada ise ifade özgürlüğüne karşı izin verilebilir müdahalelerin neler olduğu düzenlemektedir. Gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkına getirilecek kısıtlamalar da, yine 10. maddenin 2. fıkrasında belirtilen nedenlerin dışına çıkamayacaktır.

Maddenin Önemi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesinin, sözleşmenin en temel ve en önemli hükümlerinden birini içerdiğini söylemek yanlış olmaz. Zira Avrpua İnsan Hakları Mahkemesi ifade özgürlüğüne vermiş olduğu önemi sembolik olarak göstermek amacıyla ilk kararını ifade özgürlüğü ile ilgili olarak vermiştir (Bıçak, 2001: 55-56). Bu kararı izleyen yıllarda da Avrupa Komisyonu ve İnsan Hakları Mahkemesi ifade özgürlüğü konusunda zengin ve eşsiz bir hukuk tatbikatı geliştirmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Handyside Birleşik Krallık davasında " İfade özgürlüğü, demokratik bir toplumun asli temellerindendir, bu toplumun

ilerlemesinin ve bireyin gelişmesinin temel koşullarından birisini oluşturur." saptamasıyla ifade özgürlüğünün, bireyin ve toplumun gelişmesi açısından önemi ortaya koymuştur.

İfade özgürlüğü kendi içinde önem taşıyan temel bir hak olmakla beraber Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden kaynaklanan başka hakların da korunması açısından merkezi bir rol oynamaktadır. İfade özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin koruduğu özel hayatın korunması, din özgürlüğü, adil yargılanma hakkı gibi haklarla çelişmesi durumunda özellik arz etmektedir. Bu durumda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, bir hakkın öteki karşısındaki üstünlüğünü sağlamak için bir denge arar. Çelişen haklardan biri ifade özgürlüğü ise, kurulacak dengede bu özgürlüğün önemi göz önüne alınır. (Macovei, 2000: 5)

Madde'nin Öngördüğü Korumanın Kapsamı:

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmenin 10. maddesinin 1. fıkrasında yer alan ifade özgürlüğü bu madde çerçevesinde hükümetlerin yetki alanı içindeki herkese tanınmıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki; Mahkemeye göre herkese aynı şartlarda tanınan bu özgürlük, bazı meslek gruplarının öngördüğü özellik dolayısıyla bu gruba dâhil olanların bu özgürlüğün kullanımında daha dar alan içinde olmaları sonucunu doğuracaktır. Bu durum ise 10. madde hükmünün ihlali anlamına gelmeyecektir (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2005: 357).

Gerçek kişiler yanında tüzel kişiler ve insan hakları toplulukları, hükümet dışı her teşekkülün 34. madde hükmünün (bireysel başvuru) süjeleri olmalarından bahisle 10. madde hükmünün de yararlanıcısıdırlar (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2005: 357).

Küçük grupların veya tek bir kişi tarafından dile getirilen bilgi ve kanaatlerin, çoğunluk veya büyük gruplar tarafından paylaşılan fikirlere nazaran Devletlerin müdahalesi ile karşılaşma riski daha yüksektir. Bu nedenle küçük gruplar veya tek bir kişinin açıkladığı fikirleri çoğunluğu sarsıcı türden olsa bile 10. maddenin koruması altındadır (Macovei, 2000: 13).

Sözleşme çerçevesinde ifade hürriyetinin kapsamına ilişkin en detaylı açıklama Handyside kararında yapılmıştır. Bu kararda Mahkeme'ye göre, "*Düşünce özgürlüğü demokratik toplumun başlıca temel taşlarından, kişinin ilerleyip gelişmesinin asal koşullarından birini teşkil eder. 2. fıkra hükmü saklı kalmak kaydıyla ifade özgürlüğü sadece hoşa giden ya da insanları incitmeyen veya önemsenmeyen bilgi ve düşünceler için değil, aynı zamanda Devleti veya toplumun bir kesimini inciten, şok eden veya rahatsız eden bilgi ve düşünceler için de geçerlidir. Demokratik toplumun olmazsa olmaz koşullarını oluşturan, çoğulculuk, hoşgörü ve açık görüşlülük bunu gerektirir*" (Handiyside/İngiltere, 7. 12. 1976, par. 46). Buna ilaveten Mahkeme Handyside kararındaki yorumunu tamamlayıcı nitelikte olmak üzere, Ligens/Avusturya kararında, resmi statükoya aykırı olan görüşlerin de kendilerine siyasi arenada yer bulabilecekleri değerlendirmesinde bulunmuş ve ifade hürriyetinin kapsamının belirlenmesinde devlet ya da hükümet düzenin değil, demokratik toplum düzeninin gereklerinin esas olduğunu belirtmiştir.

Haber verme, düşünceyi açıklamada kullanılan araç ve açıklamanın aldığı şekil ya da içerik fark gözetilmeksizin 10. maddenin 1. fıkrasının son cümlesinden anlaşılacağı üzere hükmün kapsamı içinde değerlendirilir. Mahkeme de bu konuda

"…açıklanan düşüncenin yalnız içeriği değil, ifade yol ve şekli de 10. maddenin koruması altındadır" demektedir (Oberschilck/Avusturya, 23. 05. 1991,).

İfadenin içeriği konusunda Komisyon ve Divan 10. maddedeki ifade teriminin, sosyal, siyasi, hukuki vs. her türlü görüş açıklamasını kapsadığını belirtmektedir (Sunay, 2001: 32). Bu özgürlüğün kullanılmasında görüş ve kanaatler; içeriği, kalitesi, doğruluk düzeyi, ifade yeri, tarzı ve yöntemi önemli olmaksızın bu özgürlüğün kapsamı içinde değerlendirilmektedir.

İfadenin şekli ile kastedilen sözlü, yazılı ya da artistik nitelikte ifadenin dışa vurumudur (Sunay, 2001: 42). 10. maddenin koruduğu ifade yazılı ya da sözel kelimelerle sınırlı değildir; bir fikir ifade eden, bir bilgi sunan resimler, görüntüler ya da eylemler de 10. maddenin kapsamında değerlendirilir.

Divan her çeşit kültürel, siyasi, sanatsal, sosyal bilgi ve düşüncelerin karşılıklı değişimini sağlayan sanatsal ifadenin de "ifade teriminin" kapsamında yer aldığını belirtmiştir (Müler vd/İsviçre 10737/ 24. 05. 1998, par. 27b).

Ticari nitelikteki fikir açıklamaları da, 10. madde çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ancak Komisyon, ticari nitelikteki fikir açıklamalarına tanınan korumanın, siyasal fikirleri ifade etmeye tanınan korumadan daha sınırlı olduğunu açıklamıştır.

Her türlü sanatsal, estetik ve iletişimsel araçlar kullanılarak ortaya konan ifadeler bu madde çerçevesinde korunduğu gibi, bu özgürlüğün pozitif kısmını içeren konuşma hakkı yanında pek doğal olarak negatif kısmını oluşturan konuşmama hakkı

da; örneğin çalışmamızın ana direğini oluşturan haber kaynağını açıklamama özgürlüğü de bu madde kapsamında korunmaktadır.

İfade etmede kullanılan araçlar, sözlü ya da yazılı basın, radyo-TV, sokak gösterileri, toplantı, dernek, sendika vs. dir. Basın ve radyo-tv aracılığıyla ifade hürriyetinin kullanılması Sözleşmenin 10/1 madde kapsamında ele alınırken, dernek, sendika ve toplantı hürriyetleri ayrı maddede düzenlenmiştir.

10. maddenin çizdiği çerçeveye baktığımızda, ifade özgürlüğü haber ve bilgi alma hakkını da içermekte; ancak bu özgürlüğün kullanılmasında devlete pozitif bir yükümlülük getirmemektedir. Burada devletin yükümlülüğü, bu özgürlüğün kullanılmasına müdahale etmemek üzere negatif olarak kurulmuştur.

İfade Özgürlüğünün Kullanılması Üzerindeki Kısıtlama Sistemi

İfade özgürlüğü, demokratik toplum temel yapısını oluşturan unsurlardan biri olmakla beraber mutlak bir özgürlük değildir. Belirli şartlarda ifade özgürlüğü Sözleşmeye taraf devletlerce kısıtlanabilmektedir. Ancak bu kısıtlamanın Sözleşmenin 10/2 maddesinde belirtilen sebeplere dayanması gereklidir. Bu yönüyle Sözleşme genel sınırlama sebeplerine yer vermeyerek hürriyetlerin sınırlanmasının dar yorumlanmasını mümkün kılmaktadır. Zira Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 10/2'deki sınırlama sebeplerinin istisnai olduklarını ve dar yorumlanmaları gerektiğini belirtmektedir (Sunay, 2001: 78-79).

Demokratik toplumda mutlak bir özgürlük olmayan ifade özgürlüğü sınırlamalardan muaf değildir (Bıçak, 2002: 20). İfade özgürlüğüne yönelik herhangi bir sınırlamanın-müdahalenin-yaptırımın meşru sayılabilmesi için üç ölçüte bir arada

uyulması gereklidir. Bu üç ölçüt sözleşme tarafından ifade hürriyetinin kullanımına kayıtsız şartsız bir sınırlama yetkisi tanınmadığını göstermektedir (Sunay, 2001: 76). Üye devletler kendi sınırlama sebeplerini ve ölçülerini oluştururken bir serbesti alanına sahiptir. Ancak bu serbesti alanını aşıp aşmadıkları konusunda sözleşme hükümleri çerçevesinde Mahkemenin denetimine tabidirler.

1-Sınırlama "Yasa" ile öngörülmüş olmalıdır: İfade özgürlüğüne getirilen sınırlamanın yasada veya başka bir hukuki kaynakta duraksamaya yol açmayacak şekilde yer alması gereklidir. Yasa ile öngörülmüş olmadan kasıt, sonuçlarının öngörülebilirliği ve ulaşılabilirliğidir. Bir yasanın öngörülebilir olması vatandaşların davranışlarını söz konusu yasaya göre ayarlamalarına imkan sağlayacak ölçüde kuralların açıklıkla formüle edilmiş olmasıdır (Bıçak, 2001: 21). Ulaşılabilir olma ise kuralın açık ve kesin anlamlı olması; dolayısıyla vatandaşın açık ve kesin olan hukuk kuralını rahatça anlayabilmesi ve yeterli bilgi sahibi olabilmesidir (Sunay, 2001: 124).

Sözleşmede kanun kavramının tanımına ilişkin olarak şekli ya da maddi kanun ayrımından hangisinin benimsendiğine ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak Mahkemenin çeşitli kararlarında kanun kavramına ilişkin açıklamalarda bulunmasıyla içtihadi hukuk yoluyla bu kavrama açıklık getirdiği görülmektedir. Bu kararlardan öncelikle kanun kavramının maddi anlamının benimsendiği yani genel, soyut, objektif ve kişisel olmayan kuralları içeren işlemlerle bir hürriyetin sınırlanabileceği ortaya çıkmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Sunday Times* kararıyla kanun kavramına ilişkin ayrıntılı bir açıklamada bulunmuştur. Mahkemenin, kanun kavramının hem

yazılı hukuku hem de yazılı olmayan örf ve adet hukukun kapsadığa karar vererek İngiliz hukukunun kendine özgü niteliği gözetmiş olması Sözleşmede yer alan "sınırlamamının ancak kanunla yapılacağı" hükmünün sınırlarının oldukça geniş tutulduğun ortaya koymaktadır. Ayrıca mahkeme bu kararında aksine bir tutumun Common Law ülkesi İngiltere'nin Sözleşmenin 10/2 maddesinin korumasından yoksun kalmasına yol açarak hukuk sisteminin yara almasına neden olacağını belirterek isabetli bir karar verdiği görülmektedir (Sunay, 2001: 22-123).

2-Alınan Önlem, "sınırlı sayıda belirtilmiş olan meşru amaçlardan birini izlemelidir" (Kaboğlu, 2002: 339). Sözleşmenin 10/2 maddesinde tek tek sayılan "ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzenin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli tutulması kaydıyla alınmış bilginin açıklanmasının engellenmesi veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması" sebeplerinden birinin varlığı halinde ifade özgürlüğünün kullanımına müdahale edilmesi söz konusu olabilir. Sözleşmenin öngördüğü sınırlama nedenlerinin üç farklı alana ilişkin olduğu söylenebilir; Birincisi ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü ya da kamu güvenliği, düzenin savunulması ve suçun önlenmesidir. İkincisi, sağlığın, ahlakın ve başkalarının haklarının korumasıdır. Üçüncüsü ise gizli belgelerin ifşasını önlemek ya da yargı erkinin tarafsızlığını ve otoritesini güvence altına almaktır (Kaboğlu, 2002: 340).

3-Sınırlama demokratik toplum bakımından zorunlu olmalı ve öngörülen amaca ulaşmak bakımından ölçülü (oranlı) olmalıdır (Kaboğlu, 2002: 339). Demokratik toplum kavramı ile sınırlamanın varacağı son nokta ifade edilmektedir

(Sunay, 2001: 107). Bir başka değişle sınırlamanın sınırlanmasındaki en temel ve uç nokta sınırlamanın demokratik toplum bakımından zorunlu olmasıdır. Demokratik toplum kavramının unsurları içtihat hukukuyla belirlenmiş olan çoğulculuk, hoşgörü ve geniş fikirliliktir. (Fressoz/Roire/Fransa, 29183/95 21. 11. 1999 par. 49). Zorunlu olmadan kastedilen ise sınırlamanın demokratik toplunda kabul edilmesi için, zorlayıcı toplumsal bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasıdır. Ölçülük ilkesi "demokratik toplumda gerekli olmanın" bir alt kavramı olarak ortaya çıkmaktadır. Ölçülülük ilkesinde amaç, sınırlama sebebindeki amaca ulaşılabilecek ölçüde özgürlüğün sınırlanmasıdır (Sunay, 2001:102). Goodwin davası başlığı üzerinde durulacak olan haber kaynaklarının korunmasına yönelik olarak Avrupa İnsan Hakları Mahekemesi vermiş olduğu kararda, ölçülük ilkesine dayanarak başkalarının haklarını korumak amacıyla ifade hürriyetinin sınırlandırılması için kamunun bilgilendirilmesi hakkından daha ağır basan bir kamu menfaati bulunması gerektiğinin altını çizmiştir. Mahkeme somut olayda ifade hürriyetinin sınırlandırılması için kamunun bilgilendirilmesi hakkından daha ağır basan bir kamu menfaati bulunmadığından ve sınırlamanın demokratik toplum bakımından zorlayıcı bir ihtiyacı karşılamadığından 10. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir (Goodwin /United Kingdom, 17488/90, 27. 03. 1996).

3.1.2. Gazetecilerin Bilgi Kaynaklarını Açıklamama Hakkına İlişkin Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı

Avrupa Konseyi 1995 yılında " Kitle İletişim Araçları" politikası konusundaki toplantıda "medyanın bilgi alma ve yayma hakkını" gündemine almış, bu çerçevede tartıştığı konulardan biri de "gazetecilerin bilgi kaynaklarının gizliliği

ve güvenliği nasıl sağlanabilir" konusu olmuştur. Toplantı sonucunda; 1991 tarihli AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) Moskova Toplantısı Belgesi'nin 26. maddesine göndermede bulunarak; İletişim hakkını, medyanın bilgi, haber ve görüşleri toplama, yayma hakkı dâhil olmak üzere ifade özgürlüğü hakkının önemini, tekrarlayarak, bağımsız bir medya için temel insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasından tüm hükümetleri sorumlu tutmuşlardır. Buna ilaveten ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasında yasayla konulacak sınırlamaların uluslararası sözleşmelerde kabul edilen ilkelere uyumlu olmasını, demokratik toplum düzeni için koşul kabul etmişlerdir. Bu gelişmelerin akabinde gerçekleşen ilk somut adım Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 8 Mart 2000 tarihli 701. toplantısında vermiş olduğu gazetecilerin "haber kaynaklarını açıklamama hakları" konusunda üye devletlere R(2000) sayılı Tavsiye Kararı ve bu kararın devamında tespit edilen ilkelerdir (İlkiz, 2005:131-132)

Tavsiye kararı ve ilkeleri incelemeden önce "Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakları" konusundaki Tavsiye Kararının kaynağını oluşturan AİHM'nin 27 Mart 1996 tarihinde karara bağladığı Goodwin Davasını incelemek yerinde olacaktır.

Goodwin Davası

William Goodwin, Londra'da Morgan-Grampian Yayıncılık şirketine bağlı The Engineer'da stajyer gazeteci olarak çalışırken, telefonla kendisine ulaşan bir kaynaktan bir takım bilgiler edinmiştir. Bu bilgilere göre, zarar eden Tetra şirketi, mali sorunlar içindeydi ve 5 milyon sterlin borç alacaktı. Gazeteci Goodwin Tetra şirketi hakkında bir makale yazmak ve edindiği bilgileri teyit etmek amacıyla Tetra

şirketi ile görüşür. Bu görüşme sonucunda elde edilen bilginin son derece gizli olduğu ve sadece şirketin üst düzey yetkililer tarafından bilindiğini, bu konuyla ilgili dosyalardan birinin kaybolmuş olduğu ortaya çıkar.

Bu gelişmeler üzerine Tetra şirketi bu bilgilerin haber olarak yayımlanması halinde, diğer firmaların güvenini yitireceğini, siparişlerin iptal edileceğini ve iflas etmesi halinde çok sayıda kişinin işsiz kalacağını öne sürerek yargıya başvurur. Bu konudaki yargı kararı yayının geçici tedbir kararıyla durdurulması yönündedir ve bu karar tüm ulusal gazetelere bildirilir.

Mahkeme Goodwin'e ve yayın şirketine, telefon konuşması notları, Tetra şirketine ait tüm belgelerin teslimini, kaynağın kimliğinin mahkemeye bildirilmesi emrini vermiştir. Mahkeme bu kararın gerekçesinin "adalet yararı" olduğunu belirtmiştir. Emre uyulması halinde kaynağın kimliği ortaya çıkacak böylelikle hakkında yasal kovuşturmaya başlanabilecek ve bilgilerin kamuya yayılmasını önlemek amacıyla da ihtiyati tedbir kararı verilebilecektir.

Gazeteci ve yayın şirketi emre uymazlar ve emrin durdurulması amacıyla bir üst yargı merciine başvururlar. Ancak üst mahkeme bu talebi kabul etmeyerek stajyer gazeteci Goodwin'i mahkemeye itaatsizlikten 5 bin sterlin para cezasına mahkûm eder.

Goodwin haber kaynağının kimliğini açıklamasını talep eden mahkeme emrinin ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini ileri sürerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu davada öncelikle her insanın ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğunu, bu hakkın resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini ülke sınırları söz konusu olmaksızın kapsamında barındığını ifade etmiştir. Mahkemeye göre, ödev ve sorumluluklar içeren bu hak yasa tarafından belirli formalitelere, koşullara, sınırlamalara kısıtlamalara bağlanabilir. Ancak bütün bu önlemler demokratik bir toplum, ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü ya da kamunun güvenliği, düzenin korunması, suçun önlenmesi, sağlık ve ahlakın, başkalarının ün ve haklarının korunması, gizli belgelerin açığa vurulmasının önlenmesi ya da yargılama organın otorite ve tarafsızlığının garanti altına alınması için gereklidir. Mahkeme tarafında yapılan bu tespitler yukarıda ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğünün düzenlediği 10. maddenin birinci ve ikinci paragrafında belirtilen hususlara uygundur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ifade özgürlüğünün demokratik toplumun temel direklerinden birini oluşturmakta olduğunu ve bu nedenle basına verilen garantilerin özel bir önemi olduğunu hatırlatarak; gazetecilik kaynaklarının korunmasının üye devletlerin pek çoğundaki basın meslek ilkelerinde belirtildiği ve gazetecilik özgürlükleri hakkındaki bazı uluslararası belgelerde onaylandığı üzere basın özgürlüğünün ana koşullarından biri olduğunu belirtmiştir. Goodwin kararında gazetecinin haber kaynağını açıklamaya zorlanması durumunda basının hayati nitelikteki kamunun "bekçi köpeği" olma rolünün sarsılabileceğinin ve basının doğru ve güvenilir bilgi sağlama yetisinin olumsuz yönde etkileneceğinin altı çizilerek, böyle bir zorlamanın demokratik toplum ölçütüyle bağdaşmayacağı ifade edilmiştir. Her ne kadar İngiltere mahkemelerinin gazeteciye kaynağını açıklama emri, toplum

yararı ve ihtiyati tedbir kararını destelemek gerekçesiyle verilmiş ve bu yolla şirketin hakları koruma altına alınmış olsa da ifade özgürlüğüne bir kısıtlama getirmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinin ikinci paragrafında sözleşmeye taraf devletlere ifade özgürlüğüne belli ölçütlere uygun olarak kısıtlama getirebilecekleri konusunda takdir yetkisi verilmiştir. Ancak bu sınırlamanın meşru olabilmesi için "sınırlamanın yasa ile öngörülmüş olması", "sınırlamanın sınırlı sayıda belirtilmiş olan meşru amaçlardan birini izlemesi" "sınırlamanın demokratik toplum bakımından zorunlu olması ve öngörülen amaca ulaşmak bakımından ölçülü olması" ölçütlerini bir arada barındırması gerekmektedir.

Bu ölçütleri dikkate alan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi öncelikle "mahkemeye itaatsizlik" gerekçesiyle uygulanan para cezasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. paragrafı nezdinde meşru olup olmadığını inceleyerek; açıklama emrine dayanan para cezasının iç hukuk üstünde temellendiğini ve iç hukuk düzenlemelerine aykırı bulunmadığın ama yasanın yeterince açık ve net olmadığını belirtmiştir. Kısıtlama, bir kanuna dayandığı için "kısıtlamanın kanunla öngörülmüş olma" ölçütüne uygun gözükmektedir ancak bu ölçütün tam olarak gerçekleşmesi için kısıtlamayı getiren kanun maddesin açık ve net olarak formüle edilmesi gerekir. Yasa maddesi açık ve net olarak formüle edilmediğinden "kısıtlamanın kanunla öngörülmüş olma" kriteri gerçekleşmemiştir.

İngiliz hukukuna uygun olarak verilen kaynağı açıklama emri her ne kadar tetra şirketinin haklarını ve kamu yararını korumaya yönelik olsa da ifade özgürlüğüne bir sınırlama getirmektedir ve bu sınırlama da 10. maddenin ikinci paragrafında öngörülen ölçütlerden "demokratik toplum bakımından zorunlu olma"

ölçütünü karşılamamaktadır. Tetra şirketinin haklarının korunması kamunun haber ve bilgi alma hakkından daha üstün değildir. Şirket alacaklıları, müşteriler, rakipler, mal sağlayıcılar bilginin bloke edilmesi yani yayımlanmasının engellenmesi sonucu basın yoluyla kendileri için gerekli olan bilgileri öğrenemeyeceklerdir.

Yukarıda belirtilen gerekçeler ışığında mahkeme haber kaynağını açıklama emrini, hem de bu emir yerine getirilmediği için verilen para cezasına mahkum edilmesini ifade özgürlüğünün ihlali olduğuna ve İngiliz hükümetinin gazeteciye tazminat ödemesine karar vermiştir (Goodwin /United Kingdom, 17488/90, 27. 03. 1996).

Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Haklarıyla İlgili İlkeler

1. ilkede açıklanmak istenen husus, ifade özgürlüğüne ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde kabul edilen düzenlemenin, gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının asgari standardı olduğudur. Hükümetler gazetecilerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde düzenlenen ve korunan haklarını açık ve ayrıntılı bir biçimde korumakla yükümlüdürler.

2. ilkede (Diğer Kişilerin Bilgi Kaynağını Açıklamama Hakkı) gazeteciler kadar haber kaynakları da koruma altına alınmıştır. Bu ilkeye göre, gazetecilerle olan mesleki ilişkileri sonucunda, topluma basın yoluyla haber yapan kişi veya haberin ilişkilerli sonucunda topluma basın yoluyla haber yayan kişi veya haberin yayınlanması yoluyla kaynak belirten bir haber hakkında bilgi edinen her kişi, tıpkı gazeteci gibi bu ilkelerle tanımlanan koruyucu uygulamalardan yararlanabilir. Bu ilkeden çıkarılan sonuç gazetecinin medya sektörü dışındaki üçüncü şahıslara haber

kaynağını açıklayamayacağı, ancak bu üçüncü kişiler gazetecinin, profesyonel gazetecilik ilişkileri içinde olduğu sekretarya, gazeteci meslektaşlar, editör, muhabir gibi şahıslar ise, gazeteci haberin oluşum aşamasında yer alan bu kişilere kaynağını açıklayabilir. Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus da profesyonel gazetecilik ilişkileri içinde gazetecinin haber kaynağını öğrenen üçüncü şahısların da gazeteciler gibi kaynağın açıklanmaması bir başka değişle kaynağın gizliliğinin sağlanması hususunda sorumlu olduklarıdır. Zira, Goodwin davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, editörün de gazeteci gibi bilgileri açıklayamayacağını belirtmiştir. Bu bilgi gizli bir bilgidir kamuyla paylaşılmaz. Burada bilgi kaynağının diğer kişilere ve kamuya karşı korunması amaçlanmaktadır. Haber kaynağının kamuya ve diğer kişilere karşı korunması ulusal koruma sistemlerinin uygulanmasıyla gerçekleşir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinin 2. fıkrası yasalarla öngörülen şekilde kısıtlama getirilebileceğini belirtir. Bu bağlamda Goodwin davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, gazetecinin haber kaynağını açıklamama hakkını kullanırken keyfi uygulamalara karşı koruma oluşturmak için haber kaynağını açıklamaması için rasyonel akla uygun bir neden sunulması gerektiğini belirtilmektedir (Goodwin davası pg 31).

"Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakkının" sınırı 3. ilkede belirlenmiştir. Bu ilke gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama haklarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesinin 2. paragrafında belirtilenler dışında hiçbir şekilde kısıtlanamayacağını ifade etmektedir. 10 uncu maddede öngörülen kısıtlama sistemine uygun olarak haber kaynağının açıklanmasındaki yarar hayati ve ciddi olmalıdır. Haber kaynağının açıklanmasını gerekliliği kanıtlanmalı, toplumsal bir gereksinimi karşılamalıdır. Üye devletler Gazetecilerin haber

kaynaklarını açıklamama haklarına sınırlama getirme konusunda yukarıda belirtilen ölçütlerle bağlı kalmak koşuluyla takdir hakkına sahiptirler. Ancak haber kaynağının açıklanması yönünde bu takdir haklarını kullanmaları halinde AİHS'nin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesini ihlal edip etmediği konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin denetimine tabidirler.

4. ilkede (Gazetecilerin bilgi kaynakları bakımından seçenek kanıtlar) bir gazetecinin, bir kişinin onur veya haysiyetine tecavüzü dolayısıyla görülmekte olan bir davada adı geçen kanıtların doğrulanması için yetkili makamların ulusal usul hukuku uygulayarak kendilerine sunulan tüm delilleri inceleyebileceği fakat bu amaçla gazeteciden yaptığı haberde kimliğini açıklamadığı haber kaynaklarıyla ilgili bilgi talep edemeyecekleri belirtilmektedir.

5. ilkede ise gazetecinin haber kaynağının kimliğiyle ilgili bilgiyi hangi koşullarda açıklayacağı tespit edilmiştir. Ortaya konan bu koşullardan bir tanesi gazeteciye haber kaynağını açıklamasına yönelik talebi kişi bakımından sınırlamaktadır Gazeteciye haber kaynağını açıklaması yönünde bir talep ancak haber kaynağının açıklanmasından doğrudan yasal çıkarı olan kişi veya resmi makam tarafından yöneltilir. İkinci koşul haber kaynağını açıklamaya yönelik talepten önce gazeteciye "haber kaynağını açıklamama hakkı" ve bu hakkın sınırları konusunda bilgi verilmesidir. Bu koşul ile amaçlanan gazetecinin kendisini ilgilendiren, onu ve kaynakları koruyan haklardan ve bu hakkın sınırlarından haber edilmesidir. Üçüncü koşul ise haber kaynağının açıklanmaması durumunda yaptırım uygulayacak makamı belirlemektedir. Bir kaynağın kimliğine ilişkin bilginin açıklanmaması sebebiyle gazetecilere yaptırım uygulamaya yetkili makam yargı mercileridir. Yargı mercileri

tarafından yaptırımın uygulanabilmesi ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi uyarınca gazetecilerin duruşmada bulunmaları şartına bağlanmıştır. Dördüncü koşul gazetecilerin haber kaynağını açıklamamaları nedeniyle yargı mercileri tarafından haklarında verilen yaptırım kararına karşı bu kararın yeniden gözden geçirilmesine olanak sağlayan diğer bir hukuki makama başvurama olanağının sağlanmasıdır. Son olarak beşinci koşul gazetecinin haber kaynağının usulüne uygun olarak yapılan talep karşısında açıklaması halinde yetkili makamın açıklamanın kapsamını sınırlama yönündeki uygulamaları dikkate alması gerektiğidir.

6. ilke ile hukuka aykırı yollarla elde edilmiş sayılan tutanakların mahkemelerde kanıt olarak kullanılmaması önerilmiştir. Gazetecinin veya haber kaynağı oluşturan kişinin "gözlem altına alınması, izlenmesi" kararları veya benzer önlemler ile gazetecilerin konutlarında, çalışma mekanlarında yapılan arama sonucunda arama ve diğer zabıt tutanakları, yazışmaları veya bu kişilerin iş faaliyetleri konusundaki tutanaklar 6. ilke çerçevesinde hukuka aykırı kabul edilmişlerdir. Bir kaynağın kimliğine ilişkin polis ya da yargısal makamlar tarafından yukarıda ifade ettiğimiz yöntemlerle usulüne uygun biçimde öğrenilmesi halinde ve 3. ilke çerçevesinde bu bilginin açıklanmasını haklı kılacak sebepler ortaya çıkmadığı müddetçe, bu bilginin mahkemeler önünde kanıt olarak kullanılmasını engelleyecek önlemlerin alınması 6. maddede tavsiye edilmiştir.

7. ilkeye göre gazetecinin haber kaynaklarını açıklamama haklarıyla ilgili ilkeler, bir ceza davasında kendini suçlamaya karşı korunma hususundaki ulusal mevzuatı hiçbir biçimde sınırlandırmamalı ve gazeteciler, bu tür mevzuatın

uygulanabilir olduğu ölçüde, bir kaynağın kimliğine ilişkin bilgiyi açıklama hususunda bu kapsamdaki bir korumadan yararlanmalıdırlar (EK 1).

3.2. Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakkının Ulusal Hukuk ve Etik Dayanakları

3.2.1. 5187 Sayılı Basın Kanunu

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Goodwin kararı ve Avrupa Bakanlar Komitesinin 2000 yılındaki Tavsiye Kararından sonra bir çok devlet gazetecilerin kaynaklarını koruyan yasal düzenlemeler yapmışladır. Türkiye de 2003 yılında 5680 sayılı Basın Kanununun 15. maddesine "Mevkute sahibi, mesul müdür ve yazı sahibi haber kaynaklarını açıklamaya zorlanamaz" hükmünü ekleyen 4778 sayılı kanunla haber kaynağının gizliliğinin korunmasına yönelik bu hakkı tanımıştır. Daha önce pek çok kez değişikliğe uğrayan Basın Kanunu, 9 Haziran 2004 tarihinde 5187 sayılı Kanunun kabul edilmesiyle tamamen değişmiştir. 5187 sayılı Basın Kanunu'nun getirdiği yeniliklerden bir tanesi de haber kaynaklarına ilişkindir. Kanunun 12. maddesine göre; "*Dönemsel yayın sahibi yayın sahibi, sorumlu müdür ve eser sahibi, bilgi ve belge dâhil her türlü haber kaynaklarını açıklamaya ve bu konuda tanıklık yapmaya zorlanamaz.*" Bu kanunla gazetecilerin haber kaynakları ile ilgili tanıklık yapmaya zorlanamayacağı da hükme bağlanarak hakkın kapsamı daha da genişletilmiştir. 5187 sayılı Basın Kanunu'nun gerekçesinde, haber kaynaklarının gizliliğinin basın özgürlüğü yönünden taşıdığı önem göz önünde tutularak 5680 sayılı Kanunun 15. maddesinde yer alan haber kaynağını açıklamama hakkının doğabilecek tereddütleri gidermek amacıyla, yalnızca eser sahibiyle sınırlı olarak değil, yayın sahibini, sorumlu müdürü ve yardımcısını da kapsayacak şekilde 5187

sayılı kanunda ayrı bir maddede düzenlendiğini ve bu kişilere ayrıca haber kaynağıyla ilgili olarak tanıklıktan çekilme hakkının da tanındığı belirtilmektedir (www.adalet.gov.tr).

5187 sayılı Basın Kanunu'nun 12. maddesinin açık hükmüne göre, eser sahibi yanında, dönemsel yayın sahibi ve sorumlu müdüre de haber kaynağı açısından tanıklıktan çekinebilme hakkı tanınmış ve bu hakkın bilgi ve belge dâhil her türlü haber kaynakları açısından olduğu vurgulanarak bu hak geniş biçimde düzenlenmiştir. Ancak bu hak, dönemsel olmayan yayın sahipleri, eser sahipleri, yayıncı ve Basın Kanununun kapsamına girmeyen televizyon ve radyoda görev yapan basın mensuplarına tanınmamaktadır. Basın özgürlüğüne tam anlamıyla işlerlik kazandırabilmek için bu hakkın basın mensuplarının belli bir kesimine değil, tümüne tanınması daha yerinde bir düzenleme olacaktır. Gazeteciye haber kaynağını açıklamama hakkının tanınması, kaynağın gizliliğini sağlayarak, haber kaynağını korumaktadır. Kaynağın gizliliğinin koruma altına alınmadığı hukuk düzenlerinde, gazeteci kaynağının açıklanması hususunda baskı altına kalma tehlikesiyle karşılaşabilecektir. Baskılar nedeniyle gazetecinin kaynağını açıklaması ise, gazetecinin gizlilik sözü verdiği haber kaynaklarıyla olan ilişkisinde güven kaybına yol açacaktır. Bu bağlamda tüm iletişim araçlarında çalışan basın mensuplarının bu tür baskılara maruz bırakılmaması için 5187 sayılı Basın Kanununun 12. maddesinde öngörülen haber kaynağını açıklamama hakkının diğer kitle iletişim araçlarına ilişkin kanunlarda da öngörülmesi uygun olacaktır. Böylelikle haber kaynağını açıklamama hakkı tüm basın mensuplarını kapsayıcı bir nitelikte mevzuatta tanınmış olacaktır.

5187 sayılı Basın Kanunumuzun 12. maddesinde en azından gazetecinin haber kaynaklarını açıklamaya ve bu konuda tanıklık yapmaya zorlanamayacağı bir hak olarak tanınmış olsa da; pratikte haber kaynaklarının gizliliğine ve bu bağlamda basın özgürlüğüne zarar veren uygulamaların devam ettiği görülmektedir.

12 Mart 2007 tarihinde BİANET'de yayımlanan, Erol ÖNDEROĞLU'na ait 'Beytüşşebapta Haber Kaynağı Tehdit Altında' başlıklı haberde Türkiye'de haber kaynaklarını açıklamama ve mahkemelerde tanıklık yapmama hakkının ihlaline yönelik olaylar gözler önüne serilmiştir (www.bianet.org.). Bu habere göre:

2004 yılında "Kandil Dağında Gitarlı Teröristler" başlıklı röportajı gerekçe gösterilerek, Hürriyet gazetesi Muhabiri Sebati KARAKURT'un evi aranmış, ayrıca Karakurt gözaltına alınarak sorguya çekilmiş, Kandil Dağında çektiği fotoğrafları güvenlik güçlerine teslim etmesi konusunda baskıya maruz kalmıştır. Hürriyet Gazetesi Foto Muhabiri Sebati Karakurt'un evinin 15 Ekim 2004'de sabah erken saatlerde polis tarafından basılması, 10 Ekim 2004 tarihli Hürriyet'te yayınlanan "Kandil Dağında Gitarlı Teröristler" başlıklı röportaj gerekçe gösterilerek, İstanbul Polisine mensup 10 kişilik ekip tarafından "terör yuvası" baskını metoduyla aranması ve Karakurt'un "terör suçlusu" işlemlerine tabi tutularak gözaltına alınması, vahim bir hukuk ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır. 15 Ekim 2004 tarihinde Basın Konseyi Sebati KARAKURT'un maruz kaldığı muameleyi kınadığını belirttiği açıklamasında, Karakurt'un evindeki aramada suç unsuru sayılabilecek herhangi bir şey bulunmadığının tutanağa bağlanmış olmasına rağmen, İstanbul Emniyeti Terörle Mücadele Şubesi mensubu görevlilerinin Karakurt'tan Kandil Dağında çektiği tüm fotoğrafları kendilerine vermesini istediklerini,"Bunu yapmazsanız sizi yasal gözaltı

süresi olan 48 saat boyunca alıkoyarız" diyerek yetkilerini keyfi şekilde kullanabilecekleri tehdidinde bulunduklarını belirtmiştir (www.basinkonseyi.org.tr). Sebati Karakurt'un yaptığı haber nedeniyle evinin aranması, terör suçlusu muamelesi görerek gözaltına alınması, çektiği fotoğrafların güvenlik güçlerine teslim etmesi konusunda kendisine baskı yapılması 5187 sayılı Basın Yasasının 12. maddesinin: "*Süreli yayın sahibi, sorumlu müdür ve eser sahibi (burada Sebati Karakurt), bilgi belge dâhil her türlü haber kaynaklarını açıklamaya ve bu konuda tanıklık yapmaya zorlanamaz*" şeklindeki açık hükmünün alenen ihlalidir.

Yine bu haberden edinilen bilgilere göre, Kuzu Kırpma Kültür Sanat ve Yayla Şenlikleri Festivali'ni izleyen gazetecilerden Doğan Haber Ajansı Muhabiri Emin BAL'ın bürosuna Terörle Mücadele Şubesi ekiplerince düzenlenen baskında, Bal'ın bürosu aranmış ve mahkemede delil olarak kullanılacağı gerekçesiyle Bal'ın tüm kaset ve cd'lerine savcılık izniyle el konulmuştur. Katıldığı bir cenaze töreninde PKK ve Öcalan lehine sloganlar atıldığına dair yaptığı haber nedeniyle Emin Bal hakkında, Beytüşşebap Savcısı tarafından 5237 sayılı Ceza Kanunu'nun 278. maddesi uyarınca dava açılması da, basın özgürlüğünü ihlal eden uygulamalara yeni bir örnek olması bakımından ilgi çekicidir. 278. maddenin 1. fıkrasına göre; "*İşlenmekte olan bir suçu yetkili makamlara bildirmeyen kişi, bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır*." Bu durumda gazeteci Emin Bal suç olan bir olayı yetkili mercilere bildirmeden haber yaptığı için ceza yaptırımı ile karşı karşıya kalmıştır. Öncelikle ifade edilmelidir ki; 5237 sayılı Ceza Kanununun 278. maddesi ile Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler başlığı altında düzenlenen, 26. maddesi arasında bir çelişki bulunmaktadır. Ceza Kanununun 26. maddesinin 1. fıkrasına göre; "*Hakkını Kullanan kimseye ceza verilemez*.". Gazeteci Emin Bal 26.

maddenin açık hükmüne göre, hakkında ceza davası açılmasına neden olan haberi yaparken, öncelikle bir gazeteci olarak haber yapma hakkını kullanmaktadır. Bu hak gazetecinin en doğal hakkıdır. Oysa 278. maddenin bu şekilde uygulanması, gazetecinin bu en doğal hakkını ihlal etmektedir. Gazetecinin görevi haber yapmaktır, gazeteciye başkaca bir görev yüklemek onu yetkili mercilerin, polisin, askerin, mahkemelerin ihbarcısı konumuna sokacaktır. Yetkili merciler yapılan bir haber üzerine, işlenen veya işlenmekte olan bir suç hakkında gerekli soruşturmaları yaparak, yargı mekanizmasını devreye sokabilirler. Bu nedenle gazeteciye önce işlenen suçu ihbar et, sonra haberini yap şeklindeki bir uygulamanın dayatılması gereksizdir. Ceza Kanununun 278. maddesinin Emin Bal olayındaki gibi uygulanması, ileride gazetecinin kendisine gizli bilgi ve belgeleri verenleri de ihbar etmesini gerektirebilecektir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 258. maddesi "*Görevi nedeniyle kendisine verilen veya aynı nedenle bilgi edindiği ve gizli kalması gereken belgeleri, kararları ve emirleri ve diğer tebligatı açıklayan veya yayınlayan veya ne suretle olursa olsun başkalarının bilgi edinmesini kolaylaştıran kamu görevlisine, bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası verilir.*" hükmünü öngördüğünden, gazeteci kanunen sır niteliğindeki belge ve bilgileri kendisine ileten kaynakları suç işledikleri gerekçesiyle açıklamak durumunda kalabileceklerdir. 5237 sayılı Ceza Kanununun 278. maddesinin ilk uygulaması olması bağlamında, gazeteci Emin Bal hakkında açılan bu dava hakkında, mahkemenin vereceği karar büyük önem taşımaktadır.

İhlas Haber Ajansı bölge muhabirliğini yapan Abdil Tekin de festival dönüşünde Beytüşşebap Alay Komutanlığı'na bağlı askerlerce arama noktasında durdurularak karakola götürülmüş, burada bir süre sorgulanan Tekin'in kaset ve

cd'lerine el konulmuştur. Diğer iki olayda olduğu gibi gazeteci kendisi istemedikçe haber kaynağına ilişkin belge ve bilgileri vermek mecburiyetinde olmamasına rağmen, güvenlik güçlerince gazeteciye 5187 sayılı Basın Kanununun 12. maddesinde tanınan hak yok sayılarak kaset ve cd'lerine el konulmuştur.

Milliyet Gazetesi Ankara Muhabiri Tolga Şardan 4 Nisan 2006 tarihli Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan bir haber nedeniyle, İsmail Yıldız isimli Polis Başmüfettişi tarafından, "bilgisine başvurmak" gerekçesi ile "Müfettişliğe" çağrılmıştır. Tolga Şardan'a yapılan çağrı alenen gazetecilik mesleğinin "haber kaynağını açıklamama" şeklindeki temel kuralını çiğnemektedir (www.dorduncukuvvetmedya.com). Tolga Şardan gazeteci olarak kamuoyunun duyması gereken bilgiyi esasen söz konusu haberde yazmıştır. 5187 sayılı Basın Kanun 12. maddesi karşısında bundan fazlasını gazeteciden istemeye mahkemelerin bile yetkisi yoktur. Emniyet Mensuplarının talebi 12. maddenin ihlaline yönelik gazeteci üzerinde baskıya yol açan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

2006 yılında İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Cumhuriyet Gazetesinin yayımlamadığı bir haberin kaynağını bulmak için başlattığı soruşturma kapsamında Cumhuriyet Gazetesi muhabiri Aykut Küçükkaya'nın ifade vermesini talep etmiştir Yayımlanmayan bir habere ilişkin olarak haber kaynağını açıklama konusunda İstanbul Üniversitesi'nin baskısı ile karşılaşan gazeteci Aykut Küçükkaya başından geçen olayları şu şekilde anlatmıştır:

> *27 Mart tarihinde İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binasında Rektör Prof. Dr. Mesut Parlak, Rektör Yardımcıları Prof. Dr. Şafak Ural ve Prof. Dr. İrfan Papila'yla birlikte iki öğretim üyesinin de hazır bulunduğu bir söyleşi yaptık. Rektörlük makamından yaptığımız bu söyleşi, bizzat Rektör Yardımcısı Prof.*

Dr. Ural tarafından teybe kaydedildi. Söz konusu söyleşi de konu bir ara Yüksek Öğretim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Erdoğan Teziç'in, Rektör Parlak'a 25 Temmuz 2006 tarihinde gönderdiği resmi yazıya geldi. Yazıda, "Üniversiteniz Rektörlüğü'nün 31 Mart 2006 tarih ve 144427 sayılı yazısı ile Anayasanın 9., 10. ve 137. maddelerinin ihlal edilerek Rektör Yardımcısı Prof. İrfan Papila'nın eşi Prof. Çiğdem Papila'nın 12 yıl ve 9 yıl önceki sicillerinin değiştirilmesinin yazılı olarak İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin o zamanki dekanına emredilerek sicillerinin düzeltildiği" iddiasının incelenmesi isteniyordu. Bu sırada aynı konuyla ilgili elime ulaşan bir belgeyi göstererek hem Rektör Parlak'a hem Rektör Yardımcısı Papila'ya "böyle bir olayın olup olmadığı sorusunu yönelttim. Bu soruma tatmin edici bir yanıt alamazken "sicil raporunun kim tarafından verildiği" sorusuna muhatap kaldım. İstanbul Üniversitesi yönetimine, "Gazetecilik kuralları çerçevesinde haber kaynağımı açıklayamam yanıtını verdim. İstanbul Üniversitesinin üst düzey beş yöneticisiyle yaptığım iki saati aşkın söyleşiyi yazıişleri paylaştım ve haberleştirmeme kararı aldık. Bu söyleyişi Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmamıştı ama yaklaşık üç ay sonra gazeteye ilginç bir yazı gönderildi. Soruşturmacı sıfatıyla İstanbul Orman Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Tahsin Akalp'in imzasını taşıyan 20 Haziran 2007 tarihli gizli damgalı yazıda şu ifadeler yer alıyordu: "Üniversitemizin Rektörlük makamında 27 Mart 2007 Salı günü yaptığınız görüşme sırasında Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Çiğdem Papila'ya ait sicil raporunun sadece Dekanlık makamına ayrılmış kısmının doldurulmuş olduğu uhdenizde bulunduğu ve öz konusu sicil raporunun kim tarafından tarafınıza verildiği sorusuna haber kaynağınızı açıklayamayacağınız gerekçesiyle cevap vermediğiniz hakkında tutulan tutanak üzerine Devlet Memurları Sicil Yönetmeliği'nin 27. maddesi ile memurların sicilleriyle ilgili her türlü yazışma, evrak ve belgelerin sevkinde ve sicil raporlarının muhafazasında gizliliğe riayet edilmesi ve Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 21. maddesi ile ilgiliden izin alınmadan üçüncü kişilere açıklanamayacağı hükmü gereğince, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğünce Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliğinin 17. maddesi

gereğince ilgililer hakkında disiplin soruşturması açılmıştır…soruşturma kapsamında tanık sıfatıyla ifadenize müracaat etmek gereği doğmuştur…(www.tempohaber.com).

2007 yılında ise Nokta Dergisi'nin 5-11 Nisan 2007 tarihli, 23. Sayısında kapak konusu olan "Gene 2004: TSK 'dost' STK'larla işbirliği arayışında" başlıklı haberde Genelkurmay'a ait resmi antetli belgenin kullanılmış olması nedeniyle dergide güvenlik güçlerince yapılan arama ile gazetecilerin haber kaynaklarının gizliliği tehdit edilerek basın özgürlüğü ihlal edilmiştir (www.hurriyet.com).

Nokta Dergisi'nin 5-11 Nisan 2007 tarihli, 23. Sayısında kapak konusu olan "Gene 2004: TSK 'dost' STK'larla işbirliği arayışında" başlıklı haberde Genelkurmay'a ait resmi antetli belgenin kullanılmış olması nedeniyle dergide geniş kapsamlı bir arama gerçekleştirilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı tarafından Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Başkanlığı'na ait bir belgenin sızdırılması olayı hakkında Askeri Savcılığa soruşturma emri verilmiş, bunun üzerine Askeri Savcılık tarafından, belgenin nasıl sızdırıldığı yönünde yapılan soruşturma esnasında Genelkurmay Yardımcı Askeri Savcısı tarafından derginin Genel Yayın Yönetmeni aranılarak, dergide yer alan belgenin, suç delili niteliğindeki belgelerin teyit edilmesi amacıyla Nokta Dergisine ulaştığı şekliyle savcılığa gönderilmesi talep edilmiştir. Ancak derginin genel Yayın Yönetmeni bu talebi reddetmiştir. Bunun üzerine Askeri Savcılık Mahkeme'den "Rıza ile teslim edilmeyen suç delillerinin aranması ve ele geçtiğinde zaptının zorunlu hale geldiğini belirterek, soruşturma kapsamındaki bilgi ve belgelerle ilgili olarak gündüzleyin ve bir defaya mahsus olmak üzere, bir hafta süre ile geçerli olacak şekilde Nokta Dergisinin bina ve eklentilerinde, görevli tüm personel üstünde, iş yerindeki eşyalarında, şahıslara tevdi edilmiş kurumsal ya

da özel bilgisayarlarında, bilgisayar programları ile bilgisayar kütüklerinde arama yapılmasına, bilgisayar kayıtlarından kopya çıkarılmasına, bu kayıtların çözülerek metin haline getirilmesine, bilgisayar, bilgisayar kütükleri ve bilgisayar programlarına şifrelerin çözümlenmemesinden dolayı girilememesi veya gizlenmiş bilgilere ulaşılamaması halinde çözümünün yapılabilmesi ve gerekli kopyaların alınabilmesi için bu araç ve gereçlere yasal şartlar dâhilinde el konulmasına, el konulacak bilgisayar, disket, cd ve benzeri elektronik cihazlar, doküman ve malzemeler üzerinde her türlü kriminal inceleme yapılmasına karar verilmesini" talep etmiştir. Askeri Savcılığın bu talebini değerlendiren Mahkeme, gizlilik dereceli belgeleri sızdıranların yakalanmasına yönelik delil elde etmek için, Nokta Dergisine ulaştığı şekliyle belgenin elde edilebilmesi amacıyla verdiği kararda "Nokta Dergisinin bina ve eklentilerinde, adreste görevli tüm personel üstünde, iş yerindeki eşyalarında, şahıslara tevdi edilmiş kurumsal ya da özel bilgisayarlarında, bilgisayar programları ile kütüklerinde arama yapılmasını, bilgisayar kayıtlarından kopya çıkarılmasını, bu kayıtların çözülerek metin haline getirilmesini" uygun gördüğünü ancak Askeri Savcılığın araç ve gereçlere el konulması yönündeki talebinin Anayasanın 30. maddesine aykırılık teşkil etmesi nedeniyle reddetmiştir (http://www.hurriyet.com.tr). Genelkurmay Başkanlığı'nın yürüttüğü soruşturma çerçevesinde Bakırköy Savcılığın'dan alınan izinle Bakırköy İlçe Emniyet Müdürlüğü ekiplerince geniş kapsamlı bir arama gerçekleştirilmiştir.

Arama ve el koyma işlemlerinin kanuni karşılıkları vardır, ancak ortaya çıkan sonuç kanunla yapılan her düzenlemenin hukuka uygun olmayabileceğini göstermektedir.

Nokta dergisinin aranmasına ilişkin olarak basına yansıyan haberlerde; derginin Bakırköy İncirli'de bulunan yönetim merkezine gelen 50'den fazla polisin ansızın içeri girdiği, gazetecilerin duvar dibine dizildiği, daha sonra toplantı salonuna alınan gazetecilerin kendilerine herhangi bir suçlama yapılmaksızın bu salonda kalmaya zorlandıkları belirtilmektedir. Dergi çalışanlarına yönelik bu muamele demokratik ve özgürlükçü bir yaklaşımı yansıtmamaktadır. Kaldı ki bu arama, 5187 Sayılı Basın Kanununun "Haber Kaynağı" başlıklı 12. maddesine de aykırılık teşkil etmektedir. Nokta Dergisinde gerçekleştirilen arama 12. maddenin "*Süreli yayın sahibi, sorumlu müdür ve eser sahibi, bilgi ve belge dahil her türlü haber kaynaklarını açıklamaya ve bu konuda tanıklık yapmaya zorlanamaz*" hükmünün yok sayıldığını gözler önüne sermektedir. Her ne kadar aramanın, şekil ve usulünün hukuka uygun olduğu ileri sürülse de, polise verilen geniş yetkiler nedeniyle amacını aştığı, bu yönüyle de hukukiliğinin tartışmalı hale geldiği görülmektedir. Bu bağlamda derginin Genel Yayın Yönetmeni Alper Görmüş tarafından basına yapılan açıklama dikkat çekicidir. Görmüş "*İstihbarat teşkilatının benden istediği, ancak kendilerine vermediğim, Türk Silahlı Kuvvetleri ile işbirliği içerisinde olan Sivil Toplum Kuruluşları'nın listesini arıyorlarmış. Ancak kendilerine bu listeyi vermeme rağmen, tüm bilgi ve belgeleri kopyalamaları akıllara Andıç ile ilgili gelmiş olabileceklerini de getiriyor*." Gerçekten de aranan belge sivil toplum kuruluşlarının listesi ise bu listenin verilmiş olmasına rağmen aramaya devam edilmesi aramanın başka amaçlarla yapıldığı izlenimini doğurabilir. Aramadaki amaç sivil toplum kuruluşlarının listesini elde etmek olmasına rağmen, bu amacı aşan geniş kapsamlı bir aramanın gerçekleştirilmesi aslında aramanın Nokta Dergisi'nin Andıç Belgesi ve darbe planlarıyla ilgili olarak yaptığı haberlere ilişkin olarak da gerçekleştirildiği

izlenimini vermektedir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi yapılan arama, kanuna uymakla beraber aramanın fazlasıyla geniş tutulması 12. maddenin ihlaline yol açmakta ve arama hukuka aykırı hale gelmektedir.

Nokta Dergisi'nde yapılan arama, gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkını ihlal etmenin yanı sıra basın özgürlüğüne de büyük zarar vermiştir. Gelinen noktada sadece haber kaynaklarının gizliliği tehdit altına girmemiştir; derginin kapanması, çalışanlarının yargı baskısıyla karşı karşıya kalması da basın özgürlüğünü tehdit altına sokmuştur. Nokta Dergisinde yapılan bu haberlerden sonra, derginin genel yayın yönetmeni Alper Görmüş hakkında Özden Örnek tarafından iftira ve hakaret davası açılmış, muhabir Ahmet Şık hakkında da "orduyu aşağılamak" suçundan dava açılması için iddianame hazırlanmıştır (milliyet.com.tr). Nokta Dergisi'nin, yaptığı haberlerle kastının; halkı askerlikten soğutmak değil, Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki yasadışı örgütlenmeler ile demokrasiye yönelik tehlikelere dikkat çekmek ve savcıların yolunu açmak olduğu düşünülürse, derginin demokrasi, özgürlükler ve hukuk devletinin sağlanması bakımından büyük katkı sağladığını söyleyebiliriz. Ayrıca arama kararında açıkça, gizli belgeleri sızdıranların yakalanması amacı belirtildiğine göre, bir takım belgelerin gerçekten Türk Silahlı Kuvvetleri'nden sızdırılmış olduğudur. Aksi halde gizli belgeleri sızdıranların yakalanması amacıyla arama emri çıkarılması söz konusu olamazdı. Bu durumda Nokta Dergisi'nin dayandığı belgelerin ve iddiaların gerçek olma ihtimallinin sorgulanması ve araştırılması gereklidir. Demokratik hukuk devletinin gereği olarak, gizli belgeleri sızdıranların yakalanması için gösterilen çabanın aynı şekilde Nokta Dergisi tarafından ortaya atılan iddiaların yanlışlığının veya doğruluğunun ortaya konması için de gösterilmesi gereklidir. Ancak bugün

Nokta Dergisi ileri sürdüğü iddialar nedeniyle karşılaştığı baskılar sonucunda kapanmıştır. Bu olayda, artık doğru ile yanlışını çarpışması ile gerçeğin ortaya çıkma ihtimali iyice zayıflamıştır. Gerçeği ortaya çıkarma görevi yargı mercilerine kalmıştır. Yargı mercilerinde bu konuyla ilgili olarak Nokta Dergisi çalışanları dışında haklarında herhangi bir soruşturma başlatılan kişi veya kişiler henüz olmamıştır. Sonuç olarak, darbe hazırlığı iddiasının, yeterince araştırılmadan bir kenara bırakıldığı ve muhabir hakkında "orduyu aşağılamak" suçuyla ilgili olarak hazırlanan bir iddianame ve kişisel bir hakaret davası ile Nokta Dergisi olayına son noktanın konulmuş olduğu görülmektedir.

Askeri Savcılığın talebini değerlendiren Mahkeme tarafından, gizlilik dereceli belgeleri sızdıranların yakalanmasına yönelik delil elde etmek için, Nokta Dergisinde arama yapılmasına izin verilmesi basın özgürlüğüne ilişkin olarak gizli belge-devlet sırrı kavramlarının da ayrıcı ele alınmasını gerektirmektedir. Çünkü ifade ve basın özgürlüğünün ön koşulu olan bilgi edinme hakkının önündeki engellerden biri de devlet sırrıdır. Bu kavram aynı zamanda şeffaf devlet yönetiminin önündeki en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk hukukunda sır ve gizlilik kategorisine oldukça geniş tutulmuş ve bireylerin bilgiye ulaşma hakları bu bağlamda sınırlandırılmıştır. Sır kategorisine giren birçok yasal düzenleme bulunmaktadır. Bu nitelikteki düzenlemeler örnek olarak, 6183 sayılı Kanunun 107., 6326 sayılı Kanunun 43., 6762 sayılı Kanunun 43., 6762 sayılı Kanunun 363., 213 sayılı Kanunun 5., 1163 sayılı Kanunun 25., 5584 sayılı Posta Kanunun 16., 278 sayılı Kanunun 22. maddeleri ile 72 sayılı Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (m.35) gösterilebilir. Türk mevzuatına bakıldığında, bilimsel araştırmalardan sivil savunma

ve ticari yaşama, şeker rejiminden haberleşme özgürlüğüne, kolluk mevzuatına kadar birçok konu ve alan sır ve gizlilik kavramlarıyla kuşatılmıştır. Oysa sır sayılabilecek bilgiler ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü ya da özel yaşama ilişkin alanlarla kısıtlı olmalıdır. Bu bağlamda bilgiye ulaşmada açıklık, esas; sır ve gizlilik ise istisna olmalı ve sır kavramının tanımı tereddüde mahal vermeyecek şekilde yapılmalıdır.

Özek'e göre; "Sır, bilmek hakkı olan kişiler dışında kalanların bilgiye ulaşması anlamına gelir" (Özek, 1999: 65). Donay ise sır kavramını şu şekilde tanımlamaktadır; "Sır, genel olarak, herkes tarafından bilinmeyen ve açıklanması sahibinin şeref ve menfaatine zarar verme tehlikesi gösteren hususlar olarak tanımlanabilir" (Donay, 1978: 170).

Özek Devlet Sırrını şu unsurlarla belirlemektedir:

1. Kabul edilebilen "devlet sırrı", niteliği nedeniyle sır sayılması gereken bilgidir. Ulusal savunmaya, uluslararası ilişkilere, demokratik düzeni korumaya yönelik bilgi örnek gösterilebilir.
2. Yönetsel gücün kararıyla "devlet sırrı" saptaması genel olarak, demokratik anayasal düzeni korumaya yönelik ve sır sayılması zorunlu bilgiler için kabul edilebilir. Bu saptama da yargı tarafından yapılır.
3. Devlet sırrı ile ulusal savunma güvencesi arasında nedensel bağlantı olması gerekir.
4. Tarihsel olguların, diplomatik ilişkilerin ve bilimsel bilgilerin sır olmayacağı kabuledilir.
5. Hukuka aykırı eylemler sır sayılmaz.

6. Sırrın, kitle iletişim araçlarıyla açıklanması, eğer somut tehlike yaratmıyorsa suç sayılmaz.
7. Bireyin kendisine ait bilgi, bilginin niteliği ne olursa olsun sır sayılmaz.
8. Bilgilenme hakkı üstün değerde olduğu için, sansür niteliğinde, haber hakkını sınırlayan devlet sırrı saptaması yapılamaz.
9. Bilgilenme hakkı devlet sırrı iddiasına karşı korunmalıdır.

Bu düzenlemeler altında devlet sırrı basının üstlendiği fonksiyonları yerine getirmesinde bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir belge veya bilgi yasalarca her ne kadar gizli addedilmiş ve bu tür belge ve bilgilerin açıklanması suç olarak öngörülmüş olsa da, bu bilgilerle varılan noktada kanuna aykırı bir durum ortaya çıkarılmışsa veya buna ilişkin bir kanıt elde edilmişse, burada kamu yararı göz önünde tutulduğunda üzerine gidilmesi gereken husus bu gizli belgeleri kimlerin açıkladığı değil, bu gizli belgelerle kanuna aykırı fiil ve bu fiili kimlerin işlediği olmalıdır. Bu bağlamda, gizli belgelerin açıklanması hukuka aykırı fiilleri ortaya çıkarmışsa hukuk düzeni açısından hukuka aykırılığı ortaya çıkaran gizli belge ve bilgilerin açıklanması suç olarak öngörülmemelidir. Nokta dergisi olayında derginin iddialarına göre hukuka aykırı birtakım fiillerin var olup olmadığı araştırılmaksızın doğrudan gizli belge ve bilgileri kimlerin sızdırdığı konusu üzerine gidilmiştir. Oysa demokratik bir toplumda kamu yararı göz önünde tutulduğunda belge ve bilgilerin sızdıranlardan çok, hukuka aykırı fiillerin gerçek olup olmadığı, gerçekse kimler tarafından gerçekleştirildiği veya gerçekleştirmek için teşebbüste bulunulduğu daha büyük önem arz etmektedir. Zira eylemin hukuka aykırı olduğu tespit edildiği anda belge ve bilgilerin sır niteliği de kalmayacaktır.

Bu olaylar ülkemizde güvenlik güçlerinin hala keyfi uygulamaların aracı olarak kullanıldığını, yürürlükteki yasa hükümlerinin bizzat yasaları uygulamakla görevli kimseler tarafından ihlal edildiğini, gazetecilerin hâkim, savcı, polis gibi kurumsal güçlerin aracı olarak kullanılmak istendiğini göstermektedir. Oysa gazetecinin temel görevi halka doğruları ileterek demokrasinin çoğulculuk ve gelişimcilik ilkelerine işlerlik kazandırmaktadır. Gazeteciye kurumsal güçlerin bir aracı olma misyonu yüklendiği anda, gazetecinin halka doğruları iletme görevi sekteye uğrayacaktır. 5187 sayılı Basın Kanunu'nda 12. maddenin kabul edilmesi demokratikleşme ve basın özgürlüğü adına önemli bir adım olsa da; örnek olaylar bize sadece yasalarla bir takım hakların tanınmış olmasının yeterli olmadığını göstermektedir. Son aylarda Türkiye'de sıkça telaffuz edildiği gibi "sözde değil özde demokrasi ve basın özgürlüğü" gerçekleşebilmelidir. Önemli olan özgürlüklerin kâğıt üzerinde tanınması değil, uygulamadaki yansımalarını görebilmektir. Bu bağlamda Gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkını yok sayarak, basın özgürlüğünü ihlal eden uygulamalar gazeteciye tanınan bu hakkın ve demokratikleşme çabalarının özde değil, sözde gerçekleştiğini göstermektedir.

3.2.2. Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Hakkına İlişkin Etik İlkeler

Gazetecinin Haber kaynağının gizliliğinin korunmasına ilişkin olarak etik ilkeler vasıtasıyla da bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin içeriğini incelemeye geçmeden önce, gazetecilik etiği kavramını irdelemekte ve basın özgürlüğü ile gazetecilik mesleği açısından etik ilkelerin önemini ortaya koymakta yarar görülmektedir.

Gazetecilik Etiği/Ahlakı

Medya etiği profesyonel etiğin bir alt kategorisidir ve bu sebeple medya etiğinin genel çerçevesini çizebilmek için etik kavramına bakmak gerekmektedir.

Etik ve ahlak günlük dilde her ne kadar sıklıkla birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılıyorsa da aynı anlama gelmemektedir. Ahlak "İnsanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine yol açan manevi özellikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar" bütünü olarak tarif edilmektedir (İrvan, 2005: 60). Türk Dil Kurumun'ca ise ahlak, "Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları: İyi nitelikler, güzel huylar" şeklinde tanımlanmaktadır. Hatemiye göre, ahlak, toplumda yerleşmiş değer yargılarıdır. Ahlaki değer yargıları iyi veya kötü sübjektif ve temelsiz değer yargıları değildir. Ahlaki kurallara uymamak, topluma ve bireye zarar verir. Bir eylemin zararlı olması ise bir değer yargısı değil, bir gerçek yargısıdır. Hatami'nin burada ortaya koymaya çalıştığı husus ahlaka aykırı olan davranışın zararlı olduğu ve bu yüzden kötü olduğudur. Hatemi, ahlaki değer yargılarının temelinde gerçek yargısının bulunmasının, her insan için geçerli olabilecek ahlaki kuralların araştırılması sonucunu doğurduğunu; çeşitli ideolojilerin, kendi ahlaki öğretilerini kurduğunu, toplumdaki davranış kulları yanında ahlakın nasıl olması gerektiği hakkında teklifler yapıldığını bu bağlamda ahlak felsefesinden, etikten söz edildiğini ifade etmiştir (Hatemi, 1976: 22). Bu noktada etiğin konusunun ahlak olduğunu ve sorunsalını ahlakın açıklanması ve buna bağlı olarak ilkelerin saptanması oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Ahlak kavramını sağlıklı bir biçimde ortaya koyabilmemiz için, ahlakın bir taraftan insanın içsel yaşantıları ile ilgili olarak vicdanla, diğer taraftan dışsal yaşantıları ile ilgili olarak da toplumla ilişkili bir kavram olduğunu belirtmemiz gerekir. Ahlak kavramının kedisinde barındırdığı bu iki yön insanın, ahlakı ilgilendiren davranışlarıyla hem kendi vicdanına karşı sorumlu olmasına, hem de yaşadığı toplumun ahlak değerlerine kendini bağımlı hissetmesine yol açar. Bu konuda Tunalı " Ahlak, temellerini insanın içsel yaşamında, vicdanında bulur. Ahlaksal yapıp etmelerimizin ölçeği, içimizde duyduğumuz vicdanımızın sesidir. İyi bir eylem vicdanımızı rahatlattığı gibi, kötü bir eylem bizde vicdan azabı doğurur. O halde ahlak, her şeyden önce iç yaşamımızla ilgilidir. Fakat bunların yanı sıra, ahlakın dış görünüşleri de vardır. Ahlaki olmayan bir davranışımızın karşısında, toplum bütün kural ve yasaları ile karşımızda yer alır." demek suretiyle ahlakın insanın içsel ve dışsal yaşantısına ilişkin iki yönünü ortaya koymuştur (Tunalı, 1990:19).

İfade ettiklerimizin ışığı altında ahlak ve etik arasındaki ilişki, birinin toplum ve insanın vicdanı ile ilgili bir olgu olması; diğerinin ise bununla ilgili felsefeyi temsil etmesiyle açıklanabilir. Ahlak ve etik konusu ele alındığında, ikisi birbirini tamamlamakla birlikte ayrı ayrı düşünülmeleri gereken konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira etik insan davranışlarını, yargılarını, davranış ve ilkelerini ahlakilik temelinde araştıran, savunan ya da eleştiren bir felsefe dalıdır (İrvan, 2005: 62). Gazetecilik etiği de bu felsefe dalının bir alt kategorisidir ve temel ilgi alanı, medya çalışmalarının ya da gazetecilerin mesleklerini icra ederken uymak zorunda oldukları kurallar ve ilkelerdir.

Hatemi, ahlakın toplumsal yanına dayanarak, Basın Ahlakı adlı yapıtında gazetecinin topluma karşı sorumluluklarından bahsederek meslek etiğine-gazetecilik etiğine işaret etmektedir. Hatemi'nin bu konudaki yaklaşımına yakından bakacak olursak; mesleklerin toplum içinde bir görevi vardır, meslekler toplum için yararlı oldukları ölçü ve alanda meşru ve saygın olabilirler. Topluma zarar verildiği anda, toplumun kendisini savunma hakkı ve görevi bulunmaktadır. Bu hususlar basın mesleği için de geçerlidir.(Hatemi, 1976:22). Bu bağlamda ahlaki açıdan gazetecilerin dikkate almaları gereken en önemli nokta, içinde yaşadıkları topluma ve o toplumun bireylerine karşı sorumluluk duyarak ellerinde bulundurdukları gücü kullanmaktır. Bu aynı zamanda, toplumsal ahlak açısından, mesleki bir etkinliğin olmazsa olmaz koşuludur. Gazetecilik mesleğinin saygınlık kazanması ve topluma yarar sağlayabilmesi, ancak gazetecilerin sorumluluklarının bilincinde olmalarıyla mümkün olabilir. Gazetecinin sorumluluk bilincini ise ahlak felsefenin yani etiğin bir alt kategorisi olan ve gazetecilerin mesleklerini icra ederken uymak zorunda oldukları kurallardan oluşan "gazetecilik etiği" pekiştirecektir.

Gazetecilik etiği açısından belirtmemiz gereken önemli bir husus; etiğin çalışma alanı olarak kendisine, baskı altında kalmaksızın yapılan eylemleri seçmiş olmasıdır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi; insan, davranışlarından dolayı hem kendi vicdanına hem de toplumun ahlak değerlerine karşı sorumlu hissetmektedir; ancak, insanın eylemlerinden dolayı sorumlu olmasının koşulu özgür olmasıdır. "İnsan eylemde bulunurken özgür olduğu için sorumlu tutulur. Sorumluluk özgürlük duygusunun bir sonucudur" (Tunalı, 1990: 120). Dolayısıyla eğer bir gazeteci, verdiği kararlar ve yaptığı eylemler üzerinde denetim hakkına sahip değilse, baskı altında bir takım kararlar veriyorsa, bu durumda etikten söz etmenin bir anlamı

yoktur (Merill, 167). Bu nedenle etik kuralların bir anlam ifade edebilmesi için basının özgür olmasını sağlayan koşulların yaratılması gerekir. Basın özgürlüğünü koruyabilmek ve sürdürebilmek için de basın ahlak kurallarının benimsenmesi şarttır. Tokgöze göre "özgürlüğe gereksinim duymayanların ahlaka da gereksinimleri yoktur. Kısacası basın için özgürlük ilk ve vazgeçilmez şarttır. Özgürlük gerekli olduğu için de belli bir basın ahlak anlayışı korunmalı ve bu konuda ortak bir anlayış bulunmalıdır" (Tokgöz, 2001:121).

Basında Etik Anlayışın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Gazetecilik Etiğine ilişkin ilkeler kendiliğinden ortaya çıkan kurallar değildir. Bu ilkeler gazetecilik mesleği yapılmaya başlandığından bu yana ortaya çıkan sorunlara yönelik aranan çözüm yollarının, bu mesleğin toplumsal etki alanının ve gücünün git gide artmasının ve bunlara bağlı olarak gelişen mesleki deneyimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Tarihi süreç içerisinde, haber kağıtları ve haftalık yayınlar olarak ortaya çıkan gazetelerin zamanla öneminin arttığı, demokrasi kavramıyla gündeme gelen kamuoyu oluşturma ve demokratik mücadelelerle sürdürülen iktidar savaşında etkin bir rol üstlendiği gözlemlenmiştir. Özellikle endüstri devrimi ve beraberinde getirdiği teknolojik gelişmeler sonucunda, 20. yüzyılın başlarında etki alanı gitgide genişleyen basın, büyük kitlelere ulaşma imkânı bulmuştur. Bu gelişmelerin ışığında basının toplumsal bir kurum olarak kendine yer edinmesi, gerek birey gerekse toplum yaşamı üzerindeki etkisinin artması; gazetecilerin toplum yaşamındaki önemine dikkat çekmiştir. Bu durum gazetecilerin mesleklerini icra ederken uymalarının uygun olacağı düşünülen ya da onlara mesleki etkinliklerinde yol

göstermesi açısından yararlı olacak bazı mesleki ahlak kurallarının gündeme gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bir bireyin elinde bulundurduğu gücün etkisi diğer insanları etkilemesi bağlamında ne kadar büyük ve etkinse topluma karşı sorumluluğu o ölçüde büyük olmaktadır. Sorumluluk kavramının temelinde yatan bu yaklaşım, toplumu etkileme gücü çok büyük olan gazeteciler için unutulmaması ve sahip çıkılaması gereken bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım basın ahlak kuralları/etik ilkeleriyle somutlaşmaktadır.

Gazeteciliğin topluma karşı sorumlu olduğu düşüncesinin gelişmesi, liberal basın teorisine yöneltilen eleştirilerin artmasıyla birlikte hız kazanmıştır. John Milton, John Erksine, Thomas Jefferson ve John Stuart Mill gibi basın özgürlüğü ve ahlak üzerine kafa yoran düşünürlerin fikirlerine dayanan liberal yaklaşıma göre, fikirler devlet kontrolü olmaksızın ifade edilebilmelidirler. Buna göre, toplumdaki tüm farklı fikirler basın yoluyla özgürce seslerini duyurabilecekler ve bu şekilde farklı bakış açılarının çarpışması sonucunda halk doğruyu yanlıştan ayırt edebilecektir (Avşar, 2003: 115). Ancak oluşumu ve gelişimi yazılı basına paralel gerçekleşen liberal kuramda ideal olan "serbest piyasa" fikir düzeyinde yeterince etkili olamamıştır. Gazetecinin doğru ve yanlış bildiklerini, gördüklerini halka aktarması, okuyucu/izleyici/dinleyicinin bunların içinden doğruyu ayırt etmesi bağlamında liberal kuramda gazeteciden çok okuyucuya yöneltilen sorumluluk anlayışı, beraberinde sorumsuz bir basın özgürlüğünü ortaya çıkarmıştır (Alemdar, 1990: 19).

Sorumsuz bir basın özgürlüğüne yol açan liberal basın teorisine gösterilen tepkiler yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına aracılık etmiştir. Bu yaklaşım Sosyal

Sorumluluk Teorisidir. Sanayi devrimi ve kapitalizmin Batı'yı etkisi altına alan 18. ve 19. yüzyılların basın görüşüne karşılık, 20. yüzyılda, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya konan Sosyal Sorumluluk Teorisine göre, basın topluma karşı bazı görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Chicago Üniversitesi Rektörü Robert Maynard Hutchins'in başkanlığında 1942 yılında oluşturulan ve basın özgürlüğü kavramı üzerine çalışmalar yapan Hutchins Komisyonu'nun 1947'de yayınlanan raporu ile Sosyal sorumluluk teorisinin temelleri atılmıştır. Raporda gazetecinin sorumluluğunun esasları şu şekilde belirlenmiştir;

> *"Geleneksel basın özgürlüğü düşüncesi ile onun gerekli kıldığı ayrılmaz parçası olan sorumluluk arasında çelişki vardır.*
>
> *Sorumluluk, yasalara saygı gibi, kendi başına özgürlükler önünde bir engel değildir. Tam tersine pozitif bir özgürlüğün gerçek bir ifadesi olabilir. Ancak bu sorumluluk, kayıtsız kalma özgürlüğüne ters düşer (...) Sözde basın özgürlüğünün bu tür toplumsal sorumsuzluk örneği oluşturduğuna bu günlerde çok sık tanık olunmaktadır. Basın, yanlışlıklarının ve tutkularının özel alan dışına taşıp, kamusal tehlike haline geldiğini bilmelidir. Basın yanlış yaparsa, aldattığı kamuoyudur. Kişilere tanındığı gibi, basına da hata yapma hakkının tanınması bundan böyle mümkün değildir (Kaya, 1985: 38)."*

Hutchins Raporunda basının kamu hizmetini yerine getirme görevi ortaya konmaktadır. Zira, ABD'de tercih edilen "sosyal sorumluluk" teriminin Avrupa'daki karşılığı popüler bir terim olan "kamu hizmeti"dir (http://www.byegm.gov.tr/).Rapor Basının kamu hizmetini yerine getirebilmesi için medya sahipleri ve basın çalışanlarının yaptıkları, yazdıkları, yayınladıkları veya yazmayıp yayınlamadıkları açısından topluma karşı sorumlu olduklarının bilincinde olmaları ve bu sorumluluğa

sahip çıkmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Raporda ortaya konan bu yeni anlayış; liberal kuramda özel bir alan olarak görülen basının, kamusal düzleme çekilmesidir. Bu raporda toplumsal sorumluluk kuramının temellerinin atılmasının yanı sıra basın felsefesi ve etiği alanındaki tartışmalara da kaynak olmuştur.

Hutchins Komisyonu tarafından ilk kez tanımlanmış ancak isimlendirilmemiş olan Sosyal Sorumluluk Kuramı 1956 yılında Basının Dört Kuramı adlı kitapta Theodore Peterson tarafından açıklanarak ortaya konmuştur. Sosyal sorumluluk teorisine göre basın (1) bilgi sunarak, tartışma ortamı sağlayarak siyasal sisteme hizmet eder. (2) Halkı aydınlatarak halkın kendi kendini yönetmesine olanak sağlar. (3) hükümete karşı bekçi köpeği görevini rolünü üstlenerek bireylerin haklarını korur. (4) Alıcı ve satıcılar ile mal ve hizmetleri orta ölçekli reklamlar yoluyla bir araya getirerek ekonomik sisteme hizmet eder. (5) Eğlence sunar (6) Kendine yeter finansal değerlere sahip olmak suretiyle özel çıkarların baskılarına maruz kalmaksızın toplumsal görevinin sürdürür. (Siebert, Peterson ve Schramm, 1963: 74). Böylece, demokratik yönetimlerde basının halka ve demokratik sisteme karşı yerine getirmesi beklenen görevler sosyal sorumluluk teorisi bağlamında formüle edilmektedir. Basının bağımsız olması onun toplumsal görevlerini yerine getirmesinde en etkin unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağımsızlık maddi ve yasal olmak üzere iki düzlemde gerçekleşmektedir. Maddi bağımsızlık gazetenin kendi satış ve reklam gelirleriyle gerçekleşirken, yasal bağımsızlık ise, basının hükümetlerin ve devlet organlarının müdahalesinden korunması amacıyla kendi kendini kontrol etme mekanizmalarının geliştirilmesi ile gerçekleşmektedir (Özgen, 1998: 55).

Basının kendi kendini kontrol etme mekanizmaları bağlamında çeşitli meslek kuruluşları tarafından oluşturulan gazetecilik meslek ilkeleri, gazetecilere yol gösteren, doğru ve yanlış davranış biçimlerini ortaya koyarak doğru davranışı teşvik eden, yanlış davranışlardan kaçınmayı öğütleyen ilkelerdir. Hutchins komisyonu tarafından ortaya konan basının yerine getirmesi gereken temel görevler, bugün gazetecilik meslek ilkelerinde gazetecilik görevini koruma altına alan ilkelerin konusunu oluşturmaktadır.

Hutchins Komisyonun belirttiği basının yerine getirmesi gereken görevleri sıralayacak olursak: Günün haberlerini doğru ve geniş kapsamlı olarak ortaya koymak; Düşünce ve yorumların alışverişini sağlamak; Toplumda yer alan grupların düşünce ve görüşlerini başkalarına yansıtan bir aracı olmak; Toplumun amaç ve değerlerini simgeleyen ve onları açıklayan bir sistem olmak; Toplumun her üyesine ulaşan bir yol olmak. (J. H. Altschull'dan aktaran Murat Özgen, 1998: 123-124). Hutchins komisyonunca ortaya konan bu görevler toplumsal sorumluluk kuramı bağlamında; basının, geniş anlamda medyanın demokratik toplumlarda yurttaşların rasyonel kararlar verebilmeleri için gerekli olan yaşamsal enformasyonu sağlamakla görevli olduğu anlayışına işaret etmektedir. Gazetecilik meslek ilkelerinin düzenlendiği yazılı metinler de, çoğunlukla bu görevin açıklanmasıyla başlamaktadır. Örneğin, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından kabul edilen Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi' nin girişinde: "*Gazetecinin hakları halkın haber alma hakkının ve ifade özgürlüğünün, meslek ilkeleri ise dürüst ve doğru iletişimin temelidir*"; Amerika Birleşik Devletleri Profesyonel Gazeteciler Derneği'nin etik kodunun girişin de ise "*Profesyonel Gazeteciler Derneği üyeleri, kamuyu aydınlatmanın adaletin önceli ve demokrasinin temeli olduğuna inanırlar.*

Gazetecilerin görevi gerçeği arayarak ve olaylara sorunlar hakkında adil ve kapsamlı açıklamalar sağlayarak bu amacı gerçekleştirmektir. Tüm medya ve özel nitelikli yayın organlarındaki vicdanlı gazeteciler, kusursuz ve dürüst davranarak kamuya hizmet etmeye çabalarlar" ifadesine yer vermektedirler. Dolayısıyla gazetecilik meslek ilkelerinin genel anlamda hedeflediği amaçlardan ilkinin, gazetecilerin görevlerinin halkın doğru haber ve bilgi edinme hakkına hizmet etmek olduğunu belirterek; gazetecilerin kamuoyunun oluşumunda sorumlu hareket etmelerini sağlamak olduğunu söylemek yanlış olmaz.

İrvan etik ilkelerin ikinci bir amacının ise gazetecilik mesleğinin güvenirliğini güvence altına almaya çalışmak; yani gazeteciliği daha saygın, onurlu, güvenilir bir profesyonel meslek haline getirmek olduğunu ifade etmektedir. İrvan, gazetecilik meslek ilkelerindeki düzenlemelerde, gazetecilik mesleğinin daha saygın, onurlu, güvenilir bir profesyonel meslek haline getirme amacının; gazeteciliğin topluma karşı sorumlu olmasını sağlama amacının önüne geçtiğini ifade etmektedir (İrvan, 2005: 65). Gerçekten de gazetecilik mesleğinin günümüzde geldiği noktada gazeteciler mesleki güvenirliklerini yitirmişler, bu durum gazetecilerin topluma karşı sorumluluğuna vurgu yapan gazetecilik meslek ilkelerinde, gazetecilik mesleğinin güvenirliliğini güvence altına almaya yönelik ilkelerin yoğunluklu olarak düzenlenmesine sebep olmuştur.

İrvan, özellikle haberi toplama ve aktarma aşamasında gazetecilerin izlemesi gereken süreçleri açıklamaya yönelik olan, gazetecilik mesleğinin güvenirliliğini güvence altına almaya yönelik bu ilkeleri üç temel kategoriye ayırmıştır. Birincisi haber kaynaklarıyla ilişkileri düzenleyen ilkeler, ikincisi habere konu olan kişilere

ilişkin ilkeler, üçüncüsü ise haber toplama yöntemlerine ilişkin ilkelerdir. Çalışmamızda gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkı, "haber kaynaklarıyla ilişkileri düzenleyen gazetecilik meslek ilkeleri" bağlamında ele alınarak, değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Türkiye'de Haber Kaynakları ile İlişkileri Düzenleyen Gazetecilik Meslek İlkeleri

Türkiye'de Basının Kendi Kendini Denetleme Uygulamaları

Ülkemizde 1960 yılına kadar, basının kendi kendini denetlemesi konusunda fiilen bir çalışma söz konusu olmamıştır. Tek parti döneminde basını kanunla kurulan resmi kuruluşlar yoluyla kontrol altına alma girişimleri görülmüşse de, bunlar basının özdenetimiyle ilgisi olmayan, hükümetin basın ve yayın organları ve dolayısıyla basın mensupları üzerinde tek yönlü propaganda ve baskı yönetimi kurma girişimlerinden ibaret hareketlerdir. Bu nedenle Türkiye'de ilk özdenetim kuruluşu 1960'dan sonra kurulan Basın Şeref Divanı'dır (http://www.byegm.gov.tr/.)

27 Mayıs ihtilalinin akabinde yaşanan gelişmeler zorunlu olarak basının kendi kendini denetlemesi fikrini ortaya çıkarmıştır. İhtilal sonrası Milli Birlik Komitesi'nin, basın özgürlüğünü kısıtlayan mevzuatın uygulanmasını durdurmasıyla gazeteler büyük bir serbestiye kavuşmuşlar, ihtilal rejiminin özelliği dışında basın hiçbir kayıt, hiçbir baskıyla karşılaşmamışlardır (Alemdar, 1990: 80). Ancak 27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesinden sonra, darbe ile düşürülen iktidar ve mensuplarının uygulamaları konusunda, bir kısım basının insan haklarına ve vicdani ölçülere sığmayan, basının kamu görev, anlayış ve tutumuna yakışmayan,

sorumluluktan uzak yayıncılık faaliyetleri, basının kendi kendini denetlemesi fikrini zorunlu bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere Uluslararası Basın Enstitüsü'nden yardım istenilerek basın ahlak yasası hazırlanmış ve aynı zamanda basın şeref divanı kurulmuştur. Böylelikle Basın Ahlak Yasası ve bu yasayı yürütmekle görevli olan Basın Şeref Divanı Statüsü meydana getirilmiş ve 24 Temmuz 1960 tarihinde basın kuruluşları divan kararlarına uymayı kabul ettiklerini belirten taahhütnameyi imzalamışlardır (Özgen, 1988: 140-141). Basın Şeref Divanının görevleri arasında basın ahlak yasasına uymayan basın kuruşlarını kamuoyuna açıklama, basın kuruluşlarına gerektiğinde uyarma ve benzer cezalar vermek bulunmaktadır (Tokgöz, 2003: 126).

Türkiye'de Basın Şeref Divanı ile başlayan kendi kendini denetleme sisteminin ilk denemesi ne yazık ki başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın temel sebebi olarak; "teşhir" yaptırımının etkisiz kalması karşısında, bu yaptırıma alternatif olarak, gazetelerin ilanlarının kesilmesine ilişkin yaptırımın uygulanması gösterilmektedir. Basın Şeref Divanı tarafından uygulanan teşhir yaptırımı şu şekildeydi; Basın Ahlak Yasası'nı imzalayan yayın organları, her sayılarında kolayca görülebilecek bir yere "Bu gazete (ajans veya dergi) Basın Ahlak Yasası'na uymayı taahhüt etmiştir" ibaresini koymaya zorunlu tutulmuştur. Yayın organı verdiği taahhüde rağmen kendisiyle ilgili bildirileri yayınlamaktan kaçınması halinde bu davranışının Divan tarafından ayrıca teşhir edilmesini de kabul etmiştir. Ancak teşhir yaptırımı yetersiz görülerek; "Basın İlan Kurumu Teşkili Hakkında Kanun'un "Basın Ahlak Esaslarına riayet etmeyen gazetelere cezai müeyyide tatbikini" emreden 49. maddesinden faydalanma yoluna gidilmiş ve Basın ahlak yasasına uymayan gazetecileri ilanlarının kesilmesine başlanmıştır. Bu uygulamadan memnun

olmayan süreli yayınlar, ilan kesme kararlarına karşı Danıştay'da iptal davaları açmışlar ve Basın Ahlak yasasına ve Basın Şeref Divanın kararlarına uyma hususunda verdikleri taahhütleri geri almışladır. Bu gelişmeler üzerine Basın ilan Kurumu tarafından Basın Ahlak Yasasının aynen benimsenmesi ve Basın Şeref Divanın bir bilirkişi heyeti olarak kabul edilmesi yoluna başvurulmuştur. Bu yola girilmesiyle birlikte Basın Şeref Divanı etkisiz ve işlevi olmayan, fiilen görev yapamayan bir kuruluş haline gelmiştir.(Alemdar, 1990:8-88, Özgen, 1988:145-146).

Gazeteciler ve basın kuruluşlarını denetleyerek, basın ahlak yasalarına uymayanları kamuoyuna açıklaması yönünde ön plana çıkan konumu karşısında, Basın Şeref Divanının gazetecilerin haklarını korumaya yönelik herhangi bir mekanizmaya sahip olamaması, Divan'ın basın mensupları tarafından yeterince benimsenememesine yol açmıştır. Ayrıca Divan tarafından ahlaki nitelik taşıyan kuralların maddi ve cezai yaptırımlara bağlanması da uygun olmamıştır. Bu noktada kendi kendini kontrol sistemlerini karşılaştırmalı hukuk bakımından inceleyen Ord. Prof. Sulhi Dönmezer'in yaptığı ayrım, hangi tür kuruluşların kendi kendini kontrol sistemini gerçekleştirebileceğini ortaya koymakta bize yardımcı olacaktır. Bu ayrımda yer alan kuruluşlar şu şekildedir;

1. Gönüllü, rıza ile meydana getirilen kuruluşlar.
2. Kanuna dayanan, kanuni yetkileri, kanunun gösterdiği müeyyideleri uygulayan kuruluşlar.

Özgen, Basın Konseyi veya Basın Şeref Divanı adlarıyla teşkilatlanan bu kuruluşların basın üzerinde yukardan yüklenen ve vesayet iddiasında bulunan kuruluşlar niteliğinde olmadıklarından, yetkilerinin kolaylıkla kabul edileceğini ve

basın ahlak ve ilkelerini tespit ve oluşturmada çok etkili olabileceklerini belirtmektedir. Kanuni kuruluşlar ise basın üzerinde siyasal baskıların doğmasına neden olabilecek ve basın üstünde vesayet kurma çabası içinde olabileceklerdir. Basının bu şekilde vesayet altına sokulması, basının bizzat kendisi tarafından bu kuruluşa tepki gösterilmesine neden olacak ve kuruluşun itibarı gözden düşecektir. Bu tür kuruluşların devletin güdümüne girme olasılığı da yüksek olduğundan basın mensuplarına ve Basın Meslek Ahlakının gelişmesine yardımcı olamayacak, aksine basın özgürlüğünü engelleyici bir tutum sergileyebileceklerdir.

1960 yılında Türkiye'de kurulan Basın Şeref Divanı her ne kadar bağımsız bir kuruluş olsa da, mali müeyyidelere başvurması gazeteciler arasında ters bir tepki yaratarak, gazetecilerin taahhütlerini geri almalarına yol açmıştır. Bu tür müeyyideler bu tür kuruluşların niteliği ile bağdaşmamaktadır. Divan ne yazık ki basını savunan onu temsil eden bir kuruluş olmaktan ziyade basını denetleyen bir kuruluş haline gelmiş ve işlevinin yitirmiştir.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra, 1961 Anayasasının, 1982 Anayasasıyla değişmesiyle birlikte, medyayı düzenleyen yasalarda çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerle önemli değişiklikler yapılmış ve özellikle Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Yasası ve Basın Yasası bakımından getirilen değişiklikler basının kendi kendini denetlemesi konusunu tekrar gündeme getirmiştir. 1986 yılında bir grup gazetecinde oluşan çalışma grubunun kendi kendini denetleme konusundaki çalışmaları sonucunda 1987'de hazırlanan "Basın Konseyi Sözleşmesi" ve "Basın Meslek İlkeleri" adı altında iki belge gazetecilerin onayına sunulmuş, 6 Şubat 1998 tarihinde yirmi sekiz gazete, yirmi iki dergi, on bir haber ajansı, altı yayın

kuruluşunun, konsey sözleşmesini imzalanmasıyla Basın Konseyi resmen kurulmuştur (Tokgöz, 2003: 127). Basın Konseyi sözleşme ile kurulan, dernek ve vakıf gibi hükmi şahsiyeti bulunmayan bir kuruluştur. Hükümetin çıkaracağı yasalarla vakıf veya dernek gibi kuruluşlara müdahale etmesini önlemek ve siyasi baskılardan korumak amacıyla sözleşme ile kurulmuştur (http://basinkonseyi.org.tr). Basın Konseyi, Konseye üye olan basın kuruluşlarının uymak zorunda oldukları ve uyacaklarına dair taahhütte bulundukları 16 Maddelik "Basın Meslek İlkelerini" kabul etmiştir (ek 2) .

Basın Konseyi Basın Meslek İlkelerini esas alarak çalışmalarına devam ederken, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi'ni kabul ederek, Türkiye'de medyanın kendi kendini denetimi konusunda yeni bir oluşuma imza atmıştır (ek 3).

Türkiye'de son yıllarda bazı yayın grupları ve gazeteler kendi meslek ilkelerini deklare etmekte, kendi özdenetim kurumlarını oluşturmaktadır. Bunlardan en ciddi görüneni Doğan Grubu Yayın Organları'nın ilan ettikleri meslek ilkeleri ve Yayın Konseyi'dir. Doğan Medya Grubu, Yayın Konseyi'ni okuyucu şikâyetlerini alacak ve sonuçlandıracak bir mekanizma olarak uygulamaya koymuştur. Ayrıca Milliyet gazetesinin başlattığı Okuyucu Temsilcisi (Obudsman) uygulamasının Hürriyet gazetesinde başlaması da bu yönde atılmış önemli bir adımdır (http://www.byegm.gov.tr/).

Basın Konseyi Meslek İlkeleri

Basın Konseyi Meslek İlkeleri gazetecilerin bilgi aldıkları haber kaynaklarıyla nasıl bir ilişki yürütmesi gerektiğini şu maddeler aracılığıyla ortaya koymuştur.

Madde 7: " *Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi biçimde gerekmedikçe yayımlanamaz*."

Madde 9: "*Gazeteci, kendisine güvenilerek verilmiş bilgilerin, belgelerin kaynaklarını, kendileri izin vermediği sürece, mesleki gizlilik ilkesi uyarınca, hiçbir şekilde açıklamaz*."

Madde 11: "*Gazeteci kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın, kamuoyunu kişisel, siyasal, ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.*"

Türkiye Gazeteciler Cemiyetinin Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi

Madde 9: "Gazeteci kendisine güvenilerek verilmiş bilgilerin, belgelerin kaynaklarını, kendileri izin vermediği sürece, mesleki gizlilik ilkesi uyarınca hiçbir şekilde açıklamaz."

Gazeteci ile kaynak arasındaki ilişkide, etik zorluk gizlilik olgusunda yaşanmaktadır. Haber kaynağı, kimliğinin açıklanmaması koşuluya gazeteciye bir

takım bilgi ve belgeler verebilir. Gazeteci tarafından, gizli haber kaynağından elde edilen belge ve bilgilere dayanarak haber yapılması durumunda sorulması gereken ilk soru; Gazetecilerin haber kaynağının gizliliğini gözetip gözetemeyeceğine ilişkindir. Bu konuda temel prensip gazetecinin hiçbir şekilde haber kaynağını açıklamaması olarak kabul edilmelidir. Basın Konseyi Meslek İlkelerinin ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti 9. maddesinde "*Gazeteci, kendisine güvenilerek verilmiş bilgilerin, belgelerin kaynaklarını, kendileri izin vermediği sürece, mesleki gizlilik ilkesi uyarınca, hiçbir şekilde açıklamaz*." ifadesiyle bu temel prensip açıkça ortaya konmuştur. Haber kaynağının gizliliğini garanti altına almaya yönelik olarak, gazeteciye haber kaynağını koruması gerektiğini belirten bu etik ilke, özellikle gizli bilgilerin açığa çıkmasında ve halkın gerçeklere ulaşarak, bireylerin bilme hakkının gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Cohen Gazeteciliğin Felsefesi Problemleri (Philosophical Issues in Journalism) adlı yapıtında, basının doğruları bularak halka iletme fonksiyonu açısından haber kaynaklarının önemini şu sözle ortaya koymuştur; "Doğruyu açıklama özgürlüğü, doğruyu bulma özgürlüğünü de kapsamalıdır". Bu bağlamda gazetecinin halka doğruları açıklayabilmesi için öncelikle o doğrulara ulaşabilmesi gerekir. Gazetecinin bu ilkeye sadık kalmaması durumunda mesleki ve hayati kaygılar taşıyabilen haber kaynakları, gizliliklerinin korunacağı hususunda şüpheye düşerek gazetecilere bilgi vermekten çekineceklerdir (Cohen, 1922: 87-88). Bunun sonucunda da bilgi kaynakları kuruyacak ve basın üstlendiği fonksiyonları tam anlamıyla yerine getiremeyecek, halkın doğruları öğrenmesine hizmet edemeyecektir.

Haber kaynağının gizliliğinin korunması, ayrıca gazetecinin haber ve bilgi toplama faaliyetinin hükümet sözcüsü gibi kaynaklarla sınırlanmasının önüne

geçerek, gazetecinin bu kaynakların verdiği bilgilerin dışında, daha başka bilgilere ulaşabilmesini sağlayacak ve böylelikle kaynak çeşitliliğinin artmasına da olanak sağlayacaktır. Bu olanak ise gün ışığına çıkmamış her türlü toplumsal ve siyasal yozlaşmaların halk tarafından öğrenilmesini sağlayarak basın özgürlüğünün temel hedeflerinin gerçekleşmesine hizmet edecektir.

Haber kaynağının gizliliğinin korunması hususunda sorulması gereken ikinci soru gazetecinin hangi noktaya kadar kaynağı ile olan ilişkisinde bu gizlilik olgusunu gözeteceğidir. Bu bağlamda, haber kaynağının gazeteci tarafından korunması temel prensip olarak kabul edilmekle beraber, kaynağın gizliliğinin sağlanması hususunda öngörülen bu etik ilkenin bir takım sınırları, istisnaları olabileceğini kabul etmek gerekir. Çünkü her hak, her görev beraberinde bir takım sorumluluklar da doğurur. Gazetecinin kaynağını gizleme görevinin sınırlarını belirleyen bu sorumluluk anlayışı, bir taraftan kaynağa verilen gizlilik sözüne bağlı kalınmasına, diğer taraftan halkın doğruları öğrenmesine hizmet etmektedir. Gazeteci sadece ve sadece halkın doğruları öğrenmesi adına, karşılaşılan durumun özelliğine göre, değişebilen sınırlar ve istisnalar çerçevesinde kaynağa verdiği gizlilik sözünden, görevinden geri dönebilir. Basın Konseyi Meslek İlkeleri'nin 7. maddesi: " *Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi biçimde gerekmedikçe yayımlanamaz*." İle 11. maddesi: "*Gazeteci kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın, kamuoyunu kişisel, siyasal, ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.*" demek suretiyle, 9. maddede haber kaynağının gazeteci tarafından hiçbir şekilde açıklanamayacağına ilişkin temel prensibin istisnaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuya ilişkin olarak öncelikle, gazetecilik mesleğinin "görevci etik anlayış" ve "yararcı etik anlayış" olmak üzere iki farklı etik anlayış çerçevesinde

değerlendirildiğini söylemek gerekir. Görevci etik anlayış Immanuel Kant'ın koşulsuz buyruk şeklinde ifade ettiği anlayışa dayanmaktadır. Kant bu anlayışını şu şekilde formüle eder; "Öyle davran ki, davranışının evrensel bir yasa hale gelmesini arzula". Kant'ın anlayışına göre bir kişinin eyleminin ahlaki olarak nitelenebilmesinin temel koşulu, aynı eylemin evrensel bir ilke haline gelebilmesidir. Bu anlayış gazetecilik mesleğine uygulandığında hiçbir koşulda ihlal edilmemesi gereken ilkelere sahip olunmasını gerektirir. John Stuart Mill'e dayandırılan Yararcı etik anlayışına göre ise önemli olan önceden belirlenmiş ilkeler ve kurallar değil, sonuçtur. Bir başka değişle, bir eylemin doğruluğunu ya da yanlışlığını belirleyen şey elde edilen sonuçtur. Bu anlayışa göre " En çok insan için büyük mutluluğu sağlayan davranış etik davranıştır". Gazetecilik mesleği açısından daha kolay uygulanabilir gözüken bu etik anlayış, katı kuralları bir kenara atmamızı, her olayı kendi koşulları içinde düşünmemizi, olası sonuçları göz önünde bulundurarak kararımızı vermemizi önermektedir (Retief'den aktaran İrvan, 2003: 63). Bu açıklamaların ışığı altında Basın Konseyi Meslek İlkelerinin "haber kaynaklarıyla ilişkileri düzenleyen" maddelerinin yararcı etik anlayış çerçevesinde düzenlendiğini görmekteyiz. Örneğin, 7. maddeye göre kaynak tarafından gizlilik kaydı ile gazeteciye verilen bilgilerin açıklanmasıyla elde edilecek kamu yararı büyükse, kaynağın rızası olmaksızın gizlilik kaydıyla verilen bilgiler açıklanabilir. 11. madde de 7. maddeyle aynı anlayışla; kaynağın, kamuoyunu kişisel, siyasal, ekonomi vb. nedenlere yanıltmayı amaçladığı hallerde gazetecinin kaynağa verdiği gizlilik sözünden dönebileceğini öngörmektedir. Bu çerçevede, 11. ve 7. maddelerde yararcı etik anlayışının benimsenmesi, haber kaynağının ve haber kaynağı tarafından gizlilik koşuluyla verilen bilgi ve belgelerin gizliliğinin korunması hususunun, etik açıdan sınırlarını

tayin edilmesinde gazetecilere yol göstermektedir. Bu durumda haber kaynağının yalan söylemesi, gazeteciyi kanunsuz, ahlak dışı amaçlarla kullanmış olması ve bu yolla kamuoyunu yanıltması gazetecinin kaynağa karşı sorumluluğunu geçersiz kılacaktır.

Gazetecinin kaynağa karşı kendini koruyabilmesi ve hangi durumlarda kaynağını gizlemesi gerektiğine karar verebilmesi için şu üç soruyu sorması gerekmektedir. 1) Haberde üstün bir kamu yararı söz konusu mudur? 2) Adı açıklandığında kaynak zarar görebilecek midir? 3) Kaynağın elindeki bilgi çok önemli midir? Başka bir kaynak bulunabilir mi? (İrvan, 2005: 80). Gazeteci bu üç soruya açıklıkla evet cevabını verebiliyorsa kaynağını gizleyebilir. Ancak, gazetecinin sık sık kaynağını gizleyerek haber yapması veya yukarıda belirtilen hususları dikkate almadan kaynağını gizlemesi, haberin doğruluğundan kuşku duyulmasına yol açacaktır. Bu nedenle haber yaparken kaynağın gizlenmesi yoluna başvurulabilmesi için, öncelikle haberin kamuoyu açısından çok önemli olması, ikinci olarak haberde üstün bir kamu yararının bulunması, üçüncü olarak da kaynağın mesleki ve hayati olarak korunmaya ihtiyaç duyuyor olması gereklidir.

Haber kaynağının gizlenmesi hususunda temel prensibin, gazeteci tarafından kaynağa verilen gizlilik sözün tutulması olduğunu belirtmekle beraber bu temel prensibin bir takım istisnaları, sınırlamaları olabileceğini ifade etmiştik. Bu noktada karşımıza çıkan önemli bir soru da; kaynağın gizlenmesi hususunda kabul edilen temel prensibe getirilen bu sınırlamaları son kertede kimin tayin edeceğidir. Bir başka değişle bu sınırlamalar hukuk kurallarıyla mı belirlenmeli yoksa etik kurallarla mı? Haber kaynağının gizlenmesi hususunda son karar ne yargıya ne de bir kamu

otoritesine ait olmalı, yalnızca gazeteciye ait olmalıdır ve bu konuda gazetecinin sesiz kalması temel prensip olarak kabul edilmelidir.

Gazetecinin haber kaynağının gizliliğini korumaya yönelik yasal bir düzenleme olsun ya da olmasın veyahut bu konuda yasal bir düzenleme olsa dahi başka bir takım yasal ve fiili uygulamalar yoluyla gazeteci haber kaynağını açıklama konusunda baskı altında kalsa dahi, bu etik ilkeden taviz vermemeli ve bu konudaki mesleki ilkeleri dikkate alarak kararını kendisi vermelidir. Çünkü gazeteci haber kaynağını açıklama konusunda karşılaştığı yasal ve fiili baskılarla ancak bu şekilde mücadele edebilir. Gazeteci kaynağına gizlilik sözü verirken ileride karşılaşacağı baskıları, hatta kaynağını açıklamamak nedeniyle hapis cezasıyla karşılaşması riskini göze almak durumundadır. Zira kaynak gazeteciyle arasındaki gizlilik anlaşmasına güvenerek gazeteciye bilgi vermektedir. Bu gizlilik sözünden dönülmesi gizli kaynakların bilgi vermekten vazgeçmesine sebep olacaktır. Ayrıca gazetecilerin karşılaştıkları baskılar sonucunda kaynaklarını ve kaynaklarından elde ettikleri belge ve bilgileri açıklamaları, özellikle delil elde etmek amacıyla polis, savcı ve hâkimlerin aracı oldukları izlenimi verecektir. Oysa gazeteciler bu kurumların ne elemanı ne de onlara yardımcı olan araçlardır. Gazetecilerin görev aldıkları basın kuruluşları doğruları, toplumsal ve siyasal olayları halka ileterek, halkın bilme hakkının gerçekleşmesine hizmet eden en geniş düşünce açıklama ve yayma aracıdırlar. Gazetecilere ve basın kuruluşlarına bunun dışında bir görev yüklemek gazetecilik mesleğinin özüyle bağdaşmayacaktır.

Haber kaynağının gizliliğinin sağlanması hususunda, üzerinde durulması gerektiği düşünülen bir başka sorun da; medya patronlarının konumudur. Çeşitli

alanlarda etkinlik gösteren iş adamlarının ticari faaliyetlerini geliştirmek amacıyla medya sektörüne girmesinin, medya ahlakı ve etiği konusunda bir takım yozlaşmalara yol açtığı günümüzde kabul edilen bir gerçektir. Medya örgütleri son yıllarda finans ve endüstriyel sermaye alanındaki büyük şirketlere bağlanmışlardır. Mülkiyet yapısındaki bu değişim medya örgütlerinin bazen ait oldukları dev kartellerin etkinliklerini araştırmak ve eleştirmekten kaçınmalarına yol açmıştır. Bazı araştırmacılar medya kartellerinin aslında şirket kazancını artırmak için baskılar yapan bağımsız güç merkezleri olduğunu ileri sürmektedirler. Bu saptama medya kartellerinin, kamusal çıkarlara hizmet eden bağımsız gözcüler değil, güçlerini özel çıkarlarını ilerletmek amacıyla kullanan şirketler olduğunu ortaya koymaktadır (Curran, 2002: 193-194). Bu tür bir yapılanma içinde görev yapan gazetecilerin haber kaynaklarını açıklama veya açıklamama konusunda medya dışında farklı iş alanlarında da görev alan medya patronlarının baskısıyla karşılaşma olasılığı yüksek olduğu gibi, gazeteci tarafından kaynağa verilen gizlilik sözünün medya patronları tarafından yok sayılarak kaynağın deşifre edilmesi de söz konusu olabilmektedir.

Bu soruna ilişkin olarak 1999 yılında BRT'de görev yapmakta olan gazeteci Soner Arıkanoğlu'nun, Valiler Kararnamesi hakkında yaptığı haber dolayısıyla, haber kaynağının ihlaline yönelik olarak başından geçenler dikkat çekicidir. Çağdaş Gazeteciler Derneğinin bu olaya ilişkin yaptığı basın açıklamasından ve Basın Konseyi'nin yine bu olaya ilişkin kınama kararından elde edilen bilgilere göre, gazeteci Soner Arıkanoğlu 1999 yılında Radikal Gazetesi'nde yayımlanan "Çetenin Valisi" başlıklı haberden sonra, haberde adı geçen ve bir uyuşturucu kaçakçısına sahte belge düzenlediği iddiasıyla hakkında yargılanması gerekir kararı verilen, Bursa Valisi Orhan Taşanlar'ın merkeze alınacağına dair bir yapmıştır. Bu haberden sonra Vali Orhan Taşanlar televizyon sahibi iş adamı Kamuran Çörtük aracılığıyla

haber kaynağını öğrenmeye çalışmıştır. Kamuran Çörtük'ün müdahalesi üzerine BRT'nin Ankara temsilciliği'nin yaptığı baskılar sonucunda gazeteci Soner Arıkanoğlu haber kaynağını açıklamak durumunda kalmış ve haber kaynağının kim olduğu bilgisi Vali Taşanlar'a ulaştırılmıştır. Bu olayların sonunda gazeteci Soner Arıkanoğlu ve BRT Ankara Haber Müdürü Gürkan Zengin istifa etmiştir.

Bu olayda sorulması gereken en önemli soru; haber kaynağının gizliliğinin korunmasına ilişkin etik kuralların muhatabının sadece gazeteciler olup olmadığıdır. Medya etiğine ilişkin ilkeler sadece gazetecileri değil, medya kuruluşları sahiplerini de bağlayan ilkeledir. Bu bağlamda haber kaynağının açıklanmamasına ilişkin etik ilkelere gazeteciler riayet etseler dahi, gazete patronlarının bu ilkeyi yok sayarak haber kaynağının kimliğini açıklamaları veya gazetecileri kaynağın kimliğini açıklamaya zorlamaları gazetecinin güvenilirliğini, gazeteci ile kaynak arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir.

BRT'de 1999 yılında Haber Kaynağının deşifre edilmesine yol açan olay sonrasında Özay ŞENDİR'in 'kaynağın deşifre edildiği' gerekçesiyle yaptığı başvuru üzerine verdiği kınama kararına ilişkin olarak Basın Konseyi Genel Sekreteri Abdullah Ekşioğlu'nun**,** yaptığı yazılı açıklama şu şekildedir:

> *"Şendir dilekçesinde, 'Soner Arıkanoğlu, Radikal Gazetesi'nde yayınlanan 'Çetenin Valisi' başlıklı haberden sonra Bursa Valisi Orhan Taşanlar'ın merkeze alınacağına dair bir haber daha yayınladı. Bu haberin yayınlanmasından sonra Taşanlar televizyon kanalının sahibi olan Çörtük'ü arayarak gazetecinin haber kaynağını öğrenmek istedi. Çörtük'ün talimatıyla harekete geçen BRT Ankara Temsilciliği, haber kaynağını açıklaması için Arıkanoğlu'na baskı yapmaya başladı. Sonuçta Arıkanoğlu*

kaynağını kurumunun yetkililerine açıkladı. Açıklanan isim önce Çörtük'e oradan da hemen Taşanlar'a iletildi ve kaynak deşifre oldu' savını dile getirmiş ve bu nedenle Nazmi Bilgin ve Kamuran Çörtük'ün Basın Meslek İlkeleri'nin 7, 11 ve 12. maddelerini ihlal ettiğini ileri sürmüştü. Özay Şendir'in başvurusu üzerine tarafların ifadesine başvuran ve şikayeti değerlendiren Basın Konseyi Yüksek Kurulu, Nazmi Bilgin ve Kamuran Çörtük'ün Basın Meslek İlkeleri'nden 'Gazeteci kaynağının gizliliğini korur. Kaynağın, kamuoyunu kişisel, siyasal ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır' şeklinde düzenlenen 11. maddesini ihlal ettiği kanaatine ulaşmış, Nazmi Bilgin ve Kamuran Çörtük'ün kınanmasına karar vermiştir. (http://webarsiv.hurriyet.com.tr).

Basın Konseyi'nin haber kaynağının deşifre edilmesine neden oldukları gerekçesiyle BRT Ankara Temsilcisi Nazmi Bilgi ile Bayındır Holdingi Yönetim Kurulu Başkanı Kamuran Çörtük hakkında vermiş olduğu kınama kararı, etik ilkelerin sadece gazeteceler açısından değil aynı zamanda gazete patronları açısından da bağlayıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu karar Avrupa Bakanlar Konseyi'nin haber kaynaklarının korunması hakkındaki tavsiye kararı sonunda belirlediği ilkelere de uygundur. Bu ilkelerin 2. maddesi "Bilginin toplanmasında, bu bilginin yayınlanması işlemlerinde ya da dağıtımında üstlendikleri rolle gazetecilerle mesleki ilişkilerinden ötürü bir kaynağın kimliğine ilişkin bilgiye sahip olan kişiler de, eşit biçimde, burada düzenlenen ilkeler çerçevesinde korunacaktır." Bu ilkeden çıkarılan sonuç gazetecinin medya sektörü dışındaki üçüncü şahıslara haber kaynağını açıklayamayacağı, ancak bu üçüncü kişilerin gazetecinin, profesyonel gazetecilik ilişkileri içinde olduğu sekretarya, gazeteci meslektaşlar, editör, muhabir gibi şahıslar olmaları halinde, gazetecinin haberin oluşum aşamasında yer alan bu kişilere kaynağını açıklayabileceğidir. Bu ilkeye göre, ayrıca belirtilmesi gereken husus;

profesyonel gazetecilik ilişkileri içinde gazetecinin haber kaynağını öğrenen üçüncü şahısların da gazeteciler gibi, kaynağın gizliliğinin sağlanması hususunda bu ilkelerde öngörülen korumadan yararlandıkları gibi gizliliğin sağlanması hususunda da sorumlu olduklarıdır. Zira, Goodwin davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, editörün de gazeteci gibi bilgileri açıklayamayacağını belirtmiştir. Mahkemeye göre bu bilgi gizli bir bilgidir kamuyla paylaşılmaz. Burada bilgi kaynağının diğer kişilere ve kamuya karşı korunması amaçlanmaktadır. Bakanlar Konseyi Tavsiye Kararında belirlenen bu ilke ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin konuya ilişkin içtihadı uyarınca BRT Ankara Temsilcisi Nazmi Bilgin ve BRT sahibi Kamuran Çörtük profesyonel gazetecilik ilişkileri içinde gazetecinin haber kaynağını öğrenen üçüncü şahıs olarak kaynağın açıklanmaması hususunda sorumludurlar.

SONUÇ

Basın, ifade özgürlüğünün bir süreci olarak değerlendirdiğimiz düşünceyi açıklama özgürlüğünün gerçekleşmesinde önemli bir role sahiptir. Basının en geniş ve en kolektif düşünce açıklama ve yayma aracı olması bu önemi ortaya koymaktadır. Bir düşünce açıklama ve yayma aracı olarak basın, demokrasinin çoğulculuk ve gelişimcilik ilkelerine işlerlik kazandıran en önemli unsurlardan biridir. Çünkü demokrasinin yalnızca seçimden ibaret olmadığı görüşünü benimseyen çağdaş özgürlükçü demokrasilerde, seçimle devlet yönetimini elinde bulunduranların toplumsal ve siyasal güçler tarafından sürekli denetlenmesiyle sağlıklı bir demokratik düzenin sağlanabileceğine inanılmaktadır. İşte basın çağdaş demokraside halka doğruları ileterek, siyasal süreç içinde sağlıklı seçimler yapabilmesine yardımcı olan, siyasi erki elinde bulunduranların faaliyetleri hakkında halkı bilgilendiren, bu faaliyetler konusunda eleştiri yapan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Basın, siyasal anlamda demokratik sürece katkı sağlayan bir araç olmasının yanı sıra, bireysel özerkliğin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Tüm bunların yanında basın birbirinden farklı, birbirine karşıt düşüncelerin toplumsal hayat içinde var olabilmelerine olanak sağlayarak gerçeğin ortaya çıkmasına da hizmet etmektedir. Basının haber verme, eleştiri yapma, kamuoyu oluşturma görevlerini yerini getirebilmesi; ayrıca gerçeğin ortaya çıkabilmesine ve bireysel özerkliğin gerçekleşmesine hizmet edebilmesi toplumda siyasal ve hukuksal anlamda özgürlükçü basın anlayışının benimsenmiş olmasına bağlıdır.

Demokratik toplumlarda yasama, yürütme ve yargı erkinin yanında basının dördüncü güç olarak demokratik bir kurum olabilmesinin temelinde doğruları ve gerçekleri ortaya çıkaran haber anlayışı yatmaktadır. Bu bağlamda haberin işlevinin gerçekleri ortaya çıkarmak olduğunu kabul eden gazeteci, bu gerçeklere ulaşmak için bir takım kaynaklardan yararlanır. Doğruluğun ve güvenirliğin sağlanması bağlamında gazetecinin haberde kaynak belirtmesi gerekmekle beraber; kimi zaman gazeteci haberde kaynağını açıklamaz. Kaynağın açıklanmaması kaynaktan gazeteciye yönelen bilgi akışının devam etmesini sağlamak adına kaynağın korunması amacını taşımaktadır. Bu bağlamda haber kaynağını açıklamama hakkı gazeteciler için bir ayrıcalık veya imtiyaz olarak görülmemelidir. Çünkü basının haber verme kamusal görevini etkin bir biçimde yerine getirebilmesi, haber kaynaklarının gizliliğinin güvence altına alınmasına bağlıdır. Gazetecinin haber kaynağını açıklamaya zorlanması veya gazeteciye bu hakkın tanınmaması; kaynaktan gazeteciye yönelen bilgi akışının kesilmesi, gazetecilerin belli başlı haber kaynaklarına bağımlı kalmaları, gizli gerçeklerin ortaya çıkamaması, bireylerin bilme hakkının gerçekleşememesi, basının hayati nitelikteki kamunun bekçi köpeği olma rolünün sarsılması, basının doğru ve güvenilir bilgi sağlama yetisinin olumsuz yönde etkilenmesi gibi birçok olumsuzluğa yol açarak, basın özgürlüğünün kullanılmasını önemli derecede engelleyecektir. Bu bağlamda basın özgürlüğü açısından önem arz eden ve uzunca bir süredir etik ilkelerde yer alan haber kaynaklarının gizliliğinin korunmasına ilişkin, "Gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkı" yasal düzenlemelerin de konusu haline gelmiştir.

Gazetecilik kaynaklarının korunması pek çok ülkenin, basın meslek ilkelerinde belirtildiği ve gazetecilik özgürlükleri hakkındaki bazı uluslararası

belgelerde onaylandığı üzere basın özgürlüğünün ana koşullarından biridir. Bugün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ışığında gazetecinin haber kaynağının korunması hususu basın özgürlüğünün temel taşlarından biri olarak kabul edilmiştir. Ülkemizde de, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına uygun olarak Basın Meslek İlkelerinde ve 5187 Sayılı Basın Kanununda gazetecinin haber kaynaklarına ilişkin hukuki ve etik düzenlemelere yer verilmektedir. 5187 sayılı Basın Kanununun 12. maddesinde 'haber kaynağını açıklamama ve tanıklıktan çekilme hakkı' düzenlenmiştir. Basın Konseyi'nin Meslek İlkelerinin 7., 9., ve 11. maddeleri ile Türkiye Gazeteciler Cemiyetinin Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesinin 9. maddesinde haber kaynaklarının ve bu kaynaklardan elde edilen belge ve bilgilerin gizlenmesine ilişkin etik kurallara yer verilmiştir.

Türkiye açısından Basın Kanununun 12. maddesinde Gazetecilerin Haber Kaynağını Açıklamama Hakkının tanınması ve gazetecilere bu konuda tanıklıktan çekinme hakkının verilmesi ve meslek ilkelerinde kaynakların gizliliğinin sağlanmasına ilişkin kuralların düzenlenmesi, basın özgürlüğü alanında verilen mücadele açısından ve basının doğru haber verme işlevini yerine getirebilmesi bakımından olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Ancak, Basın Kanundaki bu düzenlemenin kapsamını, basın özgürlüğünün tam anlamıyla sağlanması açısından yeterli görmek mümkün değildir. Televizyon ve radyoda görev yapan basın mensuplarının, dönemsel olmayan yayın sahipleri ile yayımcılarının Basın Kanundaki düzenlemeden yararlanamaması bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Basın özgürlüğünün tam anlamıyla ve yaygın bir şekilde sağlanabilmesi

açısından bu hakkın tüm basın mensupları ve dönemsel olmayan yayın sahipleri açısından da tanınması gereklidir.

Gazetecinin haber kaynaklarını açıklamama hakkı konusundaki tek sorun Basın Kanununun 12. maddesindeki düzenlemenin tüm basın-yayın mensuplarını kapsayıcı nitelikte olmamasından kaynaklanmamaktadır. Basın kanunumuzun 12. maddesinde en azından süreli yayın sahibi, sorumlu müdür ve eser sahibinin haber kaynaklarını açıklamaya ve bu konuda tanıklık yapmaya zorlanamayacağı bir hak olarak tanınmış olsa da; pratikte haber kaynaklarının gizliliğinin tam anlamıyla güvence altına alınmış olduğunu ve bu bağlamda basın özgürlüğünü zedeleyen fiili ve yasal uygulamaların söz konusu olmadığını ne yazık ki söylemek mümkün değildir.

Haber kaynaklarının gizliliğini bertaraf ederek, basın özgürlüğünü zedeleyen uygulamaların başında; kaynağa ulaşmak amacıyla basın kuruluşlarının aranması ve kaynağa ilişkin belgelere el konulması gelmektedir. Yapılan aramaların amacı doğrudan kaynağı tespit etmeye yönelik olabileceği gibi, aramanın amacı doğrudan kaynak tespit etmeye yönelik olmamakla beraber kapsamının çok geniş tutulmasıyla amacının dışına çıkarak dolaylı yoldan kaynağa ulaşılmaya çalışılmaktadır. Hukukun uygulayıcıları olan polis, savcı ve hâkimlerin zorlamalarıyla gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamaları, gazetecilerin bu kurumsal güçlerin bir uzantısı olarak görünmesine yol açacaktır. Oysa basının kamuoyuna karşı sorumluluklarını yerine getirebilmesi için bu kurumsal güçlerin baskısı altında olmaması gerekir. Gazetecinin görevi adli makamlara ve güvenlik güçlerine yardımcı olmak değil, halka doğruları ileterek bilgilenme hakkının gerçekleşmesine hizmet etmektir.

Basın Kanununun 12. maddesinde tanınan haber kaynağını açıklamama hakkını yok sayan ve kaynağın gizliliğini tehdit eden, bu tür geniş kapsamlı aramaların yanında, genel anlamda mevzuatımızda ifade ve basın özgürlüğünü fazlasıyla kısıtlayan düzenlemeler de gazetecinin kaynağını açıklamama hakkını olumsuz yönde etkilemektedir. Birtakım aksaklıklarına rağmen basın alanını özgürlükçü bir yaklaşımla düzenleyen 5187 sayılı Basın Kanunu karşısında, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ne yazık ki aynı özgürlükçü yaklaşıma sahip olamamıştır. Türk Ceza Kanun'da ve Terörle Mücadele Kanun'da özgürlükçü olmayan bir yaklaşımın benimsenmesinin temel sebebi, 11 Eylül Terör saldırılarından sonra dünyada terörle mücadele amacıyla geliştirilen, özgürlükleri kısıtlayıcı ve temel insan hak ve özgürlüklerine aykırı yaklaşımın Türkiye'deki mevzuata yansımış olmasıdır. Terörle mücadele etmek amacıyla devletlerin bir takım yasal düzenlemeler yaparak hak ve özgürlükleri kısıtlama yoluna gitmesi bir noktaya kadar haklı görülebilir. Ancak teröre karşı demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurlarından; ifade ve basın özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerinin aşırı kısıtlamalara maruz kalmasını haklı görmek mümkün değildir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanununda ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununda yer alan geniş suç yelpazesi gazetecilerin serbest tartışma ortamını daraltmaktadır. Yargı, ulusal savunma, milli çıkarlara ilişkin konularda eleştiride, yorumda bulunmak gazeteciler hakkında kavuşturulmasına neden olmaktadır. Mevzuattaki düzenlemeler devlet sırrı kavramını geniş tutarak gazetecilerin bilgiye ulaşma hakkı kısıtlanmaktadır. Özellikle 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun "*Soruşturma ve kovuşturma işlemleri sırasındaki ses veya görüntüleri yetkisiz olarak kayda alan veya nakleden kişi, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır*"

hükmünü içeren 286. maddesi ile "*İşlenmekte olan bir suçu yetkili makamlara bildirmeyen kişi, bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır*" ifadesine yer veren 278. madde doğrudan gazetecinin haber kaynağını açıklamama hakkını tehdit eden kanun maddeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Türk hukukunda sır ve gizlilik kategorisinin oldukça geniş tutulmuş olması, bu konuda birçok yasal düzenleme bulunması da gazetecilerin bilgiye ve kaynağa ulaşma hakkını büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Bu olumsuzluğun önüne geçebilmek için mevzuatta sır sayılabilecek bilgilerin ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü ya da özel yaşama ilişkin alanlarla sınırlandırılması; bilgiye ulaşmada açıklığın esas, sır ve gizliğin ise istisna olması benimsenmelidir.

Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanundaki düzenlemelerin yanı sıra mevzuatta karşımıza çıkan diğer bir sorun Anayasa'nın basın özgürlüğünün sınırlanmasında esas alınan 26. maddenin ikinci fıkrasındaki düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün sınırlama sebeplerinden kaynaklanmaktadır. Bu maddede "milli güvenlik, kamu düzeni, Cumhuriyetin temel nitelikleri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması" gibi muğlâk, tanımlanmaya ihtiyacı olan bir takım sınırlama sebepleri öngörülmüştür. Bu kavramların tanımlanması ve yorumlanmasında hukuk uygulayıcılarına büyük görev düşmektedir. Ancak toplumun tümüne, özellikle hukukun uygulayıcılarına, yasal düzenlemelerin ruhuna sirayet etmemiş özgürlükçü bir yaklaşımın gelişmediği, hâkim ve savcıların bağımsızlığının tartışmalı olduğu bir ülkede bu tür muğlâk kavramların özgürlükçü bir yaklaşımla yorumlanabilmesi pek de mümkün görülmemektedir.

Basın özgürlüğünün sağlanması adına özellikle gazetecilere tanınan hakların yanında, gazeteciler üzerinde baskı yaratan, basın özgürlüğün kısıtlayan yasal düzenlemelerin ve uygulamaların gün geçtikçe artması büyük bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar 5187 sayılı Basın Kanununun 12. maddesinde haber kaynağını açıklamama ve tanıklıktan çekinme hakkı tanınmış olsa da, basın özgürlüğü ile bağdaşmayan yasal düzenlemeler ve uygulamalar gazeteciler üzerinde baskı yaratmaktadır. Tam bir özgürlük sağlanamadan, baskı altında tanınan hakların işlevini yerine getirmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle gazetecilere yasal zeminde, kaynağını açıklamama hakkı tanınmış olsa dahi, basın özgürlüğünü kısıtlayıcı diğer düzenlemeler ve uygulamaların varlığı altında gazeteci kendisine tanınan bu hakkı kullanırken dahi dolaylı olarak baskı altına alınabilmektedir.

Etik açıdan ise, gazetecilerin haber faaliyetini gerçekleştirirken gizli kaynaklara başvurmaları halinde yaşanan temel zorluk gizlilik olgusundan kaynaklanmaktadır. Prensip olarak haberde doğruluğun ve güvenirliğin sağlanabilmesi için kaynak belirtilmesi şarttır. Ancak üstün bir kamu yararı söz konusu ise, açıklandığında kaynağın zarar görme ihtimali varsa, kaynağın elindeki bilgi çok önemli ise o zaman gizli kaynağın verdiği bilgiden yararlanılabilir ve haberde kaynak gizlenebilir. Gazetecinin, kimliğinin gizliliğinin korunması hususunda kaynağına söz verdiği noktada; kaynağın gazeteci tarafından korunması temel prensip olarak kabul edilmelidir. Ancak bu temel prensibin etik açıdan bir takım sınırları ve istisnaları olabileceğini de kabul etmek gerekir. Basın Konseyi Meslek İlkelerinin 7. ve 11. maddelerine göre; gizlilik kaydı ile gazeteciye verilen bilgilerin açıklanmasıyla elde edilecek kamu yararı büyükse, kaynağın rızası olmaksızın gizlilik kaydıyla verilen bilgiler açıklanabilir ve kaynağın kamuoyunu

kişisel, siyasal ve ekonomik nedenlerle yanıltmayı amaçladığı hallerde gizlilik sözünden dönülebilir. Bu noktada açıklığa kavuşturulması gereken diğer bir husus da; haber kaynağını açıklayıp açıklamama hususunda son kararın kime ait olacağıdır. Bu konuda son söz ne polise, ne de yargıya ait olmalıdır. Aksi takdirde gazeteciler bu kurumsal güçlerin bir uzantısı olarak görüleceklerdir. Kaynağın gizliliğinin sağlanması etik bir ilke olduğundan kaynağı açıklama veya açıklamama kararı, özgür irade, vicdan, toplumsal sorumluluk bilinci bağlamında son kertede gazeteciye ait olmalıdır. Son olarak kaynağın gizliliğinin sağlanabilmesi açısından gizlilik konusunda sorumlu olan şahısların kimler olduğunun belirlenmesi de, gazetecilerin ve kaynaklarının korunması bağlamında önem arz etmektedir. Bu konuda Avrupa Bakanlar Konseyi'nin haber kaynaklarının korunması hakkında belirlediği ilkelerin 2. maddesine göre; gazeteci, medya sektörü dışındaki üçüncü şahıslara haber kaynağını açıklayamaz. Ancak bu üçüncü kişiler gazetecinin, profesyonel gazetecilik ilişkileri içinde olduğu sekretarya, gazeteci meslektaşlar, editör, muhabir gibi şahıslar ise, gazeteci haberin oluşum aşamasında yer alan bu kişilere kaynağını açıklayabilir. Bu bağlamda profesyonel gazetecilik ilişkileri içinde gazetecinin haber kaynağını öğrenen üçüncü şahıslar gazeteciler gibi, kaynağın gizliliğinin sağlanması hususunda bu ilkelerde öngörülen korumadan yararlandıkları gibi, gizliliğin sağlanması hususunda da sorumludurlar. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Bakanlar Konseyi'nin tavsiye kararıyla aynı doğrultuda, Goodwin davasında editörün de gazeteci gibi kaynağa ilişkin bilgileri açıklayamayacağını belirtmiştir. Mahkemeye göre bu bilgi gizli bir bilgidir kamuyla paylaşılmaz. Burada bilgi kaynağının diğer kişilere ve kamuya karşı korunması amaçlanmaktadır.

Gazetecinin haber kaynağını açıklamaya zorlanması durumunda basının hayati nitelikteki kamunun bekçi köpeği olma rolünün sarsılabileceği ve basının doğru ve güvenilir bilgi sağlama yetisinin olumsuz yönde etkileneceği, böyle bir zorlamanın demokratik toplum ölçütüyle bağdaşmayacağı kesindir. Bu hakka zarar veren uygulamalar haber kaynaklarının kamu yararına olan konularda kamuyu bilgilendirme konusunda basına yardımcı olmaktan kaçınmalarına yol açacaktır. Bu durum ise gün ışığına çıkmamış, toplum açısından önem arz eden bilgilere sahip olan kaynaklardan gazetecilere yönelen bilgi akışının önünü kesecek ve haberin dolaşımını olumsuz yönde etkileyecektir. Gazetecilerin doğru bilgi ve haber verme görevinin sekteye uğradığı toplumlarda ne ifade özgürlüğünden, ne de demokrasinin işlerliğinden söz etmek mümkün değildir.

ÖZET

Doğan, Z. Duygu, Doğru Haber ve Bilgi Verme Görevi Doğrultusunda Gazetecilerin Haber Kaynaklarını Açıklamama Haklarının Basın Özgürlüğündeki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Oya TOKGÖZ, 166 s.

Bu tezde, doğru haber ve bilgi verme görevi doğrultusunda gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının basın özgürlüğündeki yeri ve önemi hukuk ve etik kurallar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede tezde, 'Gazetecilerin Haber kaynaklarını Açıklamama Hakkının' gerçekleri ortaya çıkaran, özgür basın açısından önemi vurgulanarak; yasal ve etik kurallar içinde düzenlenen bu hakkının önündeki fiili ve yasal engellerin, etik ve yasal sınırlarının nelerden ibaret olduğu ortaya konulmuştur. Unutulmamalıdır ki; özgürlüklerin yalnızca kağıt üzerinde tanınması onların gerçekleşmesi anlamına gelmemektedir. Önemli olan tanınan bu özgürlüklerin uygulamadaki yansımalarını görebilmektir.

Gazetecilik kaynaklarının korunması pek çok ülkenin basın meslek ilkelerinde belirtildiği ve gazetecilik özgürlükleri hakkındaki bazı uluslararası belgelerde onaylandığı üzere basın özgürlüğünün ana koşullarından biridir. Gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamaya zorlanmaları; basının hayati nitelikteki fonksiyonlarını sarsacak, basının doğru ve güvenilir bilgi sağlama yetisini olumsuz yönde etkileyecek, halkın bilgi edinme hakkının gerçekleşmesine engel olacak ve tüm bunların sonucunda basın özgürlüğünü zedeleyecektir. Gazetecilerin doğru bilgi ve haber verme görevinin sekteye uğradığı, halkın bilgi edinme hakkının ihlal edildiği toplumlarda ifade özgürlüğünden, demokrasinin işlerliğinden söz etmek mümkün değildir.

ABSTRACT

Doğan, Z. Duygu, The importance of journalists right to protect their sources in Terms of the Freedom of the Press in Line with Their Duty to Provide Accurate News and Information, Master Thesis, Advisor: Prof. Dr. Oya TOKGÖZ, 166 p.

In this thesis, journalists' right to protect their sources in line with their duty to provide accurate news and information is discussed within the scope of the law and ethical norms in terms of its importance in the freedom of press. In this context, the practical and legal obstacles as well as legal and ethical boundaries in the way of this legally and ethically regulated right have been identified by emphasizing that this right of journalists to protect their sources is crucial to the revelation of the truth and a free press. It must be remembered that freedoms granted on paper does not mean these freedoms actually exist. Seeing the reflections of these freedoms granted in practice is what matters.

The protection of journalists' sources is a prerequisite for the freedom of press as stated in the professional principals of the press in many countries and as agreed upon in various international documents. Forcing journalists to reveal their sources will undermine the vital functions of the press, adversely affect the capability of the press to provide accurate and reliable information, impede the public's right to be informed, and in effect, damage the freedom of the press. In societies where journalists' duty to provide correct information and news is restricted and the public's right to be informed is violated, one can not say that there is freedom of expression and a functional democracy.

KAYNAKÇA

Alacakaptan, Uğur (2004). "Basın Kanunu Tasarısı", *Güncel Hukuk Dergisi* içinde. İstanbul: Sayı 5. ss. 44.

Aliefendioğlu, Yılmaz (1998). "Bir Temel İnsan Hakkı: 'Düşünce Özgürlüğü'. ": *Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı* içinde. Sayı 22. ss. 805-807.

Alemdar, Zeynep (1990). *Oyunun Kuralı "Basında Özdenetim"* 1.Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Altınparmak, Kerem (2007). "Bitmeyen Sorun: İfade Özgürlüğü." *İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye* içinde, Der. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, sf. 73-113.

Anık, Cengiz (2003). *Bilgi Fabrikaları ve Müşteriler*. Ankara: Altınküre.

Arsan, Esra (2005). "Haber ve Habercilik." *Gazetecilik ve Habercilik* içinde. 2. Baskı. Ankara: İletişim Vakfı Yayınları

Arslan, Zühtü (Der.) (2003). *ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*. Ankara: Liberte Yayınları.

Arslan, Zühtü (2007). "İstisnanın Normalleştirilmesi Terör ve İfade Özgürlüğü: Türkiye Tecrübesi Üzerine Notlar." *İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye* içinde, Der. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, sf. 183-205.

Aslan, Kemal (2002). *Haberin Yol Haritası*. Ankara: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Bıçak, Vahit (2002). "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü." *Liberal Düşünce Topluluğu* içinde. ss. 55-77

Bolay, S.Hayri (1996). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Bourdieu, Pierre (1998). *On Television*. Çev. Priscilla Parkhurst Ferfguson Newyork: New Press.

Bozkurt, Enver (2007). *Uluslararası Toplumun Paradoksu: Terörizm, İnsan Hakları, Güvenlik ve 11 Eylül Sonrası Meydana Gelen Değişiklikler.* 1. Baskı. Ankara: Asil Yayın.

Can, Osman (2007). "Hukuk-Özgürlük-Türkiye." *İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye* içinde Der. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cohen, Eliot D. (1992). *Philosophical Issues in Journalism*. New York: Oxford University Pres.

Çankaya, Özden ve Yamaner Melike Batur (2006). *Kitle İletişim Özgürlüğü*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Çaplı, Bülent (2002). *Medya ve Etik*. 1.Baskı. Ankara: İmge Yayınevi.

Çaplı, Bülent (2006). *Türkiye'de Medya ve Seçimler, Medya İzleme Araştırması*, Ders Notları.

Çeçen, Anıl (2000). *İnsan Hakları.* 3.Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi.

Çiçek, İbrahim (2007). "55232 Sayılı Kanunun 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanununda Yaptığı Değişiklikler." *Adalet ve Hukuk Eleştirel Hukuk Dergisi içinde*. İstanbul:Legal Yayıncılık. Sayı: 10. ss.33-54.

Çolak, Nusret İlker (2007). *Kitle iletişim Hukuku*. 1.Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Donay, Süheyl, (1978). Meslek Sırrının Açıklanması. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll. Şirketi.

Dönmezer, Sulhi (1976). *Basın ve Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Dursun, Yücel (2004). "Gadamerin Hakikat Anlayışının İki Kaynağı ve Hermeneutik'in Görevi." *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi* içinde .Der. Çiler Dursun. Ankara: Elips Yayın, ss. 23-36.

Dursun, Çiler (2004). "Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi" Ne Demektir?" *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi* içinde. Der. Çiler Dursun. Ankara: Elips Yayın, s.f. 37-65.

Ekşioğlu, Oktay (1996). " Basın Özgürlüğü Diye Bir Kavram Yoktur", *Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı* içinde. ss. 251-252.

Erdoğan, İrfan (1999). "Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği." *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* içinde. Der. Korkmaz Alemdar. İstanbul: Afa Yayınları.

Erdoğan, Mustafa (2001). "Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Demokratik bir Perspektif." *Liberal Düşünce*. ss. 8-13.

Girgin, Atilla (2000). *Yazılı Basında Haber ve Habercilik "Etik"i*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Gözübüyük, A.Şeref; Gölcüklü, A.Feyyaz (2005). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*. 6.Baskı. Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları.

Hatemi, Hüseyin (1976). Basın Ahlakı. İstanbul: Çığır Yayınları.

İçel, Kayıhan (1998). *Kitle Haberleşme Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

İçel, Kayıhan ve Ünver Yener (2005). *Kitle İletişim Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım

İlkiz, Fikret (2000). "Basın ve İfade Özgürlüğünün Sınırları", *Türkiye'de ve Almanya'da Gazetecilik Etik'i XVI Alman Türk Semineri* içinde. s. 166-167.

İlkiz, Fikret (2005). "Gazetecinin Haber Kaynağını Açıklamama Hakkı." *Etik ve Hukuk* içinde. Der. Sevda Alankuş. Ankara: İletişim Vakfı Yayınları. ss. 131-150.

İnal, Ayşe (1996). *Haberi Okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.

İnuğur, M.Nuri (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*. 5. Baskı.İstanbul: Der Yayınevi.

İrvan, Süleyman (2005). "Medya ve Etik." *Medya, Etik ve Hukuk* içinde. Der. Sevda Alankuş. Ankara: İletişim Vakfı Yayınları. ss. 61-90.

Jeanneney, Jean-Noel (2006). *Başlangıçtan Günümüze Medya Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hakyemez, Yusuf Şevki (2000). *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Kaboğlu, Ö.İbrahim (2002). *Özgürlükler Hukuku*. Ankara: İmge Kitabevi.

Karadağ, Gökmen (2006). *AB'nin Medyası Medyanın AB'si*. 1.Baskı. İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Kaya, A. Raşit (1985). *İletişim Sistemleri: Basın, radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesi.* Ankara: Teori.

Keane, John (1999). *Medya ve Demokrasi.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999

Kızıl, Erkeli Neşe (1998). "İletişim Özgürlüğünün Çok Boyutlu Kimliği", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* içinde. ss. 53-57

Kocabaşoğlu, Uygur (1977). "Haber Kavramı Üzerine." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllığı içinde***.** s.335-349.

Köker, Eser (2007). *Politikanın İletişimi İletişimin Politikası.*Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Locke, John (2004). *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*. Ankara: Liberte Yayınları.

Mccarthy E. Doyle (2002). *Bilgi Kültürü-Yeni Bilgi Sosyolojisi*. İstanbul: Çiviyazıları.

Macovei, Monica (2000). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 10. Madde Uygulamasına İlişkin Kılavuz, No. 2*.

Metin, Yüksel (2005). "Terörle Mücadele ve İnsan Hakları", Hukuki Perspektifler Dergisi. Sayı 5. ss. 118-132.

Mill, John Stuart (2003). Hürriyet Üstüne. Çev. Mehmet Osman Dostel. Ankara: Liberte Yayınları.

Mill, John Stuart (2005). *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar*. İstanbul: Belge Yayınları.

Mutlu, Erol (1991). *Televizyonu Anlamak*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Özek, Çetin (1999). *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*. Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Öztürk, Ahmet (1997). "Basın Özgürlüğü Kuramları", *İstanbul İletişim Fakültesi Dergisi.* Sayı 5. ss.75-80.

Özgen, Mahmut İhsan (1988). *Basın Ahlak Kuralları ve Yasalar*. İstanbul: Kardeşler Basımevi.

Özgen, Murat (1998). "Basın Özgürlüğü Kavramı", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi/Medya ve Politika,* S.7, ss.53-57.

Poyraz, Bedriye (2002). *Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Reisoğlu, Safa (2001). *Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Remzi, Balkanlı (1961). *Mukayeseli Basın ve Propoganda, Resimli Posta Matbaası*.

Richard, David A.J. (1974). "Free Speech and Obscenity Law: Toward a Moral Theory of First Amendment". *Universtiy of Pennsylvania Law Review*. 123(1) ss. 45-91.

Rick, Lawson (2001). "İfade Hürriyetini Güvenceye Almak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Üç Eğilim". *Liberal Düşünce,* ss. 24.

Brady, Ronan (2004). *Protecting our sources of information: Why journalists need to resist legal attacks*. Brussells, Belgium: Published by the European Federation of Journalists.

Salihpaşaoğlu, Yaşar (2007). *Türkiye'de Basın Özgürlüğü*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Sancar Yalçın, Türkan (2007). "Yine Düşünce Özgürlüğü, Yine 301. madde", *İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye* içinde, der. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, sf. 115-141.

Siebert,S.F, Peterson,T., Schramm,W. (1963). *Four Theories Of The Press***.** Urbana: University of İllınois Pres.

Shoemer, Pamela J. ve Stephen D. Rees (1997). " İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi", *Medya, Kültür, Siyaset* içinde. Der. Süleyman İrvan, Ankara: Ark Yayınevi. s.f. 99-139.

Schudson, Michael (1994). "Haber Üretiminin Sosyolojisi." Çev. A.Altun ve M. Gevrek. *İLEF Yıllık.* Çev. A.Altun ve M. Gevrek Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları. ss. 305-325.

Sunay, Reyhan (2001). *İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*. Ankara: Liberte Yayınları.

Ünal, Şeref (2001). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Ankara:

Tezcan, Durmuş; Erdem, Mustafa Ruhan; Sancaktar, Oğuz; Önok, Rıfat Murat (2006). *İnsan Hakları El Kitabı.* Seçkin Yayıncılık.

Tokgöz, Oya (2003). *Temel Gazetecilik*. İmge Kitabevi Yayınları.

Trager,Robert ve Dickerson,Dona L. (1999). *Freedom of Expression in 21 st Century.* California: Pine Forge Press.

Weiman, Gabriel (2000). *Communicating Unreality: Modern Media and the Reconstruction of Reality,* Thousand Oaks, London ve New Delhi: Sage Publication.

Wright, George R. (1985). "A Rationale from J.S. Mill for the free speech Clause" *The Suprem Court Review*. ss.149-178.

Yaman, Didem (2005). "11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler", *Uluslararası Hukuk ve Politika* Dergisi, Yıl: 1 Sayı:1 ss.117-142

Yarsavut, Duygun (2004). 'Basın Kanunu Tasarısı', *Güncel Hukuk Dergisi,* sy: 5, ss. 43-45.

Yüksel, Erkan; Gürcan, Halil İbrahim (2001). *Habercinin El rehberi Soru ve Örneklerle Haber Toplama ve Yazma Kural ve Teknikler.* Eskişehir: İletişim Fakültesi Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

Aydos Parmak, Süheyla. (13-14 Nisan 2006) "Basın Kanunu ve Bilgi edinme Kanunu"http://www.byegm.gov.tr/seminerler/adana-xii/adana _xii.htm'dan 25 Aralık 2007'de erişildi.

Basında Etik Kirlilik: Haber Kaynağı Deşifre Edilen Gazeteci İstifa Etti http://cgd78.tripod.com/aciklamalar/eylul.htm'den 01 Aralık 2007 tarihinde erişildi.

Basın Konseyi 'kaynağı deşifre' edenleri kınadı http://webarsiv. hurriyet.com.tr/1999/10/14/150056.asp'den 01 Aralık 2007 tarihinde erişildi.

Basın Konseyi'nden Emniyet'e Protesto http://www.dorduncukuvvet medya.com/article.php?sid=6284'den 14 Aralık 2007 tarihinde erişildi.

Basın Konseyi Karakurt'a Yapılan Polis Baskınını Protesto Etti http://basinkonseyi.org.tr/eski/modules.php?name=News&file=article &sid=412'den 17 Aralık 2007 tarihinde erişildi.

Bertrand, Jean Claude. "Medya Etiği" http://www.byegm.gov.tr/ YAYINLARIMIZ/kitaplar/medyaetigi/1-2.htm'den 20 Aralık 2007 tarihinde erişildi.

‘Beytüşşebapta Haber Kaynağı Tehdit Altında’ http://www.bianet.org /bianet/kategori/bianet/93223/beytussebapta-haber-kaynagi-tehdit-altinda’dan 12 Aralık 2007 tarihinde erişildi.

Demir, Vedat (26-27 Mayıs 2007) “Medya Ahlakı /Etiği” http://www.byegm.gov.tr/seminerler/adiyamanxi/adiyaman_xi. htm’den 15 Aralık 2007 tarihinde erişildi.

Fressoz/RoireDavası: Bhttp://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item =1&portal=hbkm&action=html&highlight=Fressoz&sessionid=19574 89&skin=hudoc-en’den 12 Temmuz 2007 tarihinde erişildi

GoodwinDavası:http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm& action=html&highlight=goodwin&sessionid=1957352&skin=hudoc-en

Handiyside/İngiltere. (7. 12. 1976) http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item =1&portal=hbkm&action=html&highlight=HANDYS%u0130DE&se ssionid=5077330&skin=hudoc-en’den 12 Temmuz 2007 tarihinde erişildi.

Olmayan Habere Rektörlük Tepkisi! http://tempohaber.com /default.asp?id=6302&page=read’den 16 Aralık 2007 tarihinde erişildi.

Konsey Hakkında http://basinkonseyi.org.tr/konsey-hakkinda’dan 10 Ocak 2008 tarihinde erişildi

Korotepe, Deniz. AB anti-terör yasalarını hızla çıkarıyor Terör Estiriliyor http://www.soldergisi.com/yazi.php?sayi=177’den 02 Aralık 2007 tarihinde erişildi.

Nokta Dergisine Arama, http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=6326595&tarih=2007-04-13'den 12 Ekim 2007 tarihinde erişildi.

EKLER

Ek 1: Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Gazetecilerin Bilgi Kaynaklarını Açıklamama Hakkına İlişkin Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Yönelik aldığı tavsiye kararı No. R (2000) 7

Avrupa Konseyinin amacının, üyeleri arasında, ortak miraslarını teşkil eden idealleri ve ilkeleri güvence altına almak ve gerçekleştirmek üzere daha büyük birliği oluşturmak olduğunu değerlendirerek;

Üye Devletlerin, İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi Madde 10 ile düzenlendiği şekliyle ifade özgürlüğü temel hakkını güvence altına alama hususundaki taahhütlerini hatırlatarak;

İfade özgürlüğü ve bilgilenme hakkının, bir demokratik toplumun zorunlu, dayanaklarından birini teşkil ettiği ve bir demokratik toplumun ilerlemesi ve 1982 tarihli ifade ve Bilgilenme Özgürlüğü Bildirisinde ifadesini bulduğu üzere, her bir bireyin gelişmesinin temel koşullarından biri olduğu hususunu yeniden teyit ederek;

Demokratik toplumların özgür, bağımsız ve çoğulcu bir medyanın gelişmesini yetkinleştirecek uygun yöntemleri güvence altına almaları gereksinimini yeniden vurgulayarak;

Özgür olarak ve engellenmeksizin icra edilecek gazetecilik faaliyetlerinin, ifade özgürlüğü hakkına yerleşik bulunduğunu ve kamuyu ilgilendiren meseleler hakkında halkın bilgilenmesi hakkının bir temel ön gereğini oluşturduğunu tanıyarak;

Gazetecilerin bilgi kaynaklarının korunmasının, gazetecilik faaliyeti ve özgürlüğünün yanı sıra medya özgürlüğü bakımından da bir temel koşul olduğuna inanarak;

Çok sayıda gazetecinin, bir bilgiyi gizlilik kaydıyla edinmeleri durumunda bu bilgi kaynağını açıklamamalarının mesleki etik kurlar uyarınca yükümlülükleri olduğunu ifade ettiklerini hatırlatarak;

Gazetecilerin ve onların bilgi kaynaklarının korunmasının, bazı üye Devletlerin hukuk sistemlerinde kurumsallaştırılmış bulunduğunu hatırlatarak;

Keza, gazetecinin bilgi kaynağını açıklamama hakkının kullanılmasının, İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi Madde 10'da ifadesini bulduğu üzere ödevler ve sorumluluklarla birlikte yürütüleceği hususunu da hatırlatarak;

Avrupa Parlamentosunun, gazetecilerin bilgi kaynaklarının mahremiyeti ve kamu hizmetlerinin bilgiyi açıklamama hakkı yolunu 1994 tarihli Kararının farkında olarak;

Aralık 1994'de Prag'da yapılan Dördüncü Kitle Siyasası Avrupa Bakanlar Konferansında kabul edilen gazetecilik özgürlükleri ve insan hakları konulu 2 Numaralı Kararı dikkate alarak, çatışma ve gerilim hallerinde gazetecilerin korunmasına ilişkin No. R (96) 4 sayılı Tavsiye Kararının hatırlatarak; Üye Devletler hükümetlerine aşağıdaki hususlarda tavsiyede bulunur:

1. Ulusal mevzuat ve uygulamalarını bu Tavsiye Kararına ekli ilkeleri rehber alarak gerçekleştirmeleri,
2. Bu tavsiye kararını ve ona ekli ilkeleri, gerekli yerlerde tercümeleriyle birlikte en geniş ölçüde dağılımı sağlamaları,
3. Bu tavsiye kararı ile ona ekli ilkeleri, kamu makamlarının, polis yetkililerinin ve yargı mensuplarının dikkatine sunmaları ve bunları, gazetecilerin, medyanın ve onların meslek örgütlerinin edinmelerini mümkün kılmaları.

NO.R (2000) 7 TAVSİYE KARARININ EKİ

GAZETECİLERİN BİLGİ KAYNAKLARINI AÇIKLAMAMA HAKKINA İLİŞKİN İLKELER

Tanımlar

Bu tavsiye Kararının amaçları bakımından;

a. "gazeteci" terimi, herhangi bir kitle iletişim aracını kullanarak, kamu için bilgi toplama ve bunu yayma faaliyetleriyle düzenli biçimde ya da mesleki olarak uğraşan herhangi bir gerçek ya da tüzel kişi anlamına gelir;
b. "bilgi" terimi, herhangi bir olgunun, görüşün ya da fikrin yazılı metin, sesli ve/veya görsel kayıt şeklindeki ifadesi anlamına gelir;
c. "kaynak" terimi, bir gazeteciye bilgi sağlayan herhangi bir kişi anlamına gelir;
d. "kaynağı belli bilgi" terimi, kaynağın kimliğinin olabildiği ölçüde tespit edilebilir olması anlamına gelir:

    i. Kaynağın isminin ve kimliğine ilişkin verilen yanı sıra, sesinin ve görüntüsünün olması,
    ii. Gazeteci tarafından bir kaynaktan bilgi edinilmesine ilişkin olgusal şartların belirgin olması,
    iii. Bir kaynak tarafından gazeteciye yayınlanmamış içerikli bilginin sağlanmış olması,
    iv. Mesleki faaliyetine ilişkin olarak gazetecilerin ve onların işverenlerinin kimliklerine ilişkin verilerin bulunması.

İLKE 1 (Gazetecilerin Bilgi Kaynağını Açıklamama Hakkı)

Üye Devletler ulusal mevzuatı ve uygulaması, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi Madde 10'a ve burada düzenlenen ilkelere uygun olarak, ve

bu hak bağlamındaki asgari standartlar olarak mütalaa edilecek olan, gazetecilerin bir kaynağın kimliğine ilişkin bilgiyi açıklamama hakkını temin etmelidir.

Birinci ilkede açıklanmak istenen husus, ifade özgürlüğüne ilişkin AİHS'nin 10. maddesinde kabul edilen düzenlemenin, gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamama hakkının asgari standartı olduğudur. Hükümetler gazetecilerin AİHS'nin 10. maddesinde düzenlenen ve korunan haklarını açık ve ayrıntılı bir biçimde korumakla yükümlüdürler.

İLKE 2 (Diğer Kişilerin Bilgi Kaynağını Açıklamama Hakkı)

Bilginin toplanmasında, bu bilginin yayınlanması işlemlerinde ya da dağıtımında üstlendikleri rolle gazetecilerle mesleki ilişkilerinden ötürü bir kaynağın kimliğine ilişkin bilgiye sahip olan kişiler de, eşit biçimde, burada düzenlenen ilkeler çerçevesinde korunacaktır.

İLKE 3 (Bilgi Kaynağını Açıklamama Hakkının Sınırları)

a. Gazetecinin bir kaynağın kimliğine ilişkin bilgiyi açıklamama hakkı, Sözleşme Madde 10/2'de belirtilen başka hiçbir kayıtlamaya tabi olmamalıdır. Sözleşme Madde 10/2'nin kapsamına girer şekilde bir kaynağın açıklamasındaki meşru bir yararın bir kaynağın kimliğine ilişkin bilginin açıklanmasındaki kamu yararına daha üstün gelip gelmediğini belirlemede, üye Devletler yetkili makamları, kaynağın açıklanmaması hakkının taşıdığı öneme ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarında bu hakka atfedilen üstün konuma özel bir dikkat göstereceklerdir ve kaynağın açıklanması emrini sadece, kamu yararı bakımından kaynağı açıklamamayı geri plana iten gereklilik bulunması halinde ve eğer yeterli yaşamsal önem ve ciddi nitelikteki şartlar var ise verebilirler.

b. Bir kaynağın kimliğine ilişkin bilgiyi açıklama, aşağıda belirtilen zorunlu şartların mevcudiyeti kesinleşmedikçe, gerekli olarak mütalaa edilmeyecektir:

   i. Kaynağı açıklamaya ilişkin makul seçenek önlemlerin mevcut olmaması ya da kaynağın açıklanmasını isteyen kişiler ya da kamu makamları tarafından söz konusu makul seçeneklerin denenmiş olması; ve

   ii. Kaynağın açıklanmasındaki meşru yararın açıkça kaynağın açıklanmasındaki kamu yararına üstün gelmesi; ki bu halde aşağıdaki unsurlar dikkate alınmalıdır.

      - Kaynağın açıklanmasına ilişkin üstün yarar kanıtlanmış olmalıdır,
      - Duruma ilişkin şartlar yeterli yaşamsal önem ve ciddi nitelik taşıyor olmalıdır,
      - Kaynağın açıklanması gerekliliğinin, baskın bir sosyal ihtiyaca karşılayan nitelikte olduğu tespit edilmelidir
      - Üye Devletler, bu ihtiyacın varolup olmadığının değerlendirilmesinde belli bir takdir payı kullanırlar; ancak bu takdir yetkisi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin gözetim/denetim yetkisi ile birlikte söz konusudur.

c. Yukarıda belirtilen koşullar ve gereklilikler, kaynağın açıklanmaması hakkına dayanılmasının söz konusu olduğu herhangi bir işlemin/davanın tüm aşamalarında uygulanmalıdır.

İlke 4 (Gazetecilerin bilgi kaynakları bakımından seçenek kanıtlar)

Bir kişinin şeref ve şöhretine zarar verdiği iddiasıyla bir gazeteci aleyhine açılan bir davada, makamlar, gerçeğin ya da iddiaların kanıtlanması amacıyla, ulusal usul hukuku çerçevesinde temin edebildikleri tüm delilleri dikkate almalıdırlar ve bu

amaç için, bir gazeteciden kaynağının kimliğini açıklaması isteminde bulunmamalıdırlar.

İlke 5 (Bilgi Kaynağının açıklanmasına ilişkin koşullar)

a. Yetkili bir makam tarafından bir kaynağın kimliğine ilişkin bilginin açıklanmasını amaçlayan bir işlem yahut talep konulu herhangi bir tasarruf, sadece, bu bilginin açıklanmasında doğrudan bir meşhur yararı bulunan kişiler yahut kamu makamları tarafından başlatılabilir.
b. Gazeteciler, yetkili makamlar tarafından, bir kaynağın kimliğine ilişkin bilginin açıklanmasına dair hakları ve yanı sıra, bu hakkın sınırları konusunda, kendilerinden kaynağı açıklamaları talep edilmeden önce, bilgilendirilmelidirler.
c. Bir kaynağın kimliğine ilişkin bilginin açıklanmaması sebebiyle gazeteciler uygulanacak yaptırımlar ancak, Sözleşme Madde 6 uyarınca ilgili gazetecilerin duruşmada bulunmaları olanağı tanınmış şekilde, davanın yürütümü sırasında yetkili yargısal makamlar tarafından verilmelidir.
d. Gazeteciler, bir kaynağın kimliğini açıklamamalarından ötürü haklarında verilen yaptırım kararının, bir başka yargısal makam önünde yeniden gözden geçirilmesi hakkı olmalıdır.
e. Gazetecilerin, bir kaynağın kimliğinin açıklanmasına ilişkin bir talep ya da emri yanıtlamak durumunda kalması halinde, yetkili makamlar önünde, örneğin, uygun hallerde, Sözleşme Madde 6 düzenlemesine gereğince saygı gösterilmesi suretiyle, kamunun bu bilgi açıklamasının dışında tutulması ve bizzat yetkili makamların açıklanan bu bilginin mahremiyetine riayet etmesi gibi usullerle, bu açıklamanın kapsamını sınırlayacak türdeki önlemlerin uygulanmasını dikkate almalıdırlar.

İlke 6 (İletişimin kaydedilmesi, izlenmesi ve yargısal arama ve el koyma)

a. Aşağıdaki önlemler, bu ilkeler düzenlenmesi çerçevesinde, gazetecilerin bir kaynağın kimliğine ilişkin bilgiyi açıklamama hakkını bertaraf etme amacını taşıması halinde, uygulanmamalıdır:

   i. Gazetecilerin ya da onların işverenlerinin haberleşmelerinin ve yazışmalarının durdurulmasına/kaydedilmesine ilişkin olarak verilen emirler ya da eylemler,

   ii. Gazetecilerin ya da işverenlerinin, özel ya da iş yaşamı çerçevesindeki bina ve müştemilatına, şahıslarına ait eşyalara yahut yazışmalarına ya da mesleki faaliyetleriyle bağlantılı kişisel verilerine ilişkin olarak verilen arama ve elkoyma emirleri ya da eylemleri.

b. Söz konusu yöntemlerin öngörülen amaçlarından olmamasına rağmen, bir kaynağın kimliğine ilişkin polis ya da yargısal makamlar tarafından yukarıda belirtilen herhangi bir yöntemle usulüne uygun biçimde öğrenilmesi halinde, ilke 3 çerçevesinde bu bilginin açıklanmasını haklı kılacak sebepler ortaya çıkmadığı müddetçe, bu bilginin mahkemeler önünde kanıt olarak bilahare kullanılmasını engelleyecek önlemler mutlaka alınmalıdır.

İlke 7 (Kendini suçlamaya karşı korunma)

Bu belgede düzenlenen ilkeler, bir ceza davasında kendini suçlamaya karşı korunma hususundaki ulusal mevzuatı hiçbir biçimde sınırlanmayacaktır ve gazeteciler, bu tür mevzuatın uygulanabilir olduğu ölçüde, bir kaynağın kimliğine ilişkin bilgiyi açıklama hususunda bu kapsamdaki bir korumadan yararlanmalıdırlar.

EK 2: Basın Meslek İlkeleri

1. Yayınlarında hiç kimse, ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz.
2. Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünün sınırlayıcı, genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz.
3. Bir kamu müessesesi olan gazetecilik mesleği ahlaka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.
4. Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez.
5. Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.
6. Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olunmaksızın yayınlanamaz.
7. Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerekmedikçe yayımlanamaz.
8. Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanlardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.
9. Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse suçlu ilan edilemez.
10. Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.
11. Gazeteci kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın kamuoyunu kişisel, siyasal, ekonomik vb. nedenlerle, yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.
12. Gazeteci, mesleğin saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumla haber araştırmaktan sakınır.
13. Şiddet ve zorbalığa özendirici yayın yapmaktan kaçınılır.
14. İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri tereddüte yer bırakmayacak şekilde belirtilir.
15. Yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir.

16. Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar.

EK 3 Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi (1998)

Giriş

Aşağıda tanımı yapıldığı üzere her gazeteci ve basın-yayın organı, gazetecinin haklarını savunmalı ve meslek ilkelerine uymalı ve uyulmasını gözetmelidir.

Basın yayın organları yöneticileri; genel yayın yönetmeni yahut müdür, yazı işleri müdürleri yahut sorumlu müdürler, sıfatları ne olursa olsun, kuruluşlarında görevli gazetecilerin meslek ilkelerine uygun hareket etmesinden sorumludur.

Gazetecinin hakları, halkın haber alma hakkının ve ifade özgürlüğünün; meslek ilkeleri ise dürüst ve doğru iletişimin temelidir.

A. İnsan ve Yurttaş Hakkı

Herkes, bilgi edinme ve haber alma, özgür düşünce ve çeşitli iletişim yollarıyla bunu ifade ile serbest eleştiri hakkına sahiptir.

Düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılmasının temel yolu olan basın ve yayın özgürlüğü temel insan haklarındandır. Bu hakların demokratik hukuk devletinde anayasal güvence altında olması esastır.

B. Gazeteci Tanımı

Düzenli bir şekilde, günlük yahut süreli bir yazılı, görüntülü, sesli veya elektronik basın ve yayın organında, kadrolu, sözleşmeli ya da telif karşılığı, haber alma, işleme, iletme veya görüş, fikir belirtme görevi üslenen ve asıl işi ile başlıca geçim kaynağı bu olup, çalıştığı işletme ile ilgili yasalar kaşsındaki konumu bu tanıma uygun olanlar gazetecidir.

Basın ve yayın alanındaki her işletme, bu tanıma uygun çalıştırdıkları gazetecileri, kanunların gazetecileri tanıdığı haklardan yararlandırmak zorundadır.

C. Gazetecinin Sorumluluğu

Gazeteci basın özgürlüğünü, halkın doğru ve dürüst haber alma, bilgi edinme hakkı adına dürüst biçimde kullanır. Bu amaçla her türlü sansür ve otosansürle mücadele etmeli, halkı da bu yönde bilgilendirmelidir.

Gazetecinin halka karşı kamusal sorumluluğu, başta işverenlerine veya kamu otoritelerine karşı olmak üzere, diğer tüm sorumluluklarından önce gelir.

Bilgi ve haber ile özgür düşünce, herhangi bir ticari mal ve hizmetten farklı olarak toplumsal bir nitelik taşır. Gazeteci, ilettiği haber ve bilginin sorumluluğunu taşı ve paylaşır.

Gazetecinin özgürlüğünün içeriğini ve sınırların, öncelikle sorumlulukları ile meslek ilkeleri belirler.

D. Gazetecinin Hakları

1. Gazetecinin tüm bilgi kaynakların serbestçe ulaşma ve kamu yaşamını belirleyen, halkı ilgilendiren tüm olayları izleme, araştırma hakkına

sahiptir. Kamusal ve özel tüm işlerde, gazetecinin karşısına çıkarılacak gizli ve sır gibi engeller, açık ve ikna edici gerekçelere sahip olmalıdır.

2. Gazeteci, çalıştığı basın ve yayın organının kendisiyle yaptığı sözleşmede de kaydedilen temel çizgisini dikkate alır. O temel çizgi dışındaki ve onunla çelişen yahut orada açıkça belirtilmemiş olan tüm telkin, öneri, istek ve talimatları reddetme hakkına sahiptir.
3. Gazeteci inanmadığı bir görüşü savunmaya veya meslek ilkelerine aykırı bi iş yapmaya zorlanamaz.
4. Gazeteciler, özellikle de yazı işleri çalışanları, basın-yayın işletmesinin işleyişini belirleyen, etkileyen önemli kararlardan haberdar edilmesi ve gereğinde kararların alınmasına katılmalıdır.
5. İşlevi ve sorumlulukları ışığında, gazeteciler örgütlenme hakkının yanı sıra görevinin maddi ve manevi güvencesini sağlayan bir kişisel sözleşme yapma ve ekonomik bağımsızlığını garantiye alacak şekilde, toplumsal rolüne ve emeği ile yeteneğine uygun bir ücret alma haklarına sahiptir.
6. Gazeteci, kaynakların gizliliği ilkesi uyarınca, kaynağını açıklamaya ve tanıklık yapmaya zorlanamaz. Kaynağı tarafından açıkça yanıltıldığı durumlar istisnadır.

E. Gazetecinin Temel Görevleri ve İlkeleri

1. Halkın gerçekleri ve doğruları bilme hakkı adına, gazeteci kendi açısından sonuçları ne olursa olsun, gerçeklere ve doğrulara saygı duymak ve uymak zorundadır.
2. Gazeteci bilgi ve haber alma, yorum yapma ve eleştirme özgürlüklerini ne pahasına olursa olsun savunur.
3. Gazeteci, başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Irk, etnisite, cinsiyet, dil, milliyet, din sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusları, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslar arasında nefreti,

düşmanlığı krükleyici yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini inançlarını (veya inançsızlığını) doğrudan saldırı konusu yapamaz. Gazeteci, her türden şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtıcı yayın yapmamaya özen gösterir.

4. Gazeteci, kaynağını bilmediği bilgi ve haberleri yayınlayamaz; kaynak açık olmadığında, yayınlamaya karar verdiği durumlarda da kamuoyuna gerekli uyarıları yapmak zorundadır. Ajanslardan alınan özel haberler kullanılırken kaynak belirtilmesini özen gösterilir.
5. Gazeteci temel bilgileri yok edemez, görmezlikten gelemez ve metinlerle belgeleri değiştiremez, tahrif edemez. Yanlış, yanıltıcı ve tahrif edilmiş yayın malzemesi kullanmaktan uzak durur.
6. Gazeteci, bilgi, haber, fotoğraf, görüntü, ses, belge elde etmek için yanıltıcı yöntemler kullanamaz.
7. Gazeteci, kamuya mal olmuş bir şahsiyet bile olsa, haklın haber alma, bilgilendirme hakkıyla doğrudan bağlantılı olmayan hiçbir amaç için, izin verilmedikçe özel yaşamın gizliliği ilkesini ihlal edemez.
8. Gazeteci, basılmış, yayınlanmamış her yanlışı en kısa sürede düzeltmekle yükümlüdür. Gazeteci, cevap hakkına saygılı olmalıdır.
9. Gazeteci, kendisine güvenilerek verilmiş bilgilerin, belgelerin kaynaklarını kendileri izin vermediği sürece, mesleki gizlilik ilkesi uyarınca, hiçbir şekilde açıklamaz.
10. Gazeteci, intial (aşırma), iftira, hakaret, lekeleme, saptırma, manipülasyon, söylenti, dedikodu ve mesnetsiz suçlamalardan kesinlikle uzak durur.
11. Gazeteci, bir bilginin, haberin yayını yahut yayınlanmaması karşılığı hiçbir maddi veya manevi avantajın peşinde olamaz. Gazeteci, devlet başkanından milletvekiline, işadamından bürokratına kadar haber kaynağı olarak da kabul edilen kişi ve kurumlarla iletişimini meslek ilkelerini gözeterek yürütür.
12. Gazeteci, gazetecilik mesleğini, reklamcılıkla, halkla ilişkilerle veya propagandacılıkla karıştıramaz ve ilan-reklam kaynaklarından herhangi bir telkin tavsiye alamaz, maddi çıkar sağlayamaz.

13. Gazeteci, ne konuda olursa olsun, elde ettiği bilgileri geniş biçimde yayın konusu yapmadan kendi menfaati için kullanamaz. Mesleğini, ne şekilde olursa olsun (kanunların ve yönetmeliklerin kendisine tanıdığı hakların dışında) ayrıcalıklar kazanmak amacıyla kullanamaz.
14. Gazeteci, her ne amaçla olursa olsun, tehdit ve şantaj gibi yöntemlerle mesleğini ve kendisin kullandırmaz, bunlara başvurmaz.
15. Gazeteci her türlü baskıyı reddeder ve çalıştığı basın-yayın organındaki yöneticileri dışında kimseden işiyle ilgili talimat alamaz.
16. Gazeteci sıfatını taşımayı hak eden herkes meslek ilkelerine de en yüksek seviyede uymayı taahhüt eder ve ülkesindeki kanunlara saygılı olmakla birlikte hükümet ve benzeri kurumların müdahalelerine kapalıdır. Mesleki olarak sadece meslektaşlarının ve kamuoyunun değerlendirmeleri ile bağımsız yargı organlarını dikkate alır. Gazeteci, devleti yönetenlerin belirlediği ulusal ve uluslar arası politikalar konularında bazı önyargılara değil, halkın haber alma hakkına öncelik verir. Onu meslek ahlakı, gazeteciliğin temel ilkeleri ve özgürlükçü demokrasi kaygıları yönlendirir.